

СҮХБААТАР АЙМГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР

(2007 – 2015 он)

**Улаанбаатар хот,
2007 он.
ГАРЧИГ**

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛАЛ	3
ОРШИЛ	4
НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖИЛ	7
1.1. Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бодлого	7
1.2. Аж үйлдвэрийн хөгжил	12
1.3. Хөдөө аж ахуйн хөгжил	14
1.4. Дэд бүтцийн хөгжил.....	19
1.4.1. Зам тээврийн хөгжил	19
1.4.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжил.....	20
1.4.3 Мэдээлэл, харилцаа холбооны хөгжил.....	21
1.5. Аялал, жуучлалын салбарын хөгжил.....	22
1.6. Барилга, хот байгуулалтын хөгжил.....	244
ХОЁР. НИЙГМИЙН ХӨГЖИЛ	27
2.1. Хүн амын өсөлт, хүний хөгжлийг хангах талаар	27
2.2. Ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах талаар	28
2.3. Хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулах талаар	31
2.4. Хүн амын боловсрол, соёлын түвшинг дээшүүлэх талаар.....	34
2.5. Хэрэглээний бүтцийг сайжруулах талаар.....	38
ГУРАВ. БАЙГАЛИЙН НӨӨЦИЙН АШИГЛАЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХАМГААЛАЛ	42
3.1. Агаар мандлын хамгаалал.....	42
3.2. Газрын нөөцийн ашиглалт, хамгаалал	44
3.3. Усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалал.....	45
3.4. 3.5. Цөлжилт, гантай хийх тэмцэл.....	47
3.6. Биологийн төрөл зүйлийн хамгаалал	47
3.7. Байгалийн гамшгаас сэргийлэх, хохирлыг бууруулах талаар.....	50
ДӨРӨВ. ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ НИЙТЛЭГ АРГА ХЭРЭГСЭЛ	52
4.1. Хөтөлбөрийн удирдлага, зохион байгуулалтын үндсэн чиглэл	52
4.2. Эдийн засгийн өсөлтийг хангах үндсэн арга, хэрэгсэл	52
4.3. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх санхүүгийн эх үүсвэр.....	53
4.4. Олон нийтийн оролцоо.....	53
ХАВСРАЛТ 1. ХӨТӨЛБӨРИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ	55
ХАВСРАЛТ 2. ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ (2007-2010 ОН)	57
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	58

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛАЛ

АХБ	Азийн хөгжлийн банк
АМГТХЭГ	Ашигт малтмал, газрын тосны хэрэг эрхлэх газар
БСШУЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
БЗ	Бүсийн зөвлөл
ББЭХС	Баруун бүсийн эрчим хүчний систем
БХБЯ	Барилга, хот байгуулалтын яам
БОЯ	Байгаль орчны яам
БХЯ	Батлан хамгаалах яам
БХДСан	Боловсролын хөгжлийг дэмжих сан
БОЭТ	Бүсийн оншиллогоо, эмчилгээний төв
ГХО	Гадаадын хөрөнгө оруулалт
ГЗТ	Гадаадын зээл, тусламж
ГХЯ	Гадаад хэргийн яам
ДБ	Дэлхийн банк
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ДЦС	Дулааны цахилгаан станц
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэр
ЗГ	Засгийн газар
ЗДТГ	Засаг даргын Тамгын газар
ЗГХЭГ	Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар
ЗТАЖЯ	Зам тээвэр, аялал жуулчлалын яам
МСҮТ	Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв
МАА	Мал аж ахуй
МХХТГ	Мэдээлэл, харилцаа холбоо, технологийн газар
НХХЯ	Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам
НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
НҮБХХ	Нэгдсэн үндэстний байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр
ОБЕГ	Онцгой байдлын ерөнхий газар
СЯ	Сангийн яам
ТӨХ	Төрийн өмчийн хороо
ТЭХЯ	Түлш эрчим хүчний яам
ТЭХС	Төвийн эрчим хүчний систем
УИХ	Улсын Их Хурал
УТ	Улсын төсөв
УМХГ	Улсын мэргэжлийн хяналтын газар
УЦС	Усан цахилгаан станц
ҮСГ	үндэстний статистикийн газар
ҮХХ	үндэстний хөгжлийн хүрээлэн
ҮХЯ	үйлдвэр худалдааны яам
ХАА	Хөдөө аж ахуй
ХЗДХЯ	Хууль зүй, дотоод хэргийн яам
ХХААЯ	Хүнс, хөдөө аж ахуйн яам
ХХХО	Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт
ХО	Хандивлагч орнууд
ШУА	Шинжлэх ухааны Академи
ЦДШ	Цахилгаан дамжуулах шугам
ЭМЯ	Эрүүл мэндийн яам
ЭМГ	Эрүүл мэндийн газар

ОРШИЛ

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, Бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги (2010 он хүртэл), Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хууль, Монгол Улсын зүүн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр болон шинэ тогтолцоонд шилжиж эхэлсэн үеэс өнөөг хүртэл хэрэгжүүлж ирсэн хөгжлийн бодлогын бусад баримт бичгүүдийн үзэл санаа, хэрэгжилтийн явц, үр дүн, залгамж чанар нь Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн энэхүү хөтөлбөрт тусгалаа олсон бөгөөд уг хөтөлбөрийг боловсруулах үзэл баримтлалын үндэс болсон юм.

Сүхбаатар аймагт 2006 оны байдлаар 55.6 мянган хүн оршин сууж байгаа нь улсын нийт хүн амын 2.1 хувьтай тэнцэж байна. 2006 оны байдлаар 1000 хүнд ногдох төрөлт 17.7, нас баралт 6.3, цэвэр өсөлт 11.4 байгаа нь 2005 оныхоос төрөлт 5.6 хувь, цэвэр өсөлт мөн 7.9 хувиар өсчээ. 1000 хүнд ногдох цэвэр өсөлт өссөн хэдий ч хүн амын тоо өмнөх оноосоо 0.7 хувиар буурсан нь хөдөөгөөс хот суурин газар руу чиглэсэн шилжих хөдөлгөөн хэвээр байгааг харуулж байна. Иймд хүн амын гадагш чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг сааруулж, хүн амын өсөлтийг тогтвортой нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Аймгийн хэмжээнд ажилгүйдлийн түвшин 2.7 болж өмнөх оноосоо 0.1 пунктээр буурсан байна. Цаашид аймгийн хөгжлийн давуу тал, нөөц боломжийг бүрэн ашиглаж, үйлдвэрлэл, үйлчилгээг бүх талаар дэмжин ажлын байрыг олноор бий болгох, эдийн засгийн өсөлт, тэргүүлэх салбаруудын хөгжил, хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээтэй нягт уялдсан хөдөлмөр эрхлэлтийн оновчтой бодлогыг хэрэгжүүлж ядуурлыг эрс бууруулах шаардлагатай байна. Мөн боловсрол, эрүүл мэндийн салбарын хүрээний тулгамдсан асуудлууд ч цөөнгүй байна.

Сүхбаатар аймаг нь 2006 оны байдлаар Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ний 1.6 хувийг үйлдвэрлэж байгаа бөгөөд энэ үзүүлэлтээр зүүн бүсдээ тэргүүлж байна. Нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ оны үнээр 2005 онд 716.0 мянган төгрөг байсан бол 2006 онд 906.9 мянган төгрөг болж өссөн байна.

Эдийн засагт дээр дурьдсан байдлаар нааштай өөрчлөлтүүд гарч байгаа боловч урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд шийдвэрлэх шаардлагатай томоохон асуудлууд цөөнгүй байна.

Зүүн бүсийн бусад аймгуудтай харьцуулбал Сүхбаатар аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэр, барилгын салбарын эзлэх хувийн жин харьцангуй өндөр байна. 2006 оны байдлаар ДНБ-ний 18.7 хувь нь аж үйлдвэр, барилгын салбарт ногдож байна. Ойрын жилүүдэд ашигт малтмал олборлох, малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулж эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хүнсний ногоо, сүү, цагаан идээ боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар аж үйлдвэрийн салбарт өндөр өсөлтийг бий болгох шаардлагатай байна.

Өнөөгийн байдлаар аймгийн хэмжээнд 7353 малчин өрхийн 18342 малчид ажиллаж амьдарч байна. Малын тоо толгойг төрлөөр нь авч үзвэл 2006 оны эцсийн байдлаар 1634.2 мянган мал тоологдосноос тэмээ 0.3%-ийг, адуу 10.8%-ийг, үхэр 7.8%-ийг, хонь 45.9%-ийг, ямаа 34.7 хувийг тус тус эзлэж байна. 2006 онд 45.9 га газар тариалалт хийснээс 30.6 га-д төмс, 15.1 га-д хүнсний ногоо, 0.2 га-д тэжээлийн ургамал тариалжээ. Үүнээс 585.7 тн төмс, 104.6 тн хүнсний ногоо, 0.2 тн тэжээлийн ургамал хураан авсан байна.

Сүхбаатар аймаг нь дэд бүтцийн хөгжлөөрөө харьцангуй сул болох нь судалгаанаас харагдаж байна.

Аймгийн хэмжээнд 2006 оны байдлаар 2215 автомашин бүртгэгдснээс 63.3 хувь нь суудлын, 30.7 хувь нь ачааны машин эзлэж байна. Орон нутгийн авто замууд нь өнөөгийн шаардлагыг хангаж чадахгүй байгааг харгалзан аймгийн доторхи авто замын сүлжээг сайжруулах, ялангуяа аялал жуучлалын цогцолбор нутгийн авто замыг эхний ээлжинд сайжруулах хэрэгтэй байна.

Одоогийн байдлаар Сүхбаатар аймгийн нийт сумдын 70 гаруй хувь нь өндөр хүчдэлд холбогдоод байна. Малчин өрхийн цөөхөн хувь нь сэргээгдэх эрчим хүчний ямар нэгэн эх үүсвэрээр хангагдаад байна. Иймд зүүн бүсийн эрчим хүчний хангамжийг сайжруулж, хямд өртөг бүхий эрчим хүчээр нийт сумд, малчин өрхийг хангах онцгой ач холбогдолтой юм.

Сүхбаатар аймагт аялал жуучлалыг хөгжүүлж, эдийн засгийн тэргүүлэх салбарын нэг болгох бүрэн боломжтой.

Байгалийн нөөцийн ашиглалт, хамгааллын холбогдолтой шийдвэрлэвэл зохих асуудлууд ч цөөнгүй байна. Сүүлийн жилүүдэд малын тоо толгой өсөж, нийт нутгийн хэмжээгээр бэлчээрийн даац хүрэлцэхгүй байдал ажиглагдаж байна. Худаг, ус тойрсоон бага хэмжээний газар олон тооны мал төвлөрч бэлчээрийн талхагдлыг ихэсгэж байна. Элсний нүүдлийг зогсоох, цөлжилтөөс хамгаалах явдал нь энэ нутгийн байгаль хамгааллын тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна.

Хөгжлийн нөөц боломж, давуу талыг оновчтой ашиглах замаар Сүхбаатар аймгийн эдийн засгийн өсөлтийг хурдасгаж, орчин үеийн аялал жуучлал, өндөр технологи бүхий боловсруулах аж үйлдвэрийн салбар давамгайлсан эдийн засгийн бүтцийг бий болгон хөгжүүлэх шаардлагатай байна.

Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрт дэвшүүлсэн тэргүүлэх зорилтууд, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэлийг толорхойлохдоо аймгийн дотоод гадаад нөхцөл байдалд нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийж **хөгжлийн давуу болон сул** талуудыг тодруулан авч үзсэн болно.

Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн гол стратеги нь хүнээ эрхэмлэн дээдэлсэн, байгаль орчныхоо онцлогт зохицсон, дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх боломжтой, өндөр технологид суурилсан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ тэргүүлэх үүрэгтэй, өндөр өсөлттэй, өөрийгөө тэтгэдэг, оновчтой бүтэц бүхий эдийн засагтай аймаг болоход оршино.

Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хэтийн төлөвийг хөтөлбөрт тусгасан 2007-2010, 2011-2015 он гэсэн 2 үе шатаар авч үзвэл дараах дүр зураг харагдаж байна. Үүнд:

I үе шат (2007-2010 он)-ны эцэст эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах тааламжтай нөхцөл бүрдэж ДНБ жилд дундажаар 16.0 хувиас доошгүйгээр тогтвортой өсөхийн зэрэгцээ экспортын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ өргөжиж, аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэр, аялал жуулчлалын салбар тэргүүлэх байр суурийг эзлэж, үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулагдаж, мэдлэг, мэдээллийн технологид суурилсан эдийн засгийн үндэс суурь тавигдана. Аймгийн төв орчмын бүс, сумдад мах, сүү, хүнсний ногооны чиглэлийн эрчимжсэн фермерийн аж ахуйнууд, мал амьтаны гаралтай түүхий эд, газар тариалгийн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах жижиг, дунд үйлдвэрүүд байгуулагдаж, хүн амын хүнсний хангамж сайжирна. Аймгийн хүн амын шилжих хөдөлгөөн 2007 оны түвшингээс эрс буурч, амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой өрхийн тоо 2007 оны түвшингээс 30 хувиар, ажилгүйдлийн түвшин 0.7 пунктээр буурна. Боловсролын тогтолцоо шинэчлэгдэж, сургалтын чанар, материаллаг бааз, менежмент сайжирч, ерөнхий боловсролын сургуулиуд 11 жилийн тогтолцоонд бүрэн шилжиж, 12 жилийн тогтолцоонд шилжиж эхлэнэ. Аймгийн эрүүл мэндийн байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа боловсронгуй болж, оношлогоо,

эмчилгээний чадавхи сайжирч, үйлчлүүлэгчдэд ээлтэй үйлчилгээний таатай орчин бүрдэж, хүртээмж, чанар нь сайжирна.

Аймгийн зам тээвэр, эрчим хүч, усан хангамжийн сүлжээ оновчтой өргөжиж, өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээг бүрэн хангах үндэс суурь тавигдана. Хөрсний элэгдэл эвдрэл, бэлчээрийн талхагдал багасаж, хог хаягдлын менежмент боловсронгуй болно. Газар хөдлөл, гал түймэр, уруйн үер, мал амьтны гоц халдварт өвчин зэрэг гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх ажил сайжирч, аюулд өртсөн тохиолдолд хохирлыг харьцангуй богино хугацаанд арилгах чадавхи бүрдэнэ.

II үе шат (2011-2015 он)-ны эцэст аймгийн ДНБ-ний жилийн дундаж өсөлт 10.0 хувиас доошгүйгээр тогтвортой өсч, экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрс нэмэгдэж, аймгийн эдийн засгийн бүтэц сайжирч, орчин үеийн **аж үйлдвэр - үйлчилгээ - хөдөө аж ахуй** гэсэн загварт бүрэн шилжиж, эдийн засгийн салбарын бүтэц улам боловсронгуй болно. Энэ үе шатанд амьжиргааны баалгаажих түвшингээс доогуур орлогоиой өрхийн тоо 2010 оны түвшингээс 30 хувиар, ажилгүйдэл эрс буурсан байна. Мөн ус, хөрсний бохирдол, эвдрэл, бэлчээрийн талхагдал эрс буурч хүн ам төрж өссөн нутагдаа ая тухтай амьдрах таатай орчин бүрдэнэ.

Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр нь 1) Эдийн засгийн хөгжил; 2) Нийгмийн хөгжил; 3) Байгалийн нөөц, байгаль орчны хамгааллын хөгжил; 4) Хүн амын нутагшилт, хот байгуулалтын хөгжил; 5) Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нийтлэг арга хэрэгсэл гэсэн өөр хоорондоо нягт уялдсан 5 бүлгээс бүрдэж байгаа болно. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг цаг хугацаа, хөрөнгө санхүүгийн эх үүсвэрийн хувьд нарийвчлан тодорхойлох, мөн хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээг тогтмол хийж байх зорилгоор “Хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хийх хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ”, “Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө” гэсэн 2 хавсралтыг оруулав.

НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖИЛ

1.1. Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бодлого

Үндэслэл: Сүхбаатар аймаг нь 2006 оны байдлаар Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ний 1.6 хувийг үйлдвэрлэж байгаа бөгөөд энэ үзүүлэлтээр зүүн бүсдээ тэргүүлж байна. Нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ оны үнээр 2005 онд 716.0 мянган төгрөг байсан бол 2006 онд 906.9 мянган төгрөг болж өссөн байна (Зураг 1).

Зураг 1

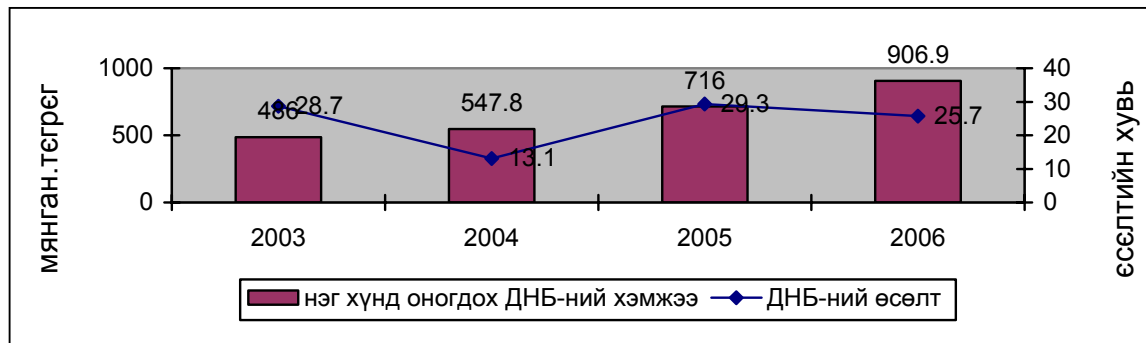
Зүүн бүсийн аймгуудын нэг хүнд оногдох ДНБ-ний хэмжээ, оны үнээр

Аймгийн ДНБ-ний өсөлт оны үнээр 2003 онд 28.7 хувиар, 2004 онд 13.1 хувиар, 2005 онд 29.3 хувиар, 2006 онд 25.7 хувиар тус тус өссөн байна

Зураг 2

Сүхбаатар аймгийн нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ, ДНБ-ний өсөлт, оны үнээр

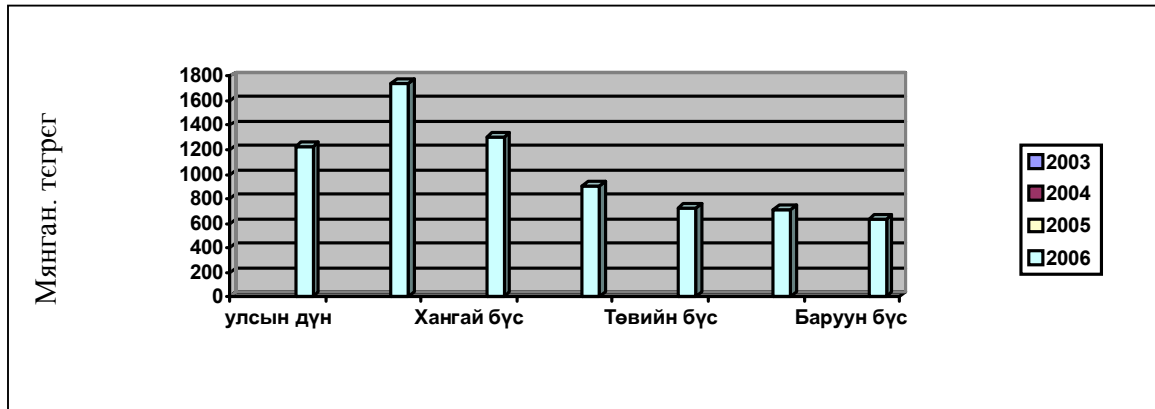

Эдийн засагт дээр дурьдсан байдлаар нааштай өөрчлөлтүүд гарч байгаа боловч урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд шийдвэрлэх шаардлагатай томоохон асуудлууд цөөнгүй байна. Тухайлбал Сүхбаатар аймгийн нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ манай улсын Хангайн бүсээс 30.6%-иар, улсын

дунджаас 26.3%-иар, УБ-аас 2 дахин бага байна (Зураг 3). Энэ нь эдийн засгийн хөгжлийн түвшин харьцангуй доогуур байгааг харуулж байгаа юм.

Зураг 3

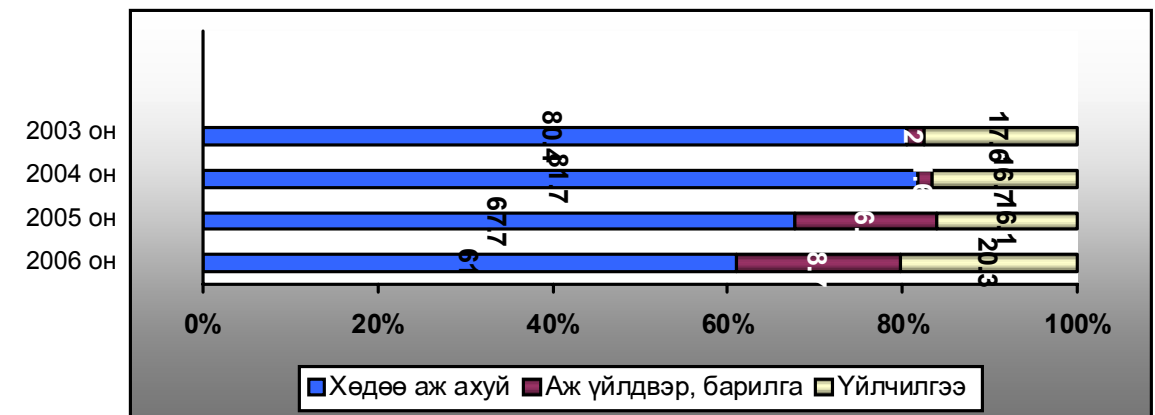
Нэг хүнд ногдох ДНБ-ний хэмжээ, оны үнээр

Эдийн засгийн салбарын бүтэц хоцрогдсон байна. Сүхбаатар аймгийн ДНБ-ний салбарын бүтцийг дэлхийн жишгийн дагуу ерөнхий гурван салбараар авч үзвэл 61 хувийг хөдөө аж ахуйн салбар, 18.7 хувийг аж үйлдвэр, барилгын салбар, 20.3 хувийг үйлчилгээний салбар тус тус эзлэж байна. (Зураг 4). Манай улсын ДНБ-ний салбарын бүтцийг оны үнээр авч үзвэл 2006 оны байдлаар Хөдөө аж ахуй 18.8 хувийг, аж үйлдвэр, барилга 40.4 хувийг, үйлчилгээ 40.8 хувийг тус тус эзлэж байна.

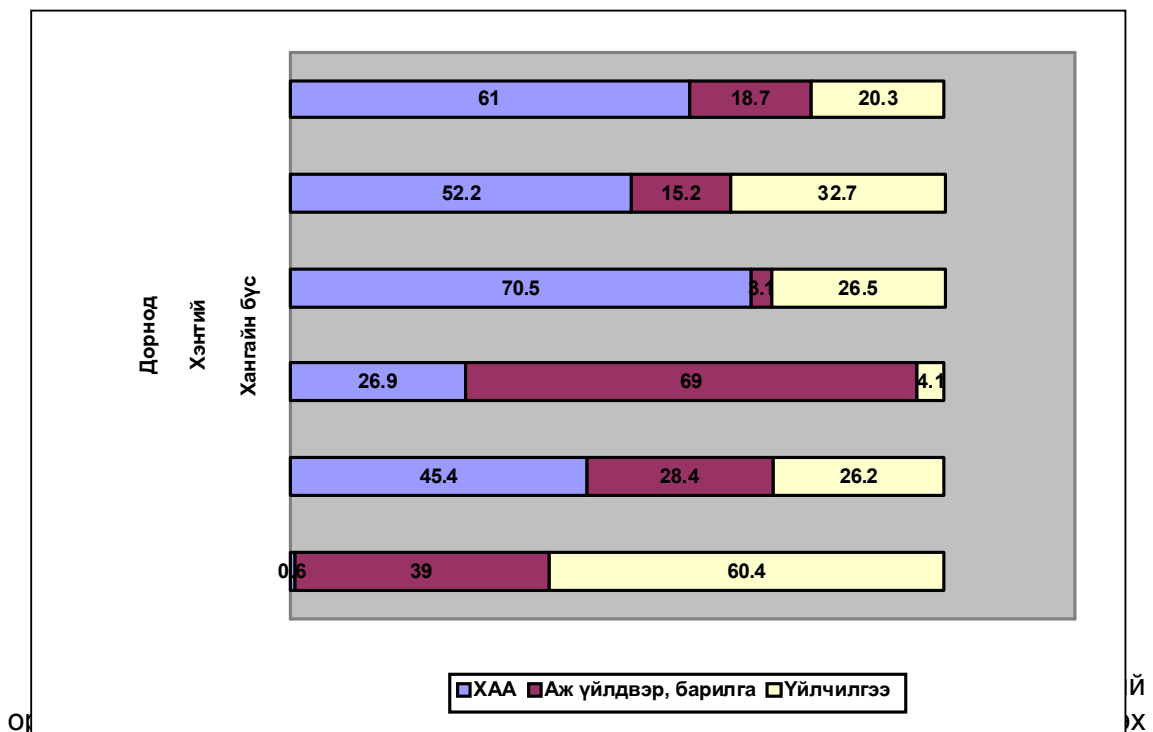
Зураг 4

Сүхбаатар аймгийн ДНБ-ний салбарын бүтэц

Бусад бүсийн аймгуудтай харьцуулбал ч эдийн засгийн салбарын бүтэц хоцрогдонгуй байна (Зураг 5). Энэ нь Сүхбаатар аймгийн эдийн засагт бэлчээрийн мал аж ахуйд суурилсан ХАА голлох үүрэгтэй байгаагаас тод харагдаж байна.

Зураг 5

жилүүдэд улсаас 250-350 орчим сая төгрөгний татаас авч байсан.

Өнөөгийн байдлаар аж үйлдвэр сул хөгжсөн, эдийн засгийн бүтэц оновчтой бус, хөгжлийн хурдац удаан байна.

Иймд бизнес эрхлэх таатай орчин бүрдүүлж эдийн засгийн өсөлтийг хурдасгах, эдийн засгийн салбарын бүтцийг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн эдийн засгийн салбарын бүтцийг шинэчлэн, ДНБ-ний жилийн дундаж өсөлтийг 16-гаас доошгүй хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Эрдэс түүхий эдийн нөөцийг ашиглах үйлдвэрлэлийг түлхүү хөгжүүлэх;
- Шинэ техник, технологи нэвтрүүлэх замаар бүтээгдэхүүний гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх;
- Үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулах;

- Засгийн газрын Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөрийг аймгийн хэмжээнд шуурхай хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд эн түрүүнд мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнийг бүрэн боловсруулах жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг эрчимтэй хөгжүүлэх;
- Албан бус секторын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтийг аймгийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний тооцоонд бүрэн хамруулах;
- Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн тогтвортой өсөлтийг хангах;
- Эрчим хүч, автозам, харилцаа холбоо, мэдээллийн сүлжээг хөгжүүлэх хөтөлбөрүүдийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх;
- Аялал жуулчлалын салбарыг эрчимтэй хөгжүүлж, эдийн засгийн өсөлтөд мэдэгдэхүйц нөлөө бүхий салбар болгох;
- Аймгийн төвд Технологи дамжуулах төв байгуулах, мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх, мэдээллээр хангах ажлыг зохион байгуулах;
- Хилийн гарц, боомтуудын үйл ажиллагааг улам сайжруулж, дотоодын хуримтлалыг эрс нэмэгдүүлэх;
- Хүн амын хоол хүнс, өргөн хэрэглээний бараа, түүхий эдийн бөөний худалдааны сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх, худалдааны чөлөөт бүс байгуулах;
- Уул уурхайн аж үйлдвэр, аялал жуулчлалын салбарыг түлхүү хөгжүүлэх зорилгоор дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдад зориулан эдийн засаг, эрх зүйн илүү таатай орчин бүрдүүлэх арга хэмжээ авах;
- Хөгжлийн энэхүү хөтөлбөртэй нягт уялдуулан төсөв боловсруулж, хэрэгжүүлдэг журамд бүрэн шилжих;
- Сүхбаатар аймгийн хөгжлийг дэмжих сан байгуулж, банк, санхүүгийн оновчтой тогтолцоо бүрдүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбар тэргүүлэх байр сууртай болох үндэс суурь тавигдана.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн ДНБ-ний үйлдвэрлэлд аж үйлдвэрийн салбарын хувийн жинг 53 хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Эдийн засгийн өндөр үр ашигтай эрдэс баялгийн олборлох болон боловсруулах үйлдвэрүүдийг шинээр байгуулах;
- Баруун-Урт хотод үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулж хөгжүүлэх;
- Мал аж ахуй, газар тариалангийн түүхий эдэд түшиглэсэн боловсруулах үйлдвэрлэл болон аялал жуулчлалын салбарт гадаадын зээл тусламжийг түлхүү хуваарилуулан ашиглах талаар төр, засгийн газартай нягт хамтран ажиллаж дэмжлэг авах;
- Аймагт барилгын материалын үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэн хөгжүүлж, энэ чиглэлийн үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг гааль болон нэмүү өртгийн татвараас чөлөөлүүлэх, хөнгөлөлт үзүүлэх арга хэмжээ авах;
- Аймгийн нүүрсний нөөцийг нэмэгдүүлэх, экспортлох зорилгоор “Нүүрс” хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэрийн салбар давамгайлах үүрэг гүйцэтгэх болно.

Тэргүүлэх зорилт 3: Аймагт банк санхүүгийн үйлчилгээний оновчтой тогтолцоог бий болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Банкны үйл ажиллагааг орон нутагт хөрөнгө оруулах, аймгийн иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх чиглэлээр дэмжих;
- Банкны байгууллагатай өрсөлдөхүйц орон нутгийн шинж чанартай санхүүгийн байгууллагуудыг бий болгох;

- Одоо байгаа банкны бүүгдэхүүн, үйлчилгээний өртгийг хямдруулж, хөрөнгө оруулах, хүн амын амьжиргааг дээшлүүлэх чиглэлээр хөнгөлөлттэй үйлчилгээг бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх;
 - Бүс нутгийн шинж чанартай гадаад болон дотоод төлбөр тооцоо, санхүүгийн болон түрээс, авлага барагдуулах зэргээр үйл ажиллагаа явуулах бичил санхүүгийн байгууллагуудыг байгуулж ажиллуулах, үр ашигтай ажиллахад нь дэмжлэг үзүүлэх;
- Гарах үр дүн:** Орон нутгийн ард иргэдийн эрх ашигт нийцсэн, аймагт хөгжил авчрах санхүүгийн чадварлаг өрсөлдөөнт бүтэц бий болно.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлтийг 10.0 хувиас доошгүй тогтвортой байлгах нөхцлийг бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Бичиггийн боомуудыг түшиглэн аялал жуучлал, үйлдвэрлэл, худалдааны чөлөөт бүс байгуулах;
- Бизнесийн орчинг аймгийн онцлогт нийцүүлэн сайжруулах;
- Үйлдвэрлэл, технологийн паркуудаар дамжуулан дэвшилтэт техник, технологийг тууштай нэвтрүүлэх;
- Эрдэс баялгийн орд газруудад түшиглэсэн ашигт малтмалыг олборлох, боловсруулах үйлдвэрүүдэд тууштай дэмжлэг үзүүлж, зарим үйлдвэрүүдийг шинээр байгуулах;
- МАА, газар тариалангийн түүхий эд боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжиж, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний экспортыг эрс нэмэгдүүлэх;
- Аялал жуулчлалын салбарыг эдийн засгийн нэг тэргүүлэх чиглэл болгох;
- Аймгийн хөгжлийн арилжааны банк байгуулан ажиллуулж эхлэх;
- Статистикийн албан ёсны мэдээлэлийг өрх , иргэн аж ахуйн нэгж бүрээр авч мэдээлэлийн үнэн зөв бодит байдлыг сайжруулах, Татварын хэлтсийг дэвшилтэт техник технологи бүхий төнөг төхөөрөмжөөр ханган, материалаг баазыг бэхжүүлэх;
- Төсвийн захирагч, менежер нарын санхүүгийн хууль эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлэх;
- Төсвийн төлөвлөлтийг сайжруулж, үргүй зардлыг бууруулах;
- Сумдын төсөвт байгууллагуудыг төрийн сангийн нэгдсэн сүлжээнд бүрэн холбож төсвийн зарцуулалтанд тавих хяналтыг сайжруулах;
- Банк бус санхүүгийн байгууллага , хадгаламж зээлийн хоршоог жинхэнэ утгаар нь ажилуулж санхүүгийн үйлчилгээг банкны байгууллагатай өрсөлдөхүйц хэмжээнд хүргэхэд дэмжлэг үзүүлэх;
- Бичил санхүүгийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг банкны байгууллагатай өрсөлдөхүйц хэмжээнд хүргэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн ДНБ-ний бодит өсөлт тогтворжиж, мэдлэгт суурилсан эдийн засгийн үндэс суурь бий болно.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг 56.0 хувьд хүргэж, эдийн засгийн салбарын бүтцийг улам боловсронгуй болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Эдийн засгийн бүтцийн шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж олборлох, боловсруулах үйлдвэрлэл, аялал жуулчлалын салбарт тулгуурлан аймаг бие даан хөгжих нөхцлийг бүрдүүлэх;
- Нүүрс, хөнгөн, хүнсний үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх;
- Хүн амын хүнс, өргөн хэрэглээний бараа, түүхий эдийн бөөний худалдааны сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх;
- Даатгалын үйлчилгээний хамрах хүрээг өргөтгөж, нэр төрлийг олшруулан, ялангуяа байгаль, цаг уурын эрсдэл ихтэй мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг даатгалд бүрэн хамруулах;
- Барилгын материалын үйлдвэрлэлээр бүсийн хэрэгцээг бүрэн хангадаг болох;

Гарах үр дүн: Аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбар тэргүүлэх байр суурьтай болж, экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрс нэмэгдэнэ.

1.2. Аж үйлдвэрийн хөгжил

Үндэслэл: Зүүн бүсийн бусад аймгуудтай харьцуулбал Сүхбаатар аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэр, барилгын салбарын эзлэх хувийн жин 2004 онд 1.6 хувь байсан бол 2005 онд 16.2 хувь, 2006 онд 18.7 хувь болж өссөн байна. Энэхүү өссөн нь Төмөртэйн овооны цайрын уулын баяжуулах үйлдвэр ашиглалтанд орсон нь нөлөөлжээ.

Ашигт малтмалын судлагдсан орд, илэрц монгол орны баруун хэсгээс илүү газрын тос, төмөр, хар тугалга, уран, цайр, цагаан тугалга, шохойн чулуу, занар, жонш, хоолны давс, гянтболдын улсны батлагдсан нөөцийн 58.5-90 гаруй хувь нь зүүн бүсийн нутагт байна. Үүнээс Сүхбаатар аймагт Төмөртэйн овоо, Арын нуур, Нүхт даваа, Егүзэрийн ховор ба холимог металлын орд газрууд, Цагаан чулуут, Хөх өндөрийн алтны ордуудыг түшиглэн олборлох болон орчин үеийн техник технологи бүхий эцсийн бүтээгдэхүүн гаргадаг үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх нь аймгийн нийгэм эдийн засгийн хөгжилд эерэгээр нөлөөлөөд зогсохгүй зүүн бүс, Монгол улсын хөгжилд доривтой хувь нэмэр үзүүлэх боломжтой юм.

Ойрын жилүүдэд ашигт малтмал олборлох, малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулж эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хүнсний ногоо, сүү, цагаан идээ боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар аж үйлдвэрийн салбарт өндөр өсөлтийг бий болгох шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2006-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Нөөц нь тогтоогдсон ашигт малтмалын томоохон орд газруудыг ашиглалтад оруулах замаар аймгийн ДНБ-д аж үйлдвэр, уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жинг нэмэгдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Ашигт малтмалын эрэл хайгуул, зураглалын ажлын тэргүүлэх чиглэлийг тогтоож, эхний ээлжинд ашиглах боломжтой эрдэс баялгийн ордыг ашиглах;
- Мянгадын Халзан Бүргэтэйн ховор металлын ордыг ашиглалтад оруулах;
- Шинээр байгуулагдах уул уурхайн үйлдвэрүүдийн бүтээгдэхүүнийг хил залгаа орнуудад экспортлоход түлхүү анхаарах;
- Ашигт малтмалын ордуудыг ашиглахад шаардлагатай дэд бүтэц, уурхайн цогцолборыг байгуулах асуудлыг гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтаар шийдвэрлэхэд анхаарах;

- Сүхбаатар аймагт барилгын материалын(цемент, тоосго зэрэг) шохойн үйлдвэрлэлийг түлхүү хөгжүүлэх;
- Аймгийн эрдэс баялгийн нөөцөд тулгуурлан бүсийн эдийн засгийн өсөлтийг хурдасгаж, салбарын бүтцийг шинэчлэн өөрчлөх мастер төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн Наран сумын Ноён хөндийн нүүрс, Онгон сумын Билгийн зэс болон холимог металл, Сүхбаатар сумын Балимын овоо, Мөнххаан сумын Баруун чулуут овоо, Онгон сумын энгэр хөв, Эрдэнэцагаан сумын Хонгорын голын алтны шороон орд, илэрцүүд, үмэнцогт сумын Бүргэд ухаа, Асгат сумын Нүүрстэй нүүрсний ордын хайгуул судалгааны ажил хийлгэж, ашиглах нөхцлийг бүрдүүлж заримыг нь ашиглаж эхлэх.

Гарах үр дүн: Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн хурдацтай өсөлтийн үр дүнд аймгийн ДНБ-д уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жин өснө.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн аж үйлдвэрийн салбарт боловсруулах аж үйлдвэрийн эзлэх хувийн жинг тууштай нэмэгдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн зориулалттай импортоор оруулах техник, тоног төхөөрөмжийг гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх саналыг Засгийн газарт тавьж шийдвэрлүүлэх;
- Экспортын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг жижиг, дунд үйлдвэрийн импортолж байгаа үйлдвэрлэлийн зориулалттай үндсэн болон туслах материалыг гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх саналыг Засгийн газарт тавьж шийдвэрдүүлэх;
- Аймгийн жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих “Хөрөнгө оруулалт, хөгжлийн сан” байгуулж ажиллуулахыг дэмжих;
- Сангийн яам, Монгол Банк, арилжааны банкуудтай хамтран ажиллаж жижиг, дунд үйлдвэрт зориулан бага хүүтэй, урт хугацааны арилжааны зээлийн эх үүсвэрийг бий болгох, нэмж олох арга хэмжээ авах;
- Улсын болон орон нутгийн захиалгаар санхүүжих төсөл, хөтөлбөр, арга хэмжээнд жижиг, дунд үйлдвэрийг түлхүү хамруулах бодлого баримтлах;
- Баруун-Урт суманд жилд 350тонн мах махан бүтээгдэхүүн болон 300 тонн ноос боловсруулах үйлдвэр, барилга, барилгын материалын үйлдвэр байгуулах;
- Орон нутгийн туршлагыг харгалзан аймгийн төв болон сумдад эсгий, эсгий гутал, ноос угаах төрөлжсөн болон хоршсон үйлдвэрлэлийг өргөтгөн хөгжүүлэх;
- Сүү, сүүн бүтээгдэхүүний болон мах боловсруулах үйлдвэрүүдийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, төрөлжүүлэн савласан мах, махан ба сүүн бүтээгдэхүүн экспортлохыг дэмжих;
- Бөөний худалдааны сүлжээг оновчтой бий болгон, энэ сүлжээнд хамрагдах сум, аж ахуйн нэгж, иргэдийн тоог нэмэгдүүлэх;
- Худалдаа, үйлчилгээний захуудыг төрөлжүүлж, стандартын шаардлага хангасан битүү байртай болгон орчныг тохижуулах арга хэмжээ авах;
- “Нэг суурин-нэг шилдэг бүтээгдэхүүн” хөдөлгөөнийг өрнүүлэх;
- Сүхбаатар аймагт жимс, жимсгэнэ, хүнсний ногооны болон экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний жижиг үйлдвэрүүдийг байгуулах;
- Талбулаг, Эрээн толгойн рашааныг түшиглэн рашаан савлах үйлдвэр байгуулах;

- Сүхбаатар аймгийн Дарьганга суманд мөнгөн эдлэлийн монгол дарханы газар байгуулж ажиллахыг дэмжих;

Гарах үр дүн: Боловсруулах аж үйлдвэр тогтвортой өсч, экспортын бүтээгдэхүүний эзлэх хувь хэмжээ эрс нэмэгдэнэ.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аж үйлдвэрийн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлтийг 12.0 хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн жигд тогтвортой өсөлтийг хангах;
- Махны үйлдвэрлэлтэй уялдуулан арьс ширийг стандартын дагуу ангилан бэлтгэх, энэ үндсэн дээр арьс, ширэн болон савхин эдлэл, гутал, хувцас, тоноглол хэрэглэлийн үйлдвэрлэлийг өргөтгөн хөгжүүлэх;
- Ноос, ноолууранд анхан шатны болон гүнзгийрүүлсэн боловсруулалт хийж, дотоодын хэрэгцээг хангахын зэрэгцээ экспортын баримжаатай үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн эдийн засагт аж үйлдвэрийн салбар тэргүүлэх байр суурийг эзэлнэ.

1.3. Хөдөө аж ахуйн хөгжил

Үндэслэл: Өнөөгийн байдлаар байгалиас хараат бэлчээрийн МАА-д суурилсан ХАА аймгийн эдийн засагт голлох үүргийг гүйцэтгэж байна.

Өнөөгийн байдлаар аймгийн хэмжээнд 7353 малчин өрхийн 18342 малчид ажиллаж амьдарч байна. Малын тоо толгойг төрлөөр нь авч үзвэл 2006 оны эцсийн байдлаар 1634.2 мянган мал тоологдосноос тэмээ 0.3, адуу 10.8, үхэр 7.8, хонь 45.9, ямаа 34.7 хувийг тус тус эзлэж байна. Мал аж ахуйн эдгээр нөөцийг ашиглан хөрш улс орныхоо хил орчмын нутгийн хүн амын хүнсний хэрэгцээг хангах чиглэлийн жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх боломж байна. 2006 онд газар тариаланд 45.9 орчим га газар тариалалт хийснээс 30.6 га-д төмс, 15.1 га-д хүнсний ногоо, 0.2 га-д тэжээлийн ургамал тариалжээ. Үүнээс хүнсний ногоо 104.6тн, төмс 585.7 тн, 0.2тн тэжээлийг ургамал хураан авсан байна.

Аймгийн төвийн ойролцоох бэлчээрийн даац хэтэрч, ургамалжилт хэт багасчээ. Малчидын хөдөлмөрийн зохион байгуулалт оновчтой хэлбэр болох хоршоо, фермерийн аж ахуй хөгжүүлэх эрх зүйн орчин хөгжиж байгаа ч түүний хөгжилтийн явц удаан, малчдын хөрөнгө хүч, хөдөлмөр тархай, аж ахуйг удирдах арга барил дутагдалтай хэвээр байна.

Хилийн чандаас мал амьтны гоц халдварт өвчин нэвтрэн орж ирэх, тархах аюул бас байна. Мал аж ахуйд үржлийн ажлыг гардан хэрэгжүүлэх мэргэжлийн үйлчилгээ дутагдаж малчид малын чанар, үржлийн ажлийн үр нөлөөг дутуу үнэлэх болсон нь малын үүлдэр угсааг сайжруулах ашиг шимийг нь нэмэгдүүлэхэд сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Тус аймагт дорнод талын махны хэвшлийн Талын улаан үхэр, барга, үзэмчин хонь, Баяндэлгэрийн улаан ямаа, Галшарын адууг үржүүлж нутгийн малын ашиг шимийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ байгалийн хадлан, малын тэжээлийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх боломж бусад бүсээс илүү байна. Иймд аймгийн ХАА-н салбарыг эрчимжүүлж, энэ салбарийн хөгжилд чанрын өсөлт гаргах шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн мал аж ахуйн салбарыг тогтвортой хөгжүүлэх таатай орчин бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн Асгат, Эрдэнэцагаан сумдын үзэмчин, барга, тал нутгийн цагаан хонинд шилэн сонголт хийж цөм торгон сүрэг бий болгох.
- Нутгийн ямааны ноолуурын гарц, чанрыг сайжруулах зорилгоор Баяндэлгэрийн улаан ямааг сайжруулагчаар ашиглах ажлыг зохион байгуулах
- Дорнод аймгийн Халх голын улаан үхрийг үндсэн сайжруулагчаар ашиглан мах сүүний хосолмол ашиг шимт үхэр, казакын цагаан толгойт, семинталь үүлдрийн үхрийг цэврээр нь, нутгийн үхрийг мах сүүний чиглэлээр үржүүлж малын таваарлаг чанрыг дээшлүүлж, төв суурин газрын хүн амын мах, сүү сүүн бүтээгдэхүүний хангамжийг сайжруулах;
- Бэлчээрийн мал ажиллагаанд нутгийн үүлдэрийн малыг өөр дотор нь шилж сонгон цэвэр үржүүлгийн аргыг хэрэглэхээс гадна нутгийн үүлдэр, омгийн малаар сайжруулах ажлыг хослон хэрэгжүүлж үржүүлдэг болох;
- Хүн амын сүү, махны хэрэгцээнд зориулан сүүний үүлдрийн ямааны гүн хөлдөөсөн үрээр хээлтүүлэх туршилтын ажлыг хэрэгжүүлэх;
- Мал сүргийг дулааны улиралд алсын оторт гаргаж тарга хүч авахуулах, намар тарга хүчийг тогтоох уламжлалт аргыг сэргээн хэрэглэх, хүйтний улиралд малыг нэмэгдэл тэжээлээр тэжээх, улмаар хагас байранд маллагааны аргыг аажмаар нэвтрүүлэх;
- Төв, суурин газрын ойролцоо нутгийн үхрийн мах, сүүний чиглэлээр, ямааг ноолуурын чиглэлээр сонгон үржүүлэх эрчимжсэн фермерийн болон хагас суурин аж ахуй байгуулж эрхлэхийг дэмжих;
- Бөөний худалдааны сүлжээнд түшиглэн түүхий эд бэлтгэн нийлүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгох;
- Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн гол асуудлуудаар мэргэшсэн туршлагатай хүмүүсээс бүрдсэн ажлын хэсгийг ажиллуулан энэ салбарын хөгжлийн чиг хандлагын талаар байнга үнэлэлт дүгнэлт гаргуулж байх;

Гарах үр дүн: Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл өсч, малчдын ашиг орлого нэмэгдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн онцлогт нийцүүлэн бэлчээр ашиглалтын менежментийг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Бэлчээрийн даацад тохируулан малын тоо толгойг өсгөн үржүүлэх бодлого хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн бэлчээрийн менежментийн зураг гаргуулж мөрдөх;
- Бэлчээрийг хуваарьтай ашигладаг уламжлалт аргыг сэргээн сум, багийн түвшинд бэлчээр ашиглалтыг сайжруулах;
- Тусгай хамгаалалтын газрын орчинд нутаглаж буй малчдад бэлчээрийн газар ашиглах урт хугацааны гэрээ байгуулах боломж бүрдүүлэх талаар эрх зүйн зохицуулалт хийх;
- Бэлчээрийн үржил шимийг сайжруулахдаа экологийн тэнцвэр алдагдахаас сэргийлэх арга хэмжээ авах;
- Бэлчээрийн био бүтээмж, төлөв байдлыг газар зүй, уур амьсгал, хөрс болон бусад холбогдох хүчин зүйлстэй нягт шүтэлцүүлэн судалж зохицуулах үүрэг бүхий бэлчээрийн менежментийн мэдээллийн төвийг бий болгох;
- Малыг тэжээлийн ургамал тариалалтыг нэмэгдүүлэх, улмаар өндөр ашигт малыг тэжээх тэжээлийг хийх, тариалалтанд ашиглах төрөл бүрийн био бордоо үйлдвэрлэж байгаа арга туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэх;

- Бэлчээрт ашиглагдахгүй байгаа хуучин худаг, услалтын системүүдийг сэргээн засварлах;
- Бэлчээрийг малчдын бүлэг, нөхөрлөлд гэрээгээр эзэмшүүлэх, даац, ургацыг тодорхойлсоны үндсэн дээр нутаг бэлчээрээ зохицуулдаг уламжлалт аргыг зааж сургах;
- Бэлчээрийн цөлжилт, талхагдалтыг үүсгэж буй хүчин зүйлүүдийг судлах, тэмцэх арга хэмжээг зохион байгуулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд бэлчээрийн менежмент боловсронгуй болж бэлчээрийн даац үлэмж дээшилнэ.

Тэргүүлэх зорилт 3. Мал аж ахуйн хөдөлмөр зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, хөдөө аж ахуйн хоршоо, фермерийн аж ахуйг эрчимтэй хөгжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Төрийн зохицуулалтын хөшүүргүүдийг хэрэглэн хоршоо, фермерийн аж ахуйг дэмжих;
- Үйлчилгээ, борлуулалт, хангамжийн хоршоодын үйл ажиллагааг дэмжих;
- Малчдын бүлэг, хоршоо, нөхөрлөлийг дэмжих;
- Нийт мал сүргийн чанар, үүлдэрлэг байдлыг сайжруулж, фермерийн аж ахуйд өндөр ашиг шимт малын гүн хөлдөөсөн үрээр хээлтүүлэг хийх аргыг нэвтрүүлэх “**үржлийн шилмэл сүрэг**” дэд хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх;
- Сүүн болон махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор эрчимжсэн фермерийн загвар аж ахуй байгуулах үүсгэл санаачлагыг бүх талаар дэмжиж тодорхой төслүүдийг хэрэгжүүлэх;
- Хот суурин газрын ойролцоо гахай, тахиа, зөгийн туслах аж ахуй бий болгох санаачлагыг дэмжиж туслах;
- Төмс хүнсний ногоогоор дотоодын зах зээлээ хангаж байгаа түвшингээ бататган, бүсийн бусад аймгийн зах зээлийг хангах;
- Үр тарианы үйлдвэрлэл, тариалалтыг нэмэгдүүлэх замаар өөрийн гэсэн гурилын үйлдвэрлэлийг бий болгох;
- Сүү боловсруулах бага оврын үйлдвэрлэлийг хөрөнгө оруулалт зээлийн бодлогоор дэмжиж байгуулах;

Гарах үр дүн: Мал аж ахуй дахь хөдөлмөр зохион байгуулалт сайжирч, фермерийн загвар аж ахуйнууд бий болно.

Тэргүүлэх зорилт 4. Мал, амьтныг эрүүлжүүлэх ажлыг сайжруулж, гоц халдварт өвчинтэй тэмцэх арга механизмыг боловсронгуй болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах, нян судлал, ийлдэс судлал, ариун цэврийн магадлан шинжилгээний ажлыг боловсронгуй болгож, мал эмнэлгийн лабораторыг олон улсын магадлан итгэмжлэлд хамруулах;
- Улсын хилийн боомтуудад мал эмнэлгийн хорио цээрийн найдвартай хамгаалалт бий болгож, мал амьтны халдварт өвчин, ялангуяа гоц халдварт өвчин улсын хилээр нэвтрэхээс сэргийлэх, нэвтрэн орж ирсэн нөхцөлд тэдгээртэй тэмцэх арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг бүх шатанд сайжруулж, мал эмнэлгийн багаж хэрэгсэл, эм бэлдмэлийн хангамжийг сайжруулах;
- Мал эмнэлэг үржлийн нэгжүүдийн тоог нэмэгдүүлэх замаар өрсөлдөөнийг бий болгож, чанар хүртээмжийг сайжруулах арга хэмжээ авах;

- Мал эмнэлэг үржлийн нэгжүүдийн материаллаг бааз, эмийн нөөц хангамжийг сайжруулах, боловсон хүчнийг чадавхижуулах;
- Аймгийн мал эмнэлгийн шинжилгээний лабораторийн материаллаг бааз тоног төхөөрөмжийн хангамж, хүрэлцээ, оношлогооны чадавхийг дээшлүүлэх;
- Орон нутгийн чанартай гардаг оношлогдоогүй өвчнийг оношлох, эмчлэх шинжилгээ судалгааны ажлын арга зүйг боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Үржлийн шилмэл хээлтэгч, хээлтүүлэгч мал бойжуулж бэлтгэн нийлүүлэх;
- Шилмэл малын бүртгэл мэдээллийн санг баяжуулж, үзэсгэлэн худалдааг бүс, аймаг, сумын түвшинд зохион байгуулах;
- Өндөр ашиг шимт сайн чанарын үрээр зохиомол хээлтүүлгийн ажлыг явуулж, нутгийн байгаль цаг уурт дасан зохицсон цөм сүргийг бий болгох;

Гарах үр дүн: Мал эрүүлжиж, гоц халдварт өвчний гаралт, сөрөг нөлөөлөл эрс буурна.

Тэргүүлэх зорилт 5. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг жилд 8.0 хувиас доошгүй тогтвортой өсгөнө.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн газар тариаланг хөгжүүлэх дунд (2-5 жилийн) хугацааны хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжилтийг зохион байгуулах;
- Хүлэмжийн аж ахуйг бүх талаар дэмжиж техник тоног төхөөрөмжийг урт хугацааны бага хүүтэй зээл лизингээр олгож байх арга хэмжээ авах;
- Мал аж ахуй газар тариаланг хослон эрхлэж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгжийг бага оврийн трактор, цахилгаан үүсгүүр хадлангийн болон газар тариалангийн техник хэрэгслийг хөнгөлөлтэй үнээр нийлүүлэх арга хэмжээ авах;
- Газар тариалангийн техник технологийг шинэчлэх, тарималын үрийн аж ахуйг хөгжүүлэх, хүлэмжийн аж ахуйг байгуулахад газар тариаланг дэмжих санг идэвхтэй ашиглах;
- Газар тариалангийн иж бүрэн механикжсан загвар аж ахуй байгуулахыг бүх талаар дэмжих;
- Үр тариа, чацаргана, жимс жимсгэнэ, тарвас, хүнсний ногоо тариалалтыг нэмэгдүүлж, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнийг нөөшлөх үйлдвэр байгуулан, сайн чанарын дарс, жимсний ундаа үйлдвэрлэн аймгийн хэрэгцээг хангах;
- Тариаланчдын дунд үзүүлэх сургууль, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулж, сайн чанарын үр суулгацаар хангах, үр үржүүлж буй аж ахуйн нэгж, иргэдэд дэмжлэг үзүүлэх;
- Газар тариалан эрхлэгчдэд газрыг урт хугацаагаар түрээсээр эзэмшүүлэх, өмчлүүлэх, ашиглуулах замаар газрыг зах зээлийн эргэлтэнд оруулах ажлыг эрчимжүүлэх;
- Баяндэлгэр, Эрдэнэцагаан сумдад 10-50 га талбайд усалгааны төхөөрөмжийг шинээр болон шинэчлэн сууриллуулах;

Гарах үр дүн: Газар тариалангийн үйлдвэрлэл тогтвортой өсч, хүн амын хүнсний бүтээгдэхүүний хангамж сайжирна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн ХАА-н салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлтийг 7.6 хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Малчдын үйлдвэрлэл, борлуулалт, фермерийн үйл ажиллагааг хөхүүлэн дэмжих;
 - Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн мэдээллийн оновчтой тогтолцоог бий болгох;
 - Бэлчээр ашиглалтын менежментийг улам боловсронгуй болгох;
 - Төв суурин газарын дэргэд мал аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх эрчимжсэн фермерийн болон хагас суурин аж ахуйг олноор байгуулж ажиллуулах;
 - Махны чиглэлийн үүлдэр, омог, гойд ашиг шимтэй малыг биотехнологийн аргаар үржүүлэхэд онцгойлон анхаарахын зэрэгцээ ямааны ба адууны мах, махан бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх хувилбарыг судлан хэрэгжүүлэх;
 - Малын тэжээл үйлдвэрлэх, тээвэрлэх, хадгалах, мал аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнийг борлуулах оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх;
 - Ган, зудаас хамгаалах тэжээлийн нөөцийг бий болгож, улмаар өвс тэжээл экспортлох нөхцлийг бүрдүүлэх;
 - Байгалийн гэнэтийн аюулаас сэргийлэх, хохирлыг бууруулах зорилгоор малыг даатгалд бүрэн хамруулах ажлыг зохион байгуулах;
 - Мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийг эцсийн бүтээгдэхүүн болгох үйлдвэрлэлийг эрчимтэй хөгжүүлэх;
 - Хүнс хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд эрхлэгчдэд мэдлэг олгох, мэдээлэл түгээх, дэмжуулах, шинэ технологи эзэмшүүлэх, зуучлах үүрэг бүхий хөдөө аж ахуйн нэвтрүүлэх үйлчилгээг төрийн байгууллагын эрх зүйн орчинд байгуулах;
 - Сумын мал эмнэлгүүдийн лабораторийн материаллаг бааз, багаж тоног төхөөрмжийн хангамж, оношлогооны чадавхийг сайжруулах;
 - Хүн амын сүү, махны хэрэгцээнд зориулан сүүний үүлдрийн ямааны гүн хөлдөөсөн үрээр хээлтүүлэх туршилтын ажлыг хэрэгжүүлэх;
- Гарах үр дүн:** Хот суурин газрын орчим эрчимжсэн фермерийн аж ахуйн тогтолцоо бий болж, тариаланчид, малчдын амьдрал ахуй, хөдөлмөр зохион байгуулалтанд чанарын дэвшил гарна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймаг сумдын хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн бэлчээр ашиглалтын түвшинг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Бүх төрлийн худаг засварлах, барих ажлыг гадаад, дотоодын төсөл хөтөлбөр, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар дэмжих;
- Сум бүрт үерийн хөв, далан байгуулах ажлыг эрчимжүүлж, бэлчээр усжуулалтын түвшинг дээшлүүлэх;
- Эдийн засгийн урамшууллын хөшүүргүүдийг хэрэглэн бэлчээрт худаг гарган ашиглах үүсгэл санаачлагыг тууштай дэмжих;
- Бэлчээр усжуулах ажилд гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг татах оновчтой арга механизмыг нэвтрүүлэх;
- Бэлчээрийн эрсдлийн болон гамшигийн менежментэд малчид, тариаланчид, жижиг үйлдвэрлэл эрхлэхлэгчдийг сурган дадлагажуулах;
- Инженерийн хийцтэй услалтын системийг засварлах, уст цэгийн хайгуул, худаг шинээр гаргах;
- Мал сүргийг индексжүүлсэн даатгалд бүрэн хамруулах;
- Аймаг, сум дундын отрын бүс нутагтай болох, аюулаас хамгаалах тэжээлийн нөөцийн хэмжээг нэмэгдүүлэх;

- Дотоодод үйлдвэрлэж ашиглаж байгаа төрөл бүрийн биобордоо, багсармал болон гумин, борзонгийн бордооны хангалт, хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
Гарах үр дүн: Бэлчээрийн усан хангамжийн түвшин дээшилж, мал сүргийг өсгөн үржүүлэх таатай нөхцөл бүрдэнэ.

1.4. Дэд бүтцийн хөгжил

1.4.1. Зам тээврийн хөгжил

Үндэслэл: Аймгийн хэмжээнд 2006 оны байдлаар 2215 авто машин бүртгэгдсэнээс 63.3 хувь нь суудлын, 30.7хувь нь ачааны машин эзлэж байна. Орон нутгийн авто замууд нь өнөөгийн шаардлагыг хангаж чадахгүй байгааг харгалзан аймгийн доторх авто замын сүлжээг сайжруулах ялангуяа аялал жуучлалын цогцолбор нутгийн авто замыг эхний ээлжинд сайжруулах хэрэгтэй байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Мянганы зам” үндэсний хөтөтөлбөрийг эрчимтэй хэрэгжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Мянганы замаас салаалсан босоо тэнхлэгийн болон орон нутгийн бусад авто зам барих сэргээн засварлах нэгдсэн зураглал хийж хэрэгжүүлж эхлэх;
- Аймгийн автозамын хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулж, Азийн хөгжлийн Банкны техник туслалцаагаар шинээр боловсруулсан тээврийн стратеги болон автозам хөгжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөртэй уялдуулан хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн төвийн зам, талбай, гүүрийг шинэчлэн сайжруулах;
- Төрөл бүрийн зам тавихад төсвийн хөрөнгөөс гадна гадаадын хөрөнгө оруулагчид, хувийн хэвшлийн оролцоо, хөрөнгө оруулалтыг бүх талаар урамшуулан ашиглах;
- Аймгийн авто замын нэгдсэн сүлжээний зураглалыг шинэчлэн боловсруулж мөрдүүлэх;
- Бичигтийн боомт Баруун-Урт, Чойбалсангийн чиглэлд төмөр зам тавих;

Гарах үр дүн: Аймгийн төрөл бүрийн замын сүлжээний хангамж эрс сайжирна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Зам, гүүрийн барилгын техник, технологийг байгальд халгүй, эдийн засгийн өндөр үр ашиг бүхий орчин үеийн шилдэг загварын машин техникээр шинэчилнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Зам, гүүрийн барилгын техник хэрэгслийн хангамжийг урт хугацааны бага хүүтэй зээл (лизинг)-ээр дэмжин сайжруулах;
- Экологийн тэнцвэрт байдалд сөрөг нөлөөлөл багатай зам барилгын техник хэрэгслийн импортыг татварын бодлогоор дэмжин урамшуулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээний зам барилгын байгууллагуудын чадавхи, бүтээмж, ашигт ажиллагаа сайжирсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 3. Агаарын тээврийн үйлчилгээг өргөтгөн сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Агаарын тээврийн үйлчилгээний хүртээмж, тогтвортой, найдвартай байдал, ая тухыг бүрдүүлэхэд чиглүүлэн менежментийг сайжруулах;
- Агаарын тээврийн үйлчилгээнд хувийн хэвшлийн оролцоог өргөтгөх;
- Нисэх буудлын барилга байгууламж, нисэх, буух зурвасыг сайжруулах;

Гарах үр дүн: Агаарын тээврийн үйлчилгээний хамрах хүрээ, чанар сайжирсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 4. Авто тээврийн үйлчилгээг аймгийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн оновчтой өргөтгөнө.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төвд зорчигч үйлчилгээний төвүүдийг шинэчлэн байгуулж эхлэх;
- Аймгийн төв болон хилийн боомтуудад ачааг хүлээн авах, сэлгэн ачих аж ахуйнуудыг байгуулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн авто тээврийн орчин үеийн нэгдсэн сүлжээний үндсэн суурь тавигдсан байна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Мянганы замын аймгийн нутаг дэвсгэр дэх хэвтээ тэнхлэгийн хэсгийг бүрэн ашиглалтад оруулж, уул замаас салаалсан босоо тэнхлэгийн авто замын зарим хэсгийг барина.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Мянганы замын босоо тэнхлэгийн Чойбалсан - Баруун –Урт - Бичигт чиглэлийн хатуу хучилттай авто замыг тавьж эхлэх;
- Мянганы замаас салбарласан зарим чиглэлийн авто замыг хатуу хучилттай болгох;
- Баруун-Урт - Бичигт чиглэлийн төмөр замыг төвийн бүсийн төмөр замтай холбох;

Гарах үр дүн: Аймгийн авто замын орчин үеийн нэгдсэн сүлжээ бий болно.

Тэргүүлэх зорилт 2. Агаарын тээврийн үйлчилгээг өргөтгөн сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн онгоцны буудлын нисэх, буух талбайг хатуу хучилт бүхий зурвастай болгох;
- Агаарын тээврийн үйлчилгээг олон улсын жишигт хүргэж, нислэгийн аюулгүй байдлыг ханган, нислэгийн тоо, чиглэлийг үйлчлүүлэгчдийн эрх ашигт нийцүүлэн зохион байгуулах;
- Сансрын дамжуулах станц суурилуулж нисэх буудлыг олон улсын буудал болгох;

Гарах үр дүн: Агаарын тээврийн үйлчилгээ шинэ шатанд гарна.

Тэргүүлэх зорилт 3. Аймгийн бүх төрлийн тээврийн үйлчилгээний оновчтой сүлжээг бий болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төвд зорчигч үйлчилгээний орчин үеийн шаардлагад нийцсэн төвүүдийг ажиллуулж эхлэх;
- Ухаалаг тээврийн системийн мэдээлэл дамжуулах сүлжээ байгуулах, мэдээллийн эх сурвалжууд /шатахуун түгээх станц, техникийн засвар үйлчилгээний газар, жолооч, зорчигчийн амрах, хооллох, хоноглох буудал,...г.м./-ыг сүлжээнд холбох, тээврийн хэрэгслийн байршил, хөдөлгөөнийг тодорхойлох системийг нэвтрүүлэх;

Гарах үр дүн: Тээврийн үйлчилгээний орчин үеийн сүлжээ бүрдэнэ.

1.4.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжил

Үндэслэл: Одоогийн байдлаар Сүхбаатар аймгийн нийт сумдын 70 гаруй хувь нь өндөр хүчдэлд холбогдоод байна. Малчин өрхийн цөөхөн хувь нь сэргээгдэх эрчим хүчний ямар нэгэн эх үүсвэрээр хангагдаад байна. Иймд зүүн

бүсийн эрчим хүчний хангамжийг сайжруулж, хямд өртөг бүхий эрчим хүчээр нийт сумд, малчин өрхийг хангах онцгой ач холбогдолтой юм.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн цахилгаан эрчим хүчний үйлчилгээний чанарыг сайжруулж хэрэглэгчдийг найдвартай эрчим хүчээр хангана.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Баруун-Урт хотын дулаан хангамжийг сайжруулах төсөл хэрэгжүүлэх;
- Нар, салхины сэргээгдэх эрчим хүч, бусад дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх замаар сум, суурин, хөдөөгийн малчин өрхийг цахилгаанаар бүрэн хангах;
- Нар, салхины сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах нөөц нь тогтоогдсон сумдыг эрчим хүчний эх үүсвэртэй болгох;
- “100 мянган нарны гэр” төслийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж малчин өрхийн 70-аас доошгүй цахилгааны эх үүсгүүрээр хангах;

Гарах үр дүн: Аймгийн эрчим хүчний систем өргөжин, эрчим хүчний хангамж жигд сайжирна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Эрчим хүчний менежментийг боловсронгуй болгож, байгаль орчинд халгүй тэргүүний техник технологи нэвтрүүлж, үйлдвэрлэл, хэрэглээний үр ашгийг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн түлш, эрчим хүчний үйлдвэрүүдэд шинэ дэвшилтэт техник технологи нэвтрүүлж, тоног төхөөрөмжийг нь иж бүрэн шинэчлэх;
- Аймгийн хэмжээнд нар, салхины эрчим хүчний нөөцийг тогтоож, кадастрыг бий болгох;
- Аймаг, сумдын нэвтрүүлэх чадвар нь хүрэлцэхгүй байгаа, хуучирсан дулааны шугам сүлжээг өргөтгөх;
- Хөдөөгийн малчин айл өрхийн 70-аас доошгүй хувийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангах ажлыг дэс дараатай хэрэгжүүлэх;
- Өндөр хүчин чадалтай нарны цахилгаан станц байгуулах олон улсын хамтарсан судалгааны хүрээнд туршилтын нарны цахилгаан станц байгуулах арга хэмжээ авах;
- Нар, салхины эрчим хүчээр багийн төвүүдийг хангах;
- Барилга байгууламжид өргөнөөр ашиглагдаж байгаа нарны илчээр ус, агаар халаах арга, технологи, тоног төхөөрөмжийг хэрэглээний халуун ус болон бусад зориулалтаар өргөн ашиглах;

Гарах үр дүн: Аймгийн эрчим хүчний системийн үйл ажиллагаа жигдэрч, ашигт ажиллагааны түвшин дээшилнэ.

1.4.3 Мэдээлэл, харилцаа холбооны хөгжил

Үндэслэл: Холбооны үйлчилгээнд өндөр хурдны сүлжээ тоон системийг бүрэн нэвтрүүлэх, хөдөлгөөнт холбоог ашиглан баг, хот айл, малчдыг холбоожуулах, мэдээллийн технологийг айл өрхөд хүргэх, холбоо мэдээллийн нэгдсэн сүлжээг бий болгох, хиймэл дагуулын болон бага багтаамжийн радио релейн шугам, хөдөлгөөнт холбоог ашиглан баг, хот айл, малчдыг холбоожуулах шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Цахилгаан холбооны суурь, сүлжээг шинэчилж шилэн кабелийн сүлжээнд холбож аймаг, сумын хооронд дамжуулах системийн тоон технологит бүрэн шилжүүлж, багийн холбооны ашиглалтыг сайжруулах.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- “Цахим Монгол” хөтөлбөр”, “Мэдээлэл холбооны технологийг хөгжүүлэх дунд хугацааны стратеги, үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (2002)”, “Хөдөөгийн цахилгаан холбоог 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө (2003)”, “Шуудангийн салбарыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө (2003)”-г хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн зарим сумдыг мэдээлэл дамжуулах шилэн кабелийн сүлжээнд холбох;
- Аймаг, сумдын төвд мэдээлэл холбооны технологийн шинэ төрлийн үйлчилгээг, тухайлбал алсын зайн сургалт, теле-эмчилгээний өндөр хурдны үйлчилгээг тууштай нэвтрүүлэх;
- Үүрэн телефон хэрэглэгчдийн хүрээг өргөтгөх;
- Айл өрхийг компьютержуулах арга хэжмээ авах
- Интернетийн сүлжээг бүрдүүлж, компьютер, интернет хэрэглэгчдийн тоог нэмэгдүүлэх;
- Улс орны хэмжээнд хэрэгжих нэгдсэн кодчлолын хүрээнд бүсийн мэдээллийн нэгдсэн систем бүрдүүлэх;
- Нэгдсэн код (ZIP) бүхий шуудангийн хаягийн системийг боловсронгуй болгох;
- Сумын төвийн холбох байгууламж тэжээлийн системийг дэс дараатайгаар бүрэн шинэчилэх;
- Багийн холбооны тоног төхөөрөмжийг шинэчилж ашиглалтийг сайжруулах;
- Аймаг, сумын төвийн хэрэглэгчдийг олон сувгийн нэвтрүүлэг үзэх боломжоор хангах;
- Бүх малчид, сумын төв суурин газрууд 4-с доошгүй сувагийн нэвтрүүлэг үзэх боломжтой болгох.
- Аймгийг, сумдыг интернетийн сүлжээнд холбох;

Гарах үр дүн: Мэдээлэл, харилцаа холбооны орчин үеийн сүлжээний үндэс суурь тавигдсан байна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Холбооны үйлчилгээнд тоон системийг бүрэн нэвтрүүлж, хиймэл дагуулын болон бага багтаамжийн радио релейний шугам, хөдөлгөөнт холбоог ашиглан баг, хот айл, малчдыг холбоожуулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл

- Орон нутгийн мэдээлэл, холбооны сүлжээний технологийн шинэчлэлтийг дуусгах;
- Аймгийн алслагдсан бүс нутгуудад утасгүй холбооны технологийг нэвтрүүлж бүрэн телефонжуулах;
- Сумын төвүүдийг шилэн кабелийн сүлжээнд өргөнөөр холбох;
- Үүрэн телефон хэрэглэх сонирхолтой хүн амын хэрэгцээг бүрэн хангах;
- Интернетийн сүлжээг сум, багийн түвшинд өргөтгөж, компьютер, интернет хэрэглэгчдийн хэрэгцээг бүрэн хангах;

Гарах үр дүн: Мэдээлэл, харилцаа холбооны орчин үеийн оновчтой сүлжээ бий болсон байна.

1.5. Аялал, жуучлалын салбарын хөгжил

Үндэслэл: Сүхбаатар аймаг нь “ Жаахан шарга ” уртын дуу, Дарьганга мөнгөн урлал, удамт хурдан хүлэг, байглийн үзэмж төгс Алтан овоо, шилийн богд уул,

Ганга нуур, эртний үеийн түүхийг хүүрнэсэн хүн чулуудаараа алдартайгаас гадна байгалийн сонин тогтоц бүхий газар нутаг элбэгтэй. Тухайлбал Дарьганга суманд 200 гаруй сөнөсөн галт уул, Онгон Дарьганга суманд 127,248 хавтгай дөрвөлжин километр талбай эзлэх онгон молцогийн их элс, Эрдэнэцагаан сумын нутагт улсын дархан цаазат Лхачинвандад уул, Дарьганга, Наран сумын нутагт Баяндулаан, талын агуй, Мөнххаан сумын Баян уулын орчимын 70 гаруй зэрэг олон агуй, Лог, будар, зараа, төрөнгө, Дэлгэрхаан, Харгилтай зэрэг үлэмж талбай бүхий чулуун тогтоцтой нуруу хөндий олон байдгийн дээр эртний чулуужсан яс зэрэг амьтан ургамлын үлдэгдэл Байшинт, Ходоодын говь, Хорголжингийн талаас олддог байна. Иймд энэ бүс нутагт аялал жуучлалыг эдийн засгийн тэргүүлэх салбарын нэг болгон хөгжүүлэх боломжтой юм.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аялал жуулчлалыг аймгийн эдийн засгийн бие даасан салбарын хэмжээнд хүргэж оновчтой хөгжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх;
- Дарьгангын раойнд аялал жуулчлалын цогцолбор байгуулан уулын аялал, усан болон морин спорт аялалыг хөгжүүлэх;
- Дотоод, гадаадын жуулчид, анчдыг хүлээн авах олон улсын зэрэглэлийн зочид буудал, жуулчдын бааз, дэн буудлын сүлжээ байгуулах;
- Жуулчдын баазын ойролцоо угсаатны зүйн болон бусад зан үйлийг сонирхуулах, эмнэг мал сургах, эсгий хийх, цагаан идээ боловсруулах, морин аялал хийх, үзэсгэлэн гаргаж үзүүлэх зэрэг арга хэмжээг өргөн зохион байгуулах, энэ чиглэлээр сурталчилагаа явуулах;
- Байгальд халгүй, орчин үеийн технологид суурилсан эрчим хүчний эх үүсвэрээр жуулчны үйлчилгээний газруудыг хангах арга хэмжээ авах;
- Аялал жуулчлалын чиглэлээр гадаадын сонирхогч томоохон компаний хөрөнгө оруулалтыг татан оруулах арга хэмжээг зохион байгуулах;
- Дотоодын аялал жуулчлал хөгжүүлэх үүднээс юуны өмнө дотоодын амрагчид хүлээн авч байгаа жуулчдын бааз болон бусад амралт сувиллын газруудыг тохижуулж, хүчин чадлыг нь бүрэн ашиглах нөхцөл бүрдүүлэх;
- Аялал жуулчлалын цогцолборыг аймгийн төвд барих;
- Алтан овоо, Талын агуй, Шилийн богдын орчмыг түшиглэн дотоод гадаадын хөрөнгө оруулагчтай хамтран аялал жуулчлалын цогцолбор байгуулан хөгжүүлэх;
- Эрдэнэцагаан сумын Егүзэрийн хийд зэрэг шашины зан үйлтэй холбоотой газар нутгийг бүсийн аялал жуулчлалын сүлжээнд оруулж хөгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аялал жуулчлалын салбар түргэн хурдацтай хөгжих үндэс суурь тавигдаж, эдийн засагт тус салбарын эзлэх байр суурь нэмэгдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аялал жуулчлалын салбарын материаллаг баазыг бэхжүүлэн, менежментийг боловсронгуй болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Одоо ажиллаж байгаа жуулчдын бааз, амралт, сувилалын газруудыг тохижуулж, музейн үзмэрүүдийг баяжуулах арга хэмжээ авах;
- Аялал жуулчлалын маршрутын авто замыг сайжруулах зорилтыг дэд бүтцийн хөгжлийн хөтөлбөрүүдтэй нягт уялдуулан хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн төвүүдийн угсаатны зүйн музейнүүдийг засварлаж, музейн сан хөмрөгийг арвижуулах;
- Аялал жуулчлалын бүсүүдийг дотоодын болон олон улсын мэдээллийн сүлжээнд оруулж, зах зээлийн сурталчилгааг оновчтой хийх. Тухайлбал

аялал жуулчлалын лавлах танилцуулга видео хуурцаг тогтмол гаргаж интернетэд WEB хуудас нээн ажиллуулах;

- Жуулчлалын мэдээлэл, сурталчилгааг өргөжүүлж, аялал жуулчлалыг нэгдсэн сүлжээнд холбож хөгжүүлэх;
- Аялал жуулчлалыг маршрутын дагуу түүх соёлын үнэт зүйлсийг сэргээн засварлахажлыг идэвхжүүлэх;
- Зочид буудал, ангийн отог, зоогийн газар зэрэг үйлчилгээний газруудыг өргөтгөн тохижуулах; мэргэжилтэй боловсон хүчнийг ХоИС-ыг түшиглэн бэлтгэх;
- Аялал жуулчлалын отог, баазуудын менежментийг сайжруулах зорилгоор ажиллагсдыг нь төрөлжсөн сургалтад хамруулах, мэргэжилтэй боловсон хүчин бэлтгэх;
- Жуулчдын бааз, амралт сувиллын газрууд, аймаг орон нутгийн удирдлагтай нягт хамтран ажилладаг нөхцөл бүрдүүлэх;

Гарах үр дүн: Дотоод, гадаадын жуулчдын хэрэгцээ, сонирхолд нийцэхүйц материаллаг бааз бий болон, аялал жуулчлалын менежмент сайжирна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аялал жуулчлалын салбарыг аймгийн эдийн засгийн тэргүүлэх салбарын нэг болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл

- ОХУ, Хятад, Япон, Солонгос зэрэг Ази, Европ, Номхон далайн орнуудад нэн түрүүнд сурталчлах замаар энэ бүс нутгийг олон улсын аялал жуулчлалын сүлжээнд хамруулах арга хэмжээ авах;
- Аялал жуулчлал хөгжүүлэх үндсэн чиглэлүүдийн дагуу орчин үеийн зочид буудал, жуулчны бааз, нүүдлийн отог шинээр барьж тохижуулан үйлчилгээний төрлийг олшруулах;
- Аялал жуулчлалд хөрөнгө оруулах дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг хөхүүлэн дэмжиж, жуулчдад хандсан сурталчилгааг өргөтгөх;
- Дэд бүтцийг сайжруулж, зарим сумдыг байнгын цахилгааны эх үүсвэрт холбож, аялал жуулчлалын зам, гүүр барих;
- Дотоод, гадаадын жуулчид, анчдыг хүлээн авах олон улсын зэрэглэлтэй зочид буудал, жуулчны бааз, дэн буудлын сүлжээ байгуулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн аялал жуулчлалын үндсэн чиглэлүүдээр аялах амрагч, жуулчдын тоо олшрон, аймгийн эдийн засгийн өсөлтэд энэ салбарын эзлэх хувь хэмжээ нэмэгдэнэ.

1.6. Барилга, хот байгуулалтын хөгжил

Үндэслэл: Сүхбаатар аймагт орчин үеийн шаардлагад нийцсэн хот байгуулалтын цэгцтэй бодлого ихээхэн үгүйлэгдэж байна. Одоо мөрдөж байгаа аймаг, сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөнүүдийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулж хөгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн төв, сумдын төвүүдийн ерөнхий төлөвлөгөөг эрчимтэй хөгжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төв, бичил бүсийн болон сумдын төвүүдийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг олон нийтийн оролцоотой шинэчлэн боловсруулах ажлыг зохион байгуулах;
- Хил орчмын бүс нутагт хүн ам суурьшуулах зорилго бүхий урамшууллын бодлого хэрэгжүүлж, хүн амын тогтвор суурьшлыг сайжруулах;

- Орон нутгийн нийтийн ахуй үйлчилгээний байгууллагын менежментийн болон үйлчилгээний чадавхийг бэхжүүлэх;
- Шинээр бий болж байгаа тосгон сууринд хүн амын төвлөрлийг нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэх;
- Газрын албадыг шинэ техник, технологиор ханган, газрын харилцааны тухай мэдээлэл, бүртгэлийг иргэдэд нээлттэй байлган, үйлчилгээг шуурхай болгож, газрыг айл өрх бүрд үнэгүй өмчлүүлэх ажлыг хуулийн хугацаанд багтаан зохион байгуулах;
- Барилга хот байгуулалт, газар зохион байгуулалт, газар өмчлөх, эзэмших, ашиглах, үнэлэх болон үл хөдлөх хөрөнгөтэй холбоотой мэдээллийн нэгдсэн санг аймаг бүрд бий болгох;
- Хотын ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу шинээр баригдах барилга байгууламж, газрын харилцааны асуудлыг хэтийн хөгжилтэй уялдуулан шийдвэрлэх;
- Хот доторхи авто болон явган замыг ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу тавих, тохижуулах;
- Гэр хорооллыг орон сууцны анхан шатны дэд бүтэц буюу цэвэр, бохир усны шугам сүлжээ, цахилгаан хангамжид холбож иргэдийг амины орон сууцтай болгох боломжийг бүрдүүлэх замаар орон сууцны хороолол бий болгон хөгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймаг, сумын төвүүдэд хүн амын тогтвор суурьшил нэмэгдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Хүн амын өсөлт, орон сууцны хэрэгцээтэй уялдуулан аймгийн орон сууцны хангамжийн түвшинг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Монгол улсын Засгийн газрын “40 000 айлын орон сууц барих” хөтөлбөрийн хүрээнд нийт аймгийн төвд орон сууцны шинэ хороолол барих;
- “Орон сууц” сан бүрдүүлж, эн түрүүнд төрийн албан хаагчид, залуу гэр бүлийг орон сууцаар хангах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Орон сууцны барилгын материал үйлдвэрлэж буй аж ахуйн нэгжийг урамшууллын хөшүүргүүдийг хэрэглэн дэмжих;
- Гэр хорооллын иргэд орон сууцны нөхцлөө сайжруулах, орон сууцандаа хөрөнгө оруулалт хийх сонирхлыг нь нэмэгдүүлэх;
- Орон гэргүй ядуучуудыг орон байраар хангах боломжийг судлан хэрэгжүүлж эхлэх;
- Сумдыг айлын орон сууцаар хангах ажлыг эрчимжүүлэх;
- Амины орон сууц барьж буй иргэдийг хөнгөлөлттэй зээлээр дэмжих;
- Хөдөөний хүн амын орон сууцны нөхцлийг сайжруулах хөтөлбөр боловсруулан, хэрэгжүүлж эхлэх;

Гарах үр дүн: Аймаг, сумын төвүүдийн хүн амын өсөлт, орон сууцны хэрэгцээтэй уялдуулан орон сууцны хангамжийн түвшинг 40-50 хувьд хүрнэ.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Баруун-Урт хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг эрчимжүүлж, хөдөөгийн суурингуудыг ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хөгжүүлэх арга хэмжээ авна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Зах зээлийн нөхцөлд нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулсан хот суурингуудын ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх;
- Аймгийн төвийн цэвэрлэх байгууламжид техник технологийн шинэчлэлт хийж, цэвэрлэгээний түвшинг сайжруулах, бага оврын цэвэрлэх байгууламжийг хэрэглэх арга хэмжээ авах;
- Хүн амын суурьшлын шинэ хорооллууд байгуулах арга хэмжээ авах;

- Аймгийн үйлдвэрлэл, хэрэглээ, хүн амын өсөлттэй уялдуулан инженерийн дэд бүтцийн шугам сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх зорилгоор тодорхой төслүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэх;
- Бичил бүсийн төв, сумд, багийн төвүүдийг шинэчлэн тохижуулах хөтөлбөр төлөвлөгөө боловсруулан хэрэгжүүлж эхлэх;
- Загвар суурин байгуулж, тохижуулах арга хэмжээ авах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хүн ам тав тухтай ажиллаж амьдрах нөхцөл бололцоог хангасан, экологид ээлтэй, эдийн засгийн хувьд биеэ даасан, гадаад, дотоод харилцаа сайтай орчин үеийн хот байгуулалт хөгжнө.

Тэргүүлэх зорилт 2. Хүн амын өсөлт, орон сууцны хэрэгцээтэй уялдуулан иргэдийн орон сууцны хангамжийн түвшинг эрс дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төв, сумдын бага орлогтой болон залуу гэр бүлийг орон сууцаар хангах дэд хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх;
- Төрийн албан хаагчдад зориулсан орон сууцны хоёр дахь шатны төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх;
- Орон сууцны барилгын материал үйлдвэрлэж буй аж ахуйн нэгжийг татвараас бүрэн чөлөөлөх урамшууллын хөшүүргүүдийг хэрэглэх;
- Орон гэргүй байгаа ядуучуудыг орон байраар хангах цогц арга хэмжээ авах;
- Амины орон сууц барьж буй иргэдийг хөнгөлөлттэй зээлээр идэвхтэй дэмжих;

Гарах үр дүн: Орон сууцны хангамжийн түвшинг 50-60 хувьд хүргэснээр хүн амын тав тухтай амьдрах ахуйн нөхцөл сайжрана.

ХОЁР. НИЙГМИЙН ХӨГЖИЛ

2.1. Хүн амын өсөлт, хүний хөгжлийг хангах талаар

Үндэслэл: Сүхбаатар аймагт 2006 оны байдлаар 55.6 мянган хүн оршин сууж байгаа нь улсын нийт хүн амын 2.1 хувьтай тэнцэж байна. 2006 оны байдлаар 1000 хүнд ногдох төрөлт 17.7, нас баралт 6.3, цэвэр өсөлт 11.4 байгаа нь 2005 оныхоос төрөлт 5.6хувь, цэвэр өсөлт мөн 7.9 хувиар өсчээ. 1000 хүнд оногдох цэвэр өсөлт өссөн хэдийч хүн амын тоо өмнөх оноос 0.7 хувиар буурсан нь хөдөөгөөс хот суурин газар руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн хэвээр байгааг харуулж байна. Иймд хүн амын гадагш чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг сааруулж, хүн амын өсөлтийг тогтвортой нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Хүний хөгжлийн индекс Сүхбаатар аймагт 0.637 байгаа бол Хэнтий аймагт 0.638, Дорнод аймагт 0.596 байгаа бөгөөд бүсийн дундаж 0.623 байна. Иймд хүн амын гадагш чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг сааруулж хүн амын өсөлтийг тогтвортой нэмэгдүүлэх хүний хөгжлийн индексийг дээшлүүлэх зэрэг олон асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Хүн амын жилийн дундаж өсөлтийг 1.5 хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймаг, сумдын Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр болон хөгжлийн бодлого төлөвлөлтөд хүн амын хүчин зүйлсийг оновчтой тусган хэрэгжүүлдэг механизм бий болгох;
- Залуу гэр бүл, шинээр төрсөн хүүхдийг дэмжих сан байгуулж ажиллуулах;
- Баруун-Урт хот болон сумдын эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэх замаар хүн ам төрж, өссөн нутагтаа тогтвор сууршилтай амьдрах нөхцлийг бүрдүүлэх;
- Хот, хөдөөгийн иргэдийн амьжиргааны түвшингийн ялгааг багасгаж, улмаар адил тэгш болгох боломжоор хангахад чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэх;
- Амьдралын таатай нөхцлийг бүрдүүлснээр 2010 он гэхэд хүн амын дундаж наслалтыг 65-д хүргэх;
- Бичиг үсэг үл мэдэх явдал, сургууль завсардалтыг арилгах, улмаар боловсрол, эрүүл мэнд, технологийн салбарт хөрөнгө оруулалт хийх, мэдээллийн хүртээмжийг сайжруулах бодлогыг тууштай хэрэгжүүлэх;
- Айл өрх бүрээр угийн бичиг хөтлүүлэх, овог сэргээх ажлыг эрчимжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн хүн амын жилийн тогтвортой өсөлтийг хангах нөхцөл бүрдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Хүнийг бүх талаар хөгжүүлэн, аймгийн хэмжээнд хүний хөгжлийн индексийн дундаж үзүүлэлтийг 0.640-ээс бууруулахгүй байна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймаг, сумдын түвшинд бүх шатны сургалтын материаллаг баазыг бэхжүүлэн, сургалтын чанрыг сайжруулах;
- Эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг тууштай сайжруулах;
- Аймгийн эдийн засгийн өсөлтийг хурдасгаж, салбарын бүтцийг шинэчлэх бодлоготой уялдуулан хүн амын орлогыг тасралтгүй нэмэгдүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд хүний хөгжлийн индексийн үзүүлэлтүүд чанаржих хандлагатай болно.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Хүн амын жилийн дундаж өсөлтийг 2.0 хувьд хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймаг, сумдын түвшинд хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд хүн амын хүчин зүйлсийг оновчтой тусган хэрэгжүүлэх арга механизмыг улам боловсронгуй болгох;
- Аймгийн эдийн засгийн өсөлтийг түргэсгэн ажлын байрны хангамжийг сайжруулах замаар гадагш чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг эрс бууруулах;
- Төрөлтийг дэмжих зорилгоор өрхийн орлогод ногдох албан татварт хөнгөлөлт үзүүлэх, өрхийн хүүхдийн тоо, насны ялгааг харгалзан тэтгэлэг олгох зэрэг арга хэмжээнд хамрах хүрээг өргөтгөх;
- Нийгэм, эдийн засаг, орчин ахуйн ая таатай нөхцлийг бүрдүүлэх замаар 2015 он гэхэд аймгийн хүн амын наслалтыг дунджаар 66-д хүргэх;
- Аймаг, сумдын түвшинд хүн амын бичиг үсэг үл мэдэх явдлыг арилган, насан туршдаа боловсролоо дээшлүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх;

Гарах үр дүн: Хүн амын жилийн дундаж өсөлт тогтворжиж, улмаар нэмэгдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Хүнийг хөгжүүлэх боломжийг бүрэн ашиглах замаар бүсийн хэмжээнд хүний хөгжлийн индексийн дундаж үзүүлэлтийг 0.642-аас бууруулахгүй байна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Мэдлэгт суурилсан эдийн засгийн үндэс суурийг тавьж, сумдын түвшинд хүн амын орлогыг нэмэгдүүлэх, боловсролын түвшинг дээшлүүлэх, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах арга хэмжээнүүдийг тууштай үргэлжлүүлэх;
- Албан ба албан бус боловсролын тогтоцоог боловсронгуй болгож, бүх шатны боловсролын хүртээмжийг сайжруулах;
- Нийт малчдыг зайны сургалтад хамруулах оновчтой арга, хэлбэрийг сонгон нэвтрүүлэх;
- Үйлдвэрлэлийн салбарын бүтэц, өсөлттэй уялдуулж мэргэжилтэй ажилтан бэлтгэх тогтолцоог оновчтой болгох;

Гарах үр дүн: Хүний хөгжлийн индексийн үзүүлэлтүүдээр улсын дундаж түвшинд хүрнэ.

2.2. Ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах талаар

Үндэслэл: Аймгийн хэмжээнд ажилгүйдлийн түвшин 2006 оны байдлаар 2.7 болж өмнөх оноосоо 0.1 пунктээр буурсан байна.

Зураг 6

Ядуурал ажилгүйдэл их хэвээр байна. Ядуу өрхийн дийлэнх нь аймаг, сумын төвд амьдарч байгаа бөгөөд ядуурлын гол шалтгаан нь байгаль цаг уурын бэрхшээл ган зудад малаа олноор нь үхүүлснээр малгүй болсонтой холбоотой байна. Нөгөө талаар бизнес эрхэлж бие даан амьдрах мэдлэг, дадлага, туршлага, дутмаг, бэлэнчлэх сэтгэлгээнээс салж чадахгүй байгаа зэргээс хамаарч ажилгүйдэл ядуурал тууштай буурахгүй байна. Иргэдэд хувиараа

хоршин хөдөлмөр эрхлэх орон нутагт жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх ажлын байр бий болгоход хөрөнгө санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээг хангаж чадахуйц мэргэжлийн боловсрол олгох, зээлийн хөрөнгийн ашиглалтийг сайжруулах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэн орон нутагт бодит ажилгүйдлийн түвшинг мэдэгдэхүйц хэмжээнд бууруулах шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Хүн амыг тогтвортой ажлын байраар ханган орлогыг нэмэгдүүлж, ажилгүйдлийг тогтвортой бууруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төв, бичил бүсийн төвийн түвшинд “Нийгмийн үйлчилгээний төв”, нийгмийн хамгаалал, даатгал, хөдөлмөр эрхлэлтийн иж бүрэн үйлчилгээг нэг цэгээс үзүүлэх “Нийгмийн хамгааллын төв”, орон нутгийн хөгжлийн төвүүдэд Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвийг ажиллуулах;
- Баруун-Урт хотод хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн мэдээлэл сургалтын төв байгуулж, мэдээллийн нэгдсэн сүлжээгээр үйлчилдэг болох;
- Сумын нийгмийн үйлчилгээний төв, аймгийн нийгмийн халамжийн албадын ажилтнуудыг давтан сургах хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх;
- Сум дундын нийгмийн халамжийн мэдээллийн нэгдсэн сүлжээ байгуулан, өргөжүүлэх;
- Нийгмийн даатгалд хамрагдах хүрээг нэмэгдүүлж, тэтгэврийн суурь даатгалын тогтолцоонд аймгийн хүн амыг бүрэн хамруулах;
- Нийгмийн даатгалын сайн дурын даатгалд албан бус салбарт ажиллагсдын хамралтын хэмжээг нэмэгдүүлэх;
- Ядуу, бага орлоготой өрхийг уламжлалт мал маллагааны арга барилд сургах, малжуулах, тэднийг мал сүргээ тогтвортой өсгөж, бие даан ажиллаж амьдрах нөхцөл бололцоог өөрсдөө бий болгоход сургаж хэвшүүлэх замаар малчин өрхийн амьжиргааг дэмжих;
- Ядуу иргэдийн санал санаачлагыг улсын болон хувийн аж ахуйн байгууллагууд дэмжиж энэ талын сургалт сурталчилгааг өргөтгөх;
- Олон малтай хүн хүчний дутагдалтай өрхөд гэрээт малчны хэлбэрээр ядуу өрхөөр туслалцуулан ажиллуулж, фермерийн аж ахуй болгохыг дэмжих;
- Хоршоо байгуулах замаар ядуу өрхөөр тодорхой хэмжээний мал маллуулах ногоо тарих, байгалийн дагладах баялагийг ашиглах, гахай шувуу зэрэг туслах аж ахуй эрхлэхэд дэмжлэг үзүүлэх;
- Төмс хүнсний ногоо, жимс жисгэнэ тарих, гахай тахиа үржүүлэх зэргээр туслах аж ахуй эрхлэхэд айл өрхүүдийг хамруулах ажлыг сум бүрт хэрэгжүүлэх;
- Сум багийн төвд халуун ус үсчин, оёдолчин, гутал засвар зэрэг ахуйн үйлчилгээний цэг салбар нээн ажиллуулах, явуулын үйлчилгээ бий болгоход туслах замаар хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх;
- Байгаль орчныг хамгаалах ялангуяа цөлжилтөөс хамгаалах, ойн зурвас байгуулах замаар газрын хөрс, бэлчээрийг хамгаалах ажилд хөдөлмөр эрхлээгүй иргэдийг оролцуулах ажлыг өргөнөөр зохион байгуулах;
- Ядуурлыг бууруулах зорилгоор хэрэгжүүлж байгаа олон улсын төсөл хөтөлбөрүүдийн үйл ажиллгааг орон нутагт идэвхжүүлж, уялдаа холбоог сайжруулах;
- Нийтийг хамарсан ажилд хөдөлмөр эрхлээгүй залуучууд, нийгмийн эмзэг бүлгийн иргэдийг өргөн хамруулах замаар ажлын байрыг нэмэгдүүлэх;

- Жижиг дунд үйлдвэр, хүн амын ахуйн үйлчилгээг дэмжих, дэд бүтэц, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, байгаль хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийг түлхүү чиглүүлэх;
- Нийтийг хамарсан ажлыг байгаль орчныг хамгаалах болон нөхөн сэргээх зам барих, цөлжилттэй тэмцэх зэрэг хөдөлмөрийн багтаамж ихтэй үйлдвэрлэл үйлчилгээний салбарт түлхүү зохион байгуулах;
- “Мянганы зам”, “Ногоон хэрэм” төслүүдийн хүрээнд ажлын түр болон байнгын байраар хангах ажлыг зохион байгуулах;
- МҮСТ байгуулан хөдөлмөрийн зах зээлд нийцсэн мэргэжил олгох болон мэргэжлийн ур чадварын сургалтанд ажилгүй залуучууд нийгмийн эмзэг бүлгийн иргэдийг хамруулж сургалтын чанар үр дүнг сайжруулах;
- Хоршоо, бүлэг, нөхөрлөл байгуулах, ажлын байр нэмэгдүүлэх, амьжиргааг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн ирэгд, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын санаачлагыг дэмжин хамтран ажиллах;
- Ажлын байр шинээр бий болгосон буюу ажилгүй иргэдэд шинээр мэргэжил олгох, ур чадварыг дээшлүүлэх чиглэлээр үйлдвэрлэл дээрх сургалтыг зохион байгуулсан ажил олгогчид дэмжлэг үзүүлэх;
- Ажилгүй иргэдэд мэргэжил, дадлага олгох сургалтуудыг зохион байгуулж, шинээр ажилд орсон залуучуудад гарааны зээл тусламж олгох иргэд байгууллагуудын идэвх санаачлагыг дэмжих;
- Хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт нийлүүлэлттэй уялдуулан ажилгүй иргэн, ажил хайгчдын сул чөлөөтэй ажлын байранд зуучлах, зөвөлгөө өгөх, хөдөлмөрийн зах зээлийн талаарх мэдээллээр хангах, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах.

Гарах үр дүн: Ажилгүйдлийн түвшин 2.0 хувь болж буурсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Нийгмийн эмзэг бүлэгт чиглэсэн халамж, үйлчилгээг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- “Тогтвортой амьжиргааг дэмжих” төслийн хүрээнд ядуу эмзэг хэсэгт туслах зорилгоор банк, санхүүгийн үйлчилгээг сайжруулах;
- Бүтэн өнчин, тэнэмэл, нэн ядуу өрхийн хүүхдүүдийг байрлуулж хооллон, сургалт явуулах халамжийн төвүүдийн үйлчилгээг нэмэгдүүлэн, амьдралын арга ухааныг зааж сургах ажлыг өргөжүүлэх;
- Ядуу иргэд, орон гэргүй хүмүүсийг гэр хашаа, орон сууц худалдан авах, барих, орон байраа өргөтгөх, засварлах боломж олгох зорилгоор орон сууцны зээлийн үйлчилгээг сайжруулах;
- Хоол тэжээлийн дутагдалд орж буй шалтгаан, нийгмийн үр дагаврыг судлан ядуу иргэдийн хоол хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах;
- Ахмад настанд үзүүлж байгаа тусламж, хөнгөлөлтийг боловсронгуй болгох;
- Тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний хүрээ, хүртээмжийг тэдний амьдралын чанар онцлогийг харгалзан нэмэгдүүлэх;
- Нийгмийн эмзэг, ядуу, нэн ядуу иргэдийг амьжиргаагаа дээшлүүлэх чадавхитай болоход нь зөвөлгөө өгөх;
- Нийгмийн эмзэг бүлэгт чиглэсэн халамж, тусламж үйлчилгээний үр өгөөжийг үнэлэх, хяналт тавихад олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
- Дуутын рашаан сувилалын амралтыг нээн ажиллуулах;
- Хүүхдийн хөгжлийн төв барьж байнгын ажиллуулах;
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлийн эсрэг зөвөлгөө өгөх төв байгуулах;

Гарах үр дүн: Эмзэг бүлгийн хүмүүст үзүүлэх нийгмийн хамгааллын тогтолцоо боловсронгуй болж, иргэдэд үзүүлэх нийгмийн халамжийн үйлчилгээний хүртээмж сайжирна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1: Амьжиргааны баталгаажих төвшингөөс доогуур орлоготой иргэдийг амьжиргааны тогтвортой эх үүсвэртэй болгож, нийгмийн хамгааллын хүртээмж, үйлчилгээг шинэ шатанд гаргана.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хоршоо, фермерийн аж ахуй байгуулах, аялал жуулчлал хөгжүүлэх, байгаль хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээр хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхийг бүх талаар дэмжих;
- Бичил аж ахуйн нэгжийн чадавхийг нэмэгдүүлэх зорилгоор бизнес-инкубаторын төвийг байгуулах;
- Залуучуудад ажлын байр шинээр бий болгож байгаа аж ахуйн нэгж, иргэдэд татварын бодлогоор хөнгөлөлт үзүүлэх;
- “Өрхийн амьжиргааны чадавхийг дэмжих” дэд хөтөлбөрийг хоршоо, фермерийг дэмжих бодлоготой нягт уялдуулан хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Ажилгүйдлийн түвшин, амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой иргэдийн хувь хэмжээ буурсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Нэн ядуу иргэдийн амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэхэд чиглэсэн нийгмийн халамжийн үйлчилгээг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төвийн асрамж, халамжийн төвүүдийн үйл ажиллагааг чанаржуулж, бүтэн өнчин, тэнэмэл болон нэн ядуу өрхийн хүүхдийг байрлуулж хооллон, сургалт явуулах халамж үйлчилгээний төвүүдийг шаардлагатай газарт шинээр байгуулж, амьдралын арга ухааныг зааж сургах;
- Хөдөлмөр эрхлээгүй хүмүүс, ялангуяа нийгмийн эмзэг бүлгийн иргэдийг дэд бүтэц, хот, нийтийн аж ахуйн болон нийгмийн эзэмшлийн зам талбай, ногоон байгууламжийн тохижилт, үйлчилгээний ажлын хэсгийг гэрээгээр гүйцэтгүүлэх тогтолцоонд шилжих;
- “Нийгмийн халамжийн сан”-гийн үйл ажиллагааны үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх;
- Тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх дэмжлэг, үйлчилгээний хүрээ, хүртээмжийг тэдний амьдралын чанар, онцлогийг харгалзан нэмэгдүүлэх;
- Ахмад настанд үзүүлж байгаа тусламж, хөнгөлөлтийг сайжруулж, өрхийн тэтгэмжийн төрлийг шинээр бий болгох;

Гарах үр дүн: Ажлын байр нэмэгдэн, нийгмийн халамж, асрамж, үйлчилгээний чанар, хүртээмж дээшилсэн байна.

2.3. Хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулах талаар

Үндэслэл: 2006 оны байдлаар нэг их эмчэд оногдох хүний тоо 537 байгаа нь улсын дунджаас 48.7 хувиар их байна. Аймгийн Эрүүл мэндийн салбарын боловсон хүчний хангалт мэргэжлийн ур чадварын түвшинхарилцан адилгүй, эмнэлгүүдийн төсөв материалаг баазын хангамж хүрэлцээ хангалтгүйгээс эрүүл мэндийн анхан шатны үйлчилгээний чанар хүртээмж шаардлагын түвшинд хүрэхгүй байна.

Эрүүл мэндийн үйлчилгээ нь ялангуяа сум багийн болон малчид тариаланчдын хэрэгцээт шаардлагийн түвшинд чанартай хангаж чадахгүй байна. Хүн амын эрүүл мэндийн асуудлыг эрүүл орчны асуудалтай хамтатган авч үзэх шаардлагатай байна. Хот суурин газарт төвлөрөл ихсэж хог хаягдал бохир усыг ил задгай хаяж хөрс агаарыг бохирдуулах ундны усны энгийн болон хуурай худгийн усны чанар муу гэр хорооллын айл өрхийн бие засах газар эрүүл ахуйн стандартын шаардлага хангаагүй зэргээс хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөлөл үзүүлсээр байна. Мөн халдварт өвчин тууштай буурахгүй нэн ялангуяа БЗХӨ

нэмэгдэж байна. Иймд аймгийн эрүүл мэндийн тогтолцоог боловсронгуй болгох эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг шуурхай найдвартай хүргэх эрүүл мэндийн боловсролын түвшинг дээшлүүлэх шаардлага тулгамдсан асуудлын нэг болж байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Нийгмийн эрүүл мэндийн талаар төрөөс баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэн хүн ам эрүүл аюулгүй орчинд ажиллаж амьдрах ая таатай нөхцлийг бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Баруун-Урт хотын онцлог, хөгжлийн хэтийн төлөвийг харгалзан хотын нутаг дэвсгэрийн 20%-аас доошгүй хэсэгт ногоон байгууламж байгуулах;
- Байгаль орчныг бохирдлоос сэргийлж хог хаягдлыг зайлуулах устгах талаар аймгийн онцлогт тохирсон цогц бодлого боловсруулан хэрэгжүүлэх;
- Сүхбаатар аймгийн хүн амын өвчлөлийн байдлыг тогтоох судалгаа явуулж эрүүл мэндийн байдлыг хянан тандаж мэдээлэх тогтолцоо бүрдүүлэх;
- Эрүүл аймаг, хот, сум, баг болох гэсэн санаачилгыг хөхүүлэн дэмжиж, иргэний нийгмийн нөөцийг дайчлан хувь хүн, хамт олны оролцоог нэмэгдүүлэх;
- Гэр хорооллыг цэвэр, бохир усны төвлөрсөн системд холбох ажлыг эхлүүлж айл өрхийг халуун ус, саунтай болгох үүсгэл санаачилгыг хөхүүлэн дэмжих;
- Сүхбаатар аймгийн хүн амын ундны усны чанарыг сайжруулах ажлыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэхийн сацуу рашааны эх үүсвэрийг бүрэн хамгаалалт, хяналтад авах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Олон улсын хөл хориот өвчнөөс аймгийн хүн амыг хамгаалахад чиглэсэн лаборатори, оношлогоо эмчилгээний явуулын багийн чадамжийг сайжруулах;
- Халдварт өвчнийг эсэргүүцэх эм тарилга, вакцины нөөцийг сайжруулах, тусламж, үйлчилгээ хүртэхэд хүндрэлтэй өрхийн хүүхдийн дархлаажуулалтанд хамрагдалтыг улам нэмэгдүүлж дархлаажуулалтанд хавсарсан вакцин нэвтрүүлэх замаар хатгалтын тоог цөөрүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- "Эх хүүхдэд ээлтэй аймаг" болох чиглэл баримтлан эх, нялхасын эрүүл мэндийг сайжруулах, эндэгдлийг бууруулах ялгамж заагтай бодлого хэрэгжүүлэх замаар эхийн болон нялхасын эндэгдэл, 5 хүртэлх хүүхдийн нас баралтыг бууруулан мянганы зорилтын түвшинд хүргэх;
- Нэн ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүс, тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг үнэ төлбөргүй үзүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд хүн амын эрүүл мэндэд ээлтэй, аюулгүй орчин нөхцөл бүрдэх үндэс суурь тавигдана.

Тэргүүлэх зорилт 2. Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн оновчтой тогтолцоо бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Өмчийн олон хэвшилд тулгуурласан аймгийн эрүүл мэндийн оновчтой, нэгдсэн тогтолцоо бүрдүүлэх;
- Аймгийн эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж эмнэлгийн дагнасан болон хоршсон тусламж яаралтай тусламж, уламжлалт эмчилгээ нөхөн сэргээх болон сувилах эмчилгээг хөгжүүлэх бодлогыг тодорхойлон хэрэгжүүлэх;
- Сүхбаатар аймгийн хүн амын өвчлөл, нас баралтын зонхилох шалтгааныг илрүүлэх, анагаах технологийн байдалд үнэлгээ өгөх замаар хамгийн зохимжтой технологийг сорчлон нэвтрүүлэх;

- Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ хүртэхэд бэрхшээлтэй өрх, хүн амд тусламж, үйлчилгээг хүргэх явуулын үйлчилгээ бий болгох;
- Бүх сумдыг ЭХО аппарат цахилгаан, техник оншилгооны тоног төхөөрөмжөөр хангах;
- Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл тоног төхөөрөмжийн ханган нийлүүлэлт, засвар үйлчилгээний төв байгуулах асуудлыг шийдвэрлэх;
- Алсын зайн оношлогоо, сургалт зөвлөгөө өгөх мэдээллийн бүсийн сүлжээ байгуулах, эрүүл мэндийн мэргэжилтний тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад чиглэсэн оновчтой бодлогыг тодорхойлж хэрэгжүүлэх;
- Нөөцийн /буюу бүтэц/ үйл явцын /буюу технонологи/, үр дүнгийн /буюу төгсгөл/ стандартын түвшинд иж бүрэн үнэлгээ хийх замаар эмнэлгийн тусламжийн чанарыг дээшлүүлэх арга замыг тогтоон хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд үйлчлүүлэгчид ээлтэй, үр дүнтэй, үр ашигтай, өрсөлдөөн бүхий тогтолцоо бүрдүүлснээр эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж, чанар дээшлэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 3. Эрүүл мэндийн байгууллагын материаллаг бааз, боловсон хүчний хангамжийг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Эрүүл мэндийн салбарт зарцуулах санхүүжилтийн эх үүсвэрийг зохицуулан төсвийн төлөвлөлтийг сайжруулах;
- Эм эмнэлгийн хэрэгслийн хангамжийн сүлжээ байгуулах, эмнэлгийн суурь технологи хөгжүүлэх боломжийг судлаж шийдвэрлэх;
- Хүн эмнэлгийн болон эхчүүдийн амрах байруудыг засварлан тохижуулах, шинээр барих;
- Аймгийн эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх, нэн шаардлагатай эм тарианы нөөцтэй болгох арга хэмжээ авах;
- Өрхийн болон сумын эмнэлгүүдийг санхүүжүүлдэг механизмыг боловсронгуй болгож, эмнэлгүүдийг магадлан итгэмжлэлд бүрэн хамруулах;
- Эмнэлгийн боловсон хүчин, эмч, сувиллагч нарын мэргэжлийг дээшлүүлэхэд анхаарч, орчин үеийн тоног төхөөрөмжийг эзэмшүүлэх, анагаах ухааны орчин үеийн ололттой танилцуулах сургалт, зөвлөгөөнийг тогтмолжуулах;
- Ажлын байранд нь эмнэлгийн ажилтнуудын мэргэжил дээшлүүлэх нөхцөл бүрдүүлэх;
- Сумдын захиалгаар мэргэжлийн эмч бэлтгэх замаар эмнэлгийн мэргэжилтний тоог нэмэгдүүлэх арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлэх;
- Одоо байгаа эмч нарын хүрэлцээ, эрүүл мэндийн анхан шатны бүртгэл, мэдээллийн компьютержсэн сүлжээний эхлэлийг тавих;
- Хөдөөгийн хүн амын эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээний хамралтыг нэмэгдүүлэх;
- Сумын түргэн тусламжийн автомашины паркийг жил бүр 15-аас доошгүй хувиар шинэчлэх;

Гарах үр дүн: Оношлогоо, эмчилгээ, сувилгааны чанарын түвшинг дээшлүүлэх боломж нэмэгдэн, иргэдэд хүрэх хүртээмж сайжирна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Эрүүл мэндийн бүх шатны тусламж, үйлчилгээний орчин үеийн тогтолцоог төлөвшүүлэн оношлогоо, эмчилгээний хүртээмж, чанарыг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Нийгмийн эрүүл мэндийн үндэсний хөтөлбөрүүдийн уялдаа холбоог сайжруулан эрүүл мэндийн мэдээллийн нэгдсэн сан байгуулах;
- Аймгийн хүн амын ундны усны эх үүсвэрийн 90-ээс доошгүй хувьд эрүүл ахуйн хамгаалалтын бүс тогтоож рашааны эх үүсвэрийг бүрэн хамгаалалт, хяналтад авах;
- Мэдээллийн технологийн ололт дэвшлийг эмнэлгийн тусламж үйлчилгээнд нэвтрүүлэх чиглэлээр тодорхой төслүүдийг хэрэгжүүлэх;
- Хувийн болон олон нийтийн өмчид суурилсан эмнэлгийн байгууллагуудыг дэмжин хөгжүүлж оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх;

Гарах үр дүн: Эрүүл мэндэд ээлтэй, аюулгүй орчин бүрдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулах тусламж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд чиглүүлэн эмнэлэг, эрүүл мэндийн байгууллагуудын материаллаг баазыг бэхжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Санхүүгийн нөөцийг оновчтой зөв зохистой ашиглах, ялангуяа хөрөнгө санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрэн дайчлах, оновчтой ашиглах, дэмжлэг авах хөшүүрэг бий болгох;
- Аймгийн төвд биеийн тамирын дээд сургууль, сумдын төвд бялдаржуулах төв байгуулан ажиллуулах;
- Аймгийн Нийгэм халамж үйлчилгээний төвийг түшиглүүлж ахмад настанд зориулсан нөхөн сэргээх, асран сувилах газруудыг байгуулах
- Тахир дутуу иргэдэд үзүүлэх эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг өргөтгөж материаллаг баазыг нь улам бэхжүүлэх;

Гарах үр дүн: Өмчийн олон хэвшилд суурилсан эмнэлгийн байгууллагуудын тогтолцоо бүрдэж, хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанарын түвшин дээшилнэ.

2.4. Хүн амын боловсрол, соёлын түвшинг дээшүүлэх талаар

Үндэслэл: Аймгийн хэмжээнд одоогоор 15 ерөнхий боловсролын дунд сургуульд 11.4 мянган хүүхэд суралцаж байна. Боловсролын салбарын шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, бүх шатны сургуулиудын сургалтын чанарыг сайжруулах шаардлагатай байна.

Мөн соёл урлагийн байгууллагуудын урын санг баяжуулах музей, театр, ХДТ, номын санг төрөлжсөн эрдэм судлалын ажлын орон тооны бус судлаачдын баг бүрдүүлэх, иргэдэд үзүүлэх соёл урлагийн үйлчилгээний чанарыг шаардлагын хэмжээнд хүргэх, соёлын өв тээгчдийг сурталчилах өвлөн авах ЕБС-ийг түшиглэн ардын уламжлалт урлагийн сургалтуудыг нээж хичээллүүлэх, түүх соёлын дурсгалт зүйлсийг хадгалах хамгаалах ажлыг цогцоор шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Боловсролын салбарын шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, бүх шатны сургуулиудын сургалтын чанарыг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Ерөнхий боловсролын сургуулиудын байршил, хэв шинжийг орон нутгийн засаг захиргааны нэгжийн өөрчлөлттэй уялдуулан оновчтой тогтоох;
- Сум бүрт сургуулийн өмнөх боловсролыг гэрийн нөхцөлд ойртуулах арга хэмжээ авч, хүүхдийн цэцэрлэгийн хамран сургалтыг эрс нэмэгдүүлэх;
- Сургууль завсардах явдлыг эрс багасган, суурь боловсролын хамран сургалт /бохир жин/-ыг нэмэгдүүлэх;

- ЕБС-ийг 11 жилийн сургалтын тогтолцоонд бүрэн шилжүүлж, 12 жилийн тогтолцоонд шилжих бэлтгэлийг ханган, шилжиж эхлэх;
 - ЕБС-ийн дунд, ахлах ангид суралцагчдын хүйсийн тэгш бус байдлыг арилгах;
 - МСҮТ, ЕБС, цэцэрлэгийн зарим ажил үйлчилгээг гэрээ, түрээсийн хэлбэрт шилжүүлэх;
 - Англи хэлийг хоёр дахь албан хэл болгоход чиглүүлэн сургалтыг чанаржуулах, мөн орос, хятад хэлний гүнзгийрүүлсэн сургалт явуулах;
 - Сургууль завсардсан хүүхэд, залуучуудад боловсрол нөхөн эзэмшүүлэх, ажил мэргэжлийн чадвар, дадалтай болгох ажлыг зохион байгуулах;
 - Бүрэн ба бүрэн бус дунд боловсрол эзэмшигчдэд мэргэжлийн боловсролыг давхар эзэмшүүлэх арга хэмжээ авах;
 - Төрийн бус өмчийн сургуулийг аймаг, сумдын төвд байгуулан ажиллуулахад бүх талын дэмжлэг үзүүлэх;
 - Малчдын хүүхдийг сургуульд бэлтгэх оновчтой арга хэлбэрийг сонгох, тухайлбал явуулын багштай нүүдлийн болон гэр цэцэрлэг ажиллуулах;
 - Багийн бага сургуулиудыг тохижуулж, оройн ба эчнээ сургалт явуулан, ялангуяа эмзэг бүлгийн хүүхдийн сургууль хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх;
 - Боловсрол, соёлын байгууллагын удирдлагын чадавхийг дээшлүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах нөхцлийг бүрдүүлэх;
 - Хөдөөгийн сургуулиудыг мэргэжлийн багшаар хангах, тэдний нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэж, тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцлийг бүрдүүлэх;
 - Төрийн өмчийн дээд боловсролын байгууллагуудыг төрөлжүүлэн нэгтгэхийн сацуу дэргэд нь багшлах боловсон хүчний мэргэжил дээшлүүлэх сургалт-мэдээллийн төвүүдийг байгуулах;
 - Оюуны багтаамж ихтэй, өндөр технологи эзэмшүүлэх зорилгоор залуучуудыг өндөр хөгжилтэй орнуудад сургах арга хэмжээ авах;
 - Гадаад орнуудын их, дээд сургуулиудтай хамтын ажиллагаагаа өргөтгөх;
 - Их, дээд сургуультай хоршсон шинжилгээ судалгааны төрөлжсөн байгууллага, салбар, мэдээллийн технологийн төвүүд байгуулж ажиллуулахыг урамшуулан дэмжих;
 - Өндөр мэргэжилтэй багш нар, соёлын төвийн ажилтнуудыг орон нутаг ажиллуулах эдийн засгийн урамшууллын шинэ хөшүүрэг бий болгох;
 - Аймгийн төвд хүүхэд хөгжил цогцолбор байгуулах ажлыг шийдвэрлэх;
- Гарах үр дүн:** Боловсролын тогтолцоо болон сургалтын байгууллагын хэв шинж, үйл ажиллагаа олон улсын жишигт ойртоно.

Тэргүүлэх зорит 2. Албан бус боловсролын үйлчилгээний хүртээмж, чанар, үр ашгийг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Албан бус боловсрол олгох Зүүн бүсийн нэгдсэн сүлжээ бий болгох хөтөлбөрийг бүсийн бусад аймгуудтай хамтран боловсруулж, хэрэгжүүлэх;
- Албан бус болон зайны сургалтыг хүн амд бичиг үсэг сургах, боловсролын түвшингээ дээшлүүлэх, бизнес, зах зээлийн мэдлэг, зохистой хэрэглээний чадвар олгоход чиглүүлэх;
- Албан бус боловсролын тогтолцоонд ажиллах орон тооны болон орон тооны бус багш бэлтгэх ажлыг ээлж дараагаар хэрэгжүүлэх;
- Хүн амын бие дааж боловсролоо дээшлүүлэх санаачлагыг дэмжин аймгийн боловсрол соёлын газрын дэргэд бие дааж суралцагчидад зөвлөгөө өгөх төвийг байгуулан үйл ажиллагааг эрхэлж хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Албан бус боловсрол ба зайны сургалтын үйлчилгээний тогтолцооны үндэс суурь тавигдаж, менежмент нь сайжирна.

Тэргүүлэх зорилт 3. Боловсролын байгууллагуудын материаллаг баазыг бэхжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Сумын соёлын төв аймгийн ХДТ-г урлаг соёлын хосолсон үйлчилгээтэй байгууллага болгон ажиллуулах замаар соёлын үйлчилгээний оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх;
- Аймгийн төвийн болон сумдын цэцэрлэгүүдийн тоглоом наадгай, ерөнхий боловсролын сургуулиудыг орчин үеийн техник тоног төхөөрөмжөөр хангах ажлыг сайжруулж, номын сангийн үйлчилгээ фондыг нэмэгдүүлэх;
- Хүүхдийн цэцэрлэг ерөнхий боловсролын сургуулийн хичээлийн байр, дотуур байрыг засварлах, цахилгаан дулаан хангамжийг сайжруулах, зарим сургуулийн хичээлийн байранд өргөтгөл хийх ажлыг дэс дараагаар зохион байгуулж хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн төвд байгуулагдсан МСҮТ-ийн материаллаг бааз орчныг сайжруулах тоног төхөөрөмжөөр ханган, мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх ажлыг чанартай зохин байгуулах;
- Боловсрол соёлын салбар дахь хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг бүхий л талаас дэмжих, урамшуулах, гадаад орныг мэргэжлийн байгууллагуудаас боловсролын салбарын материаллаг баазыг бэхжүүлэх чиглэлээр төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлж байх талаар дэмжих;
- Цэцэрлэгүүдийг компьютержүүлэх ажлыг шийдвэрлэх;
- Хөдөөгийн ЕБС-ийг компьютерийн сүлжээнд холбох арга хэмжээг улс, орон нутгийн төсөв, гадаадын зээл, тусламжаар хэрэгжүүлэх;
- Гадаад орны мэргэжлийн төрөлжсөн байгууллагууд, хандивлагчдаас боловсролын салбарын материаллаг баазыг бэхжүүлэх чиглэлээр төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг бүх талаар дэмжих;

Гарах үр дүн: Бүх шатны боловсролын сургуулиудын материаллаг бааз бэхжин, сургалтын чанарыг сайжруулахад үзүүлэх нөлөөлөл нь нэмэгдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 4. Урлаг, соёлын байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалтыг сайжруулж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Суманд соёлын төв, бичил бүсийн төвд урлаг-соёл-спортын төв, аймгийн төвд мэргэжлийн урлаг-соёлын хосолсон үйлчилгээтэй байгууллагууд ажиллуулах замаар соёлын үйлчилгээний оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх;
- Угсаатны зүй, үндэстэн ястны соёлыг хадгалж хамгаалах төвийг аймгийн төвд байгуулах;
- Сумдын номын сан, музей, театр, соёлын төвүүдийн байрны хангамж, материаллаг баазыг бэхжүүлэн үйлчилгээг өргөжүүлж, хүн амд мэдээлэл хүргэх төв болгон ажиллуулах арга хэмжээ авах;
- Аймгийн номын санг “Номын өргөө” болгон зохион байгуулж, түүний зохион байгуулалт, үйлчилгээний төрөл хэлбэр, санхүүжилтийн механизмыг тогтоох;
- Олон ястны өвөрмөц хийгээд шавхагдашгүй баялаг сан хөмрөг бүхий соёл, урлагийн сонгодог уламжлалыг нэгдсэн бодлоготойгоор хөгжүүлэх, хадгалан хамгаалах, судлагаа шинжилгээг эрчимжүүлэх, сурталчлах зорилгоор “Зүүн бүсийн соёлын сүлжээ” хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн соёл урлагийн байгууллагуудыг менежментийн хувьчлалд хамруулж, удирдлагын болон түрээсийн гэрээгээр ажиллуулах;

Гарах үр дүн: Хөдөөгийн хүн амд үзүүлэх соёл, урлагийн үйлчилгээний хүрээ өргөжиж, зах зээлийн нөхцөлд нийцсэн шинэ зохион байгуулалтанд шилжсэн байна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн боловсролын тогтолцоо, сургалтын хэв шинжийг олон улсын нийтлэг жишигт хүргэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Бүх нийтэд боловсрол эзэмшүүлэх мянганы хөгжлийн зорилтыг бүрэн хэрэгжүүлэх;
- Мэргэжлийн сургалттай ахлах сургуулиуд байгуулах;
- Бүх шатны сургууль цэцэрлэгийн удирдлагын чадварыг дээшлүүлэх, ерөнхий боловсролын сургуулиудын сургалтыг 12 жилийн тогтолцоонд бүрэн шилжүүлэх, ерөнхий боловсролын сургуулиудын багш нарыг хөрвөх чадвартай болгон багшийг хөгжүүлж, тэднийг уран бүтээл хийх боломжоор ханган дэмжиж урамшууллыг бий болгох;
- Сургалтын агуулга стандартыг суралцагч бүрээр хангуулах, сургалтын дэвшилтэт аргуудыг хэрэгжүүлж амжилтанд хүрсэн багш нарыг шалгаруулах сургалтын аргын аваргаар тодруулах, сургууль завсардалт болон бичиг үсэг үл мэдэх явдлыг бүрэн арилгах, боловсролын салбарт оруулах хөрөнгө оруулалтыг бүх талаар дэмжих;
- Хүүхдийн авьяас сонирхолыг хөгжүүлэх тэгш үйлчлэх, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Ажлын сургууль цэвэр, ардын авьяастныг түшиглэн зохион байгуулах, ерөнхий боловсролын сургууль цэцэрлэгийн цогцолбор байгуулах ажлыг судалж боловсруулан хэрэгжүүлэх, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээг өргөтгөх, үйлчилгээний чанар дээшлүүлэх, бага суурь бүрэн дунд боловсролын хамран сургалтыг нэмэгдүүлэх;
- Нэг ангид суух сурагчдын тоог улс дунджид хүргэх, шинэ мэдлэг техник технологийн мэдээллээр хангах, аймгийн төвийн сургууль цэцэрлэг соёл байгууллагуудыг интернетэд холбох;

Гарах үр дүн: Сургууль завсардалт арилан, бүх шатны боловсролд хамрагдагсдын тоо нэмэгдэн хүн амын боловсролын түвшин дээшилнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Албан бус боловсролын үйлчилгээний хүртээмж, чанар, үр ашгийг тасралтгүй дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Сургууль завсардсан хүүхэд залуучуудад боловсрол нөхөн эзэмшүүлэх, ажил мэргэжлийн чадвар дадлагад хамруулах;
- Хүн амын ерөнхий боловсролын түвшинг ахиулах, иргэдийг албан бус боловсролын үйлчилгээнд өргөн хамруулах;
- Иргэд АББ-ын тогтолцоонд аль боломжтой хэлбэрээр тасралтгүй боловсролоо дээшлүүлэх, сумд төвүүдэд Гэгээрэл төвийн үйлчилгээг жинхэнэ зорилгоор нь ажиллуулах тогтолцоог бий болгох;
- АББ олгоход шаардагдах техник хэрэгслийн хангамжийг сайжруулах;

Гарах үр дүн: Иргэд тохиромжтой хэлбэрээр бололцоотой хугацаандаа боловсрол эзэмших нөхцөл бүрдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 3. Боловсролын байгууллагуудын материаллаг баазыг бэхжүүлж, боловсрол эзэмших хүрээг өргөтгөнө.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Ердийн галлагаатай хүүхдийн цэцэрлэг, ЕБС-уудын халаалтын асуудлыг шийдвэрлэх;
- Аймгийн төв болон сумдын сургуулийн дотуур байрыг эрүүл ахуйн стандартын шаардлагад нийцүүлэн ажиллуулах;
- Сургуулиудын техник тоног төхөөрөмжөөр нэн ялангуяа технологийн сургалтыг тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангах;
- Хөдөөгийн сургууль, цэцэрлэгийг байнгын цахилгааны эх үүсвэртэй болгох;
- АББ-ын гэгээрэл төвд сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөө холбогдох хэрэглэгдэхүүнийг компьютерийн сүлжээгээр түгээх нөхцөл бүрдүүлэх;

Гарах үр дүн: Бүх шатны боловсролын сургуулиудад сурч боловсрох ая таатай нөхцөл бололцоо бий болно.

Тэргүүлэх зорилт 4. Соёл урлагийн үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Сум дундын соёлын байгууллага байгуулж ажиллуулах;
- Урлагийн авьяастан, урчууд, уран бүтээлчдийг тодруулж дэмжих нэгдсэн төсөл хэрэгжүүлэх;
- Олон ястан, үндэстний түүх, урлаг, соёлын өвийг хадгалж хамгаалах, судлан шинжлэх, сурталчлах иж бүрэн хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Номын сан, архивын үйлчилгээг хүн амын эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн чанаржуулах;

Гарах үр дүн: Соёл, урлагийн байгууллагуудын биеэ даан ажиллах оновчтой тогтолцоо бүрдэн, төрийн зүгээс үзүүлэх дэмжлэг, зохицуулалт сайжрана.

2.5. Хэрэглээний бүтцийг сайжруулах талаар

Үндэслэл: Сүхбаатар аймгийн хүн амын хэрэглээний бүтцэд сүүлийн жилүүдэд эерэг өөрчлөлт гарч байгаа боловч хэрэглээний нэр төрөл харьцангуй цөөн, хүнсний аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлага зохих түвшинд хангагдахгүй байна .

Аймгийн төвийн чинээлэг иргэд болон алслагдсан сум, түүнчлэн хөдөөгийн ядуу, нэн ядуу иргэдийн хооронд хэрэглээний нэр төрөл, чанарын ялгаа ихээхэн зөрүүтэй байна.

Төв суурин газрын хүн амын хүнсний хэрэглээнд гурил, будаа, сахар, төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, өндөг зонхилж байхад хөдөөгийнхний хэрэглээ мах, сүү, гурил, будаанаас төдийлэн хэтэрч чадахгүй байна. Ялангуяа ядуу, нэн ядуу өрхийн хэрэглээний түвшин үлэмж дор байна

Үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд ч техник технологийн хоцрогдлоос үүдсэн үрэлгэн, зохисгүй хэрэглээ зонхилсоор байна Цэвэр, бохир усны шугам, цэвэрлэх байгууламжтай сумын төв бараг байхгүй байна .

Иймд хүн амын чинээлэг болон ядуу хэсгийн хэргэлээний түвшингийн зөрүүг багасгаж нэр төрөл, чанарт нь ахиц гаргах, үйлдвэрлэлийн хэрэглээг өөрчлөн хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөө үзүүлдэг зохисгүй хэрэглээг халж, ухаалаг, чанартай, хэрэглээг бий болгон төлөвшүүлэх шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн хэмжээнд хүнсний барааны хангамж, хэрэглээний бүтцийг өөрчлөн сайжруулж, хүнсний болон ахуйн шинэ зохистой хэрэглээг төлөвшүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Өргөн хэрэглээний барааны бөөний худалдааны сүлжээ, түүхий эдийн зах, үйлчилгээний цогцолборуудыг хөгжүүлэх;
- “Ногоон хувьсгал”, “Цагаан хувьсгал”, Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал ба хоол тэжээл “ үндэсний хөтөлбөрүүдийг аймгийн хэмжээнд эрчимтэй хэрэгжүүлэх;
- Аймгийн хүн амын хоол хүнсний физиологийн нормыг нас ,хүйсний онцлогт нийцүүлэн шинэчлэн тогтоож мөрдөх;
- Баяжуулсан болон зориулалтын хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үйлчилгээг нэмэгдүүлэх;
- Түүхий эдийн нөөцдөө тулгуурлан экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
- Сумдын төв, өрхийн аж ахуйд тахиа, шувуу, гахайн аж ахуйг хөгжүүлэн өндөг, тахиа, гахайн махны хангамжийг сайжруулах;
- Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлогын хүрээнд төмс, хүнсний ногооны тариалан эрхлэгчдийг урт хугацааны бага хүүтэй зээл /лизинг/-ээр урамшуулах арга хэмжээ авах;
- Хүн амын эмзэг хэсэгт хамрагдаж байгаа хүүхэд, жирэмсэн ба хөхүүл эхчүүдийг иоджуулсан давс, бичил бодисоор баяжуулсан гурилаар хангах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авах;
- Зохистой хэрэглээг бий болгох, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр төрөлжсөн болон сэдэвчилсэн сургалтууд тогтмол зохион байгуулах;
- Хүн амд иоджуулсан давс, баяжуулсан хүнс хэрэглэж сургах сургалтууд тогтмол зохион байгуулах;
- Хүн амын эрүүл мэндэд харш архи, тамхи болон стандартын бус бүтээгдэхүүний хэрэглээг бууруулах зорилгоор энэ талын сургалт, сурталчилгааг өргөтгөх;
- Хүн амд зохистой хэрэглээний талаар сургалт, сурталчилгаа явуулахдаа боловсрол, соёл, харилцаа холбооны байгууллагуудыг өргөн ашиглах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хүн амын хүнсний хэргцээний хангамж эрс сайжирна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Байгаль орчинд халгүй, дэвшилтэт технологийг тууштай нэвтрүүлэх замаар үйлдвэрлэлийн зохистой хэрэглээг бий болгох үндэс суурийг тавина.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Дэвшилтэт техник, технологи бүхий жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг аймаг сумын төвд байгуулах замаар үйлдвэрлэлийн зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх;
- Түлшний харгана, модны хэрэгцээг багасган, хийн болон бусад төрлийн түлш ашиглах, барилга, модон эдлэлийн үйлдвэрлэлд өөр нэр төрлийн материал орлуулан хэрэглэхийг дэмжин урамшуулах;
- Ундны усны баталгаат эх үүсвэрийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах;
- Үйлдвэрлэлийн хог хаягдлыг хоргүйжүүлэх ,халдваргүйжүүлэх ,хортой хаягдлыг устгах зориулалт бүхий үйлдвэрлэлийг шинээр бий болгон хөгжүүлэх;
- Хог хаягдал, бохир ус зайлуулах, устгах, ялган боловсруулах, цэвэршүүлэх төсөл шалгаруулан аж ахуйн нэгж, байгууллагаар гүйцэтгүүлэх;
- Үйлдвэрлэлийн болон хүн амын хэрэглээний явцад гарсан хог хаягдлыг бууруулах, дахин боловсруулж ашиглах;
- Орчныг бохирдуулагч нь илүү төлбөр төлөх зарчмыг тууштай хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Орчин үеийн технологид суурилсан жижиг, дунд үйлдвэрлэл хөгжин үйлдвэрлэлийн хэрэглээ шинэчлэгдэх үндэс суурь тавигдсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 3. Аймгийн төвийн гэр хорооллын хүн амын усан хангамжийн түвшинг дээшлүүлж, усны зохистой хэрэглээг төлөвшүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймаг сумын төвд цэвэр бохир усны системийн техник технологийг шинэчлэх зорилгоор аймгийн төвд цэвэр ус дамжуулах шугам тавих, гэр хорооллын усан хангамжийг сайжруулах;
- Эрдэсжилт өндөр болон хатуулаг ихтэй усны чанарт хяналт–шинжилгээ хийх, ус цэвэршүүлэх тоног төхөөрөмжийн хангамжийг сайжруулах;
- Стандартын шаардлага хангадаггүй ахуйн хэрэглээний усны эх үүсвэртэй төв, суурин газар, цэргийн ангид ус цэвэршүүлэх техник технологи нэвтрүүлэх;
- Хөдөө орон нутагт гүний худгийг сэргээн засварлаж, дундын эзэмшлийн гэрээ байгуулах замаар эзэнтэй болгож, хүн амын цэвэр усны хүртээмжийг сайжруулах;
- Найрлагын хувьд стандартын шаардлага хангасан цэвэр ус, рашаан савлах жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг бүх талаар дэмжих;
- Дэвшилтэт техник, технологи бүхий жижиг, дунд үйлдвэрүүдийг аймаг сумын төвд байгуулах замаар үйлдвэрлэлийн зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх;
- Усыг зохистой хэрэглэх, хадгалж хамгаалах талаар мэдээлэл, сургалт сурталчилгааг тогтмол зохион байгуулах;

Гарах үр дүн: Хүн амын усан хангамжийн болон ундны усны эрүүл ахуйн стандартын шаардлага хангах түвшин мэдэгдэхүйц дээшлэнэ.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он) :

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн хүн амын хүнсний хангамж, хэрэглээний бүтцийг өөрчлөн сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Бизнес эрхлэх таатай орчин бүрдүүлэх замаар аж ахуйн нэгж, өрхийн үйлдвэрлэлийг дэмжиж, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ, цөцгийн тосны үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх;
- Аж ахуйн нэгж өрхийн үйлдвэрлэлийг дэмжин хүнсний шинэ бүтээгдэхүүний нэр төрлийг олшруулах;
- Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах ,хүнсний барааны чанар ,стандарт, эрүүл ахуйн үзүүлэлтийг өндөр нарийвчлалтай баталгаажуулдаг тогтолцоог бий болгох;
- Бага насны хүүхэд ,жирэмсэн ,хөхүүл хүүхэдтэй эхчүүд ,ахмад настны болон тусгай хоол хэрэглэдэг бүлгийн хүмүүсийн хоол тэжээлийг үйлдвэрлэх, хадгалах, түгээх үйлчилгээний сүлжээг бий болгох;
- Аймаг, сумын төвүүдэд бичил бодисоор баяжуулсан хоолны зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх, сургалтуудыг зохион байгуулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хүн амын хэрэглээний бүтэц улам сайжирсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Байгаль орчинд халгүй, дэвшилтэт технологийг тууштай нэвтрүүлэх замаар үйлдвэрлэлд зохистой хэрэглээг төлөвшүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Түлшний мод хэрэглэхийг багасган байгалийн хий болон бусад төрлийн түлш хэрэглэх, барилга, модон эдлэлийн үйлдвэрлэлд өөр төрлийн материал орлуулан ашиглахад чиглэсэн дэвшилтэт технологийг дэмжин урамшуулах;
- Баяжуулсан хүнсний бүтээгдэхүүний нэр төрөл, хангамжийг сайжруулах чиглэл бүхий үйлдвэрүүдийг түлхүү дэмжих;
- Байгаль орчинд халгүй ,дэвшилтэт техник ,технологийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх зорилгоор энэ талын хяналтыг хүчтэй болгох арга хэмжээ авах;

Гарах үр дүн: 2015 он гэхэд үйлдвэрлэлийн хэрэглээний бүтэц, чанарт өөрчлөлт гарч, хүн амын эрүүл мэндэд хоргүй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх нөхцөл сайжирсан байна.

Тэргүүлэх зорилт 3. Төв суурин газрын хүн амыг эрүүл ахуйн шаардлага хангасан цэвэр усаар хангах ажлыг сайжруулж, усан хангамжийн түвшинг дээшлүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төв, суурин газрын хүн амын ундны ба ахуйн хэрэглээний усны эх үүсвэрт ариун цэвэр, эрүүл ахуйн хамгаалалтын бүс тогтоож, тохижуулах ажлыг сайжруулах;
- Аймаг сумдын ундны усны зарим шинэ эх үүсвэрийг судлан тогтоож, сумын ундны усны худгуудад цэнгэгжүүлэх тоног төхөөрөмж суурилуулан, усны чанар, хангамжийг сайжруулах;
- Эрүүл ахуйн шаардлага хангасан цэвэр ус савлан хот, хөдөөгийн иргэдийн эрэлт хэрэгцээг хангах ажлыг өргөтгөх;
- Усыг ариг гамтай хэрэглэх талаархи мэдээлэл, сурталчилгааг тогтмолжуулах;

Гарах үр дүн: Хүн амыг ариун цэвэр, эрүүл ахуйн стандартын шаардлага хангасан цэвэр усаар хангах боломж, нөхцөл сайжирна.

ГУРАВ. БАЙГАЛИЙН НӨӨЦИЙН АШИГЛАЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХАМГААЛАЛ

3.1. Агаар мандлын хамгаалал

Үндэслэл: Үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд агаар бохирдуулдаггүй өндөр үр ашигтай, дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлэх, бохирдуулагч эх үүсвэрүүдийг цөөлөх, шаталт сайтай зуух, түлшийг өргөн хэрэглэх, хог хаягдлыг дахин боловсруулах, хот суурин газрыг зүлэгжүүлэх зэрэг ажлыг дэс дараатай хийж, тууштай хэвшүүлэх шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Агаар мандалын чанар, төлөв байдал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тавих хяналт шинжилгээ, мэдээллийн сүлжээг өргөтгөн, цэвэр агаартай давуу талаа хадгална.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Агаарын бохирдлын түвшин болон бохирдуулагч эх үүсвэрт байнгын хяналт хийж, хот суурин газруудын ус цаг уур, орчны шинжилгээний төвийн тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх;
- Агаар бохирдуулагч эх үүсвэрийн тооллого явуулах;
- Шинээр байгуулах, өргөтгөх, шинэчлэх үйлдвэрлэл, үйлчилгээ болон барилга байгууламжийн төсөлд агаар мандалд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийж зөвшөөрөл олгох;
- Агаарын бохирдол үүсгэгч байгууллага, аж ахуйн нэгжийг хяналт шинжилгээнд тогтмол хамруулах;
- Гүйцэд шатдаг гэрийн зуухны технологи, утаагүй түлш нэвтрүүлэх замаар зуухнаас гарах утааг багасгах;
- Авто тээврийн хэрэгслээс гарч буй хорт бодис, угаарын хийн зөвшөөрөгдөх хэмжээ, стандарт мөрдөлтөд тавих мэргэжлийн хяналтын албадын хяналтын үйл ажиллагааг сайжруулж, хот суурингийн замыг цардах, ногоон байгууламжийг өргөтгөх замаар тоос дэгдэлтийг бууруулах;
- Хил дамжсан агаарын бохирдолтыг хамтран хянах, цаг алдалгүй мэдээлэл солилцох талаар хөрш орнуудын аймаг, муж, хотуудтай хамтран ажиллах;
- Агаар, орчны бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх шаардлагатай арга хэмжээний талаархи мэдээллийг сайжруулж, мэдээлэл ашиглах боломжийг нэмэгдүүлэх;
- Хог хаягдал, бохир усыг ил задгай хаях, шатаахыг бүрмөсөн зогсоох арга хэмжээ авах;

Гарах үр дүн: Сүхбаатар аймгийн хот, суурин газруудад агаарын бохирдлыг хянах үр нөлөө бүхий тогтолцоо бүрдэн, ялангуяа гэр хорооллын агаарын бохирдлын хэмжээ эрс буурна.

Тэргүүлэх зорилт 2. Агаарын бохирдлыг бууруулах тоног төхөөрөмжийн хангамжийг сайжруулж, агаар бохирдуулагчидтай хийх тэмцлийн арга хэлбэрийг боловсронгуй болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн шингэн түлштэй цахилгаан станц, уурын зуухнуудын тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх;
- Сумын төв, суурингийн халаалтыг цахилгаан эх үүсвэрт шилжүүлэх;
- Гэр хорооллын айл өрхийн 70 хүртэл хувийг бүрэн шаталттай зуух, түлшээр хангах;

- Гэр хороололд байршилтай ердийн галлагаатай орон сууцуудыг төвлөрсөн халаалтын системд холбох ажлыг эхлүүлэх;
- Мэдээлэл, эрчим хүчний салбарт цахилгаан соронзон орны бохирдол багатай технологи нэвтрүүлэх;
- Баруун-Урт хот болон сумын төвүүдийн 1-р бүсийн цэцэрлэгжүүлэх талбайн хэмжээг 10 хувьд хүргэх;
- Шахмал түлш үйлдвэрлэхэд хувийн хэвшлийн оролцоог бүх талаар дэмжиж хөрөнгө санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх;
- Байгаль орчин, хүний эрүүл мэнд, эдийн засагт учруулсан хохирлыг бохирдуулагч нь нөхөн төлөх, бохирдлыг багасгах зардлыг хариуцах эрх зүйн үндсийг бий болгож мөрдөх;
- Хог хаягдал ялган боловсруулах бүсийн чанартай үйлдвэр байгуулах;
- Химийн хорт болон цацраг идэвхт бодисын импорт, экспорт, тээвэрлэлт, хадгалалт, хэрэглээнд хяналт тавих тогтолцоог бий болгож мөрдөх;
- Оргоник бохирдуулагчийн тооллого судалгааг гаргах;
- Хог хаягдлыг ялган, төрөлжүүлж байгаль халгүй аргаар зайлуулж, устгах ажилд хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх;

Гарах үр дүн: Агаар мандлыг цэвэр ариун байлгах талаар аж ахуйн нэгж, иргэдийн үүрэг хариуцлага нэмэгдэж, бохирдлын хэмжээ буурна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Агаарын төлөв байдал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тавих хяналтын хүрээг өргөтгөж, мэдээллийн нэгдсэн сүлжээг байгуулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Агаарын бохирдол, агаарын төлөв байдалд тавих хяналтыг тогтмолжуулж, нарны хэт ягаан туяаг хэмжих хийх багаж, тоног төхөөрөмжийг аймгийн төвд суурилуулах;
- Сумын төвүүдийн Ус цаг уур, орчны шинжилгээний салбаруудыг агаарын бохирдлын түвшинг хэмжих багаж, тоног төхөөрөмжөөр хангах;
- Эрчим хүчний системийг байгаль орчинд хал багатай тоног төхөөрөмжөөр шинэчлэх, сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг ашиглах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Үйлдвэрлэлийн хаягдлыг ашиглан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хаягдалгүй болон дахин боловсруулах техник, технологи нэвтрүүлэх;
- Түлшний шинэ эх үүсгэвэр бий болгох, түүнийг тээвэрлэх, хадгалах, үр ашигтай хэрэглэх талаар дотоод, гадаадын туршлага, санаачилгыг идэвхтэй дэмжих;
- Агаар бохирдуулагчтай хийх тэмцлийн хүрээг өргөтгөж, энэ чиглэлийн төрийн бус байгууллагуудын оролцоог нэмэгдүүлэх;

Гарах үр дүн: Агаарын чанар, төлөв байдал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тавих хяналт сайжирч, аймгийн хэмжээнд мэдээллийн сүлжээ бий болно.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн төвийн агаарын бохирдлыг эрс бууруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн төвийн айл өрхийн 80 хүртэл хувийг бүрэн шаталттай зуух, түлшээр хангах;
- Гэр хороололд байршилтай ердийн галлагаатай орон сууцуудыг төвлөрсөн халаалтын системд холбох ажлыг үргэлжлүүлэх;
- Тээврийн хэрэгслээс агаарт гаргах төрөл бүрийн хорт хийг бууруулах зорилгоор аймгийн төвд “Техник оношлогооны төв” байгуулах;
- Аймгийн төвийн II бүсэд хамаарах нам даралтын зуух бүхий үйлдвэрлэл, үйлчилгээний цэгүүдийг байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээнд хамруулж,

боломжтой цэгүүдийг төвлөрсөн халаалтын системд холбох ажлыг дэс дараатай гүйцэтгэх;

- Төв суурин газрын уур амьсгалыг зөөлрүүлэх зорилгоор аймаг, сумын төвүүдийн 1-р бүсийн цэцэрлэгжүүлсэн талбайн хэмжээг 40 хувьд хүргэх;
- Шахмал түлш үйлдвэрлэх хувийн хэвшлийн хүрээг улам өргөтгөх;

Гарах үр дүн: Агаар мандлын хамгаалалтын түвшин дэлхийн жишигт ойртоно.

3.2. Газрын нөөцийн ашиглалт, хамгаалал

Үндэслэл: Сүхбаатар аймагт газрын ашиглалт хамгаалалттай асуудлууд хуримтлагдсаар байна. Сүүлийн жилүүдэд малчид худаг устай өвөлжөө хаваржаа тойрон бөөгнөрсний улмаас бэлчээрийн талхагдал нэмэгдэж, авто тээврийн хэрэгслийн олон салаа зам газрын хөрсийг сүйтгэн бэлчээрийг ихээхэн хомсдуулжээ. Мөн худаг усаа эвдэж сүйтгэсний улмаас их хэмжээний бэлчээрийг ашиглаж чадахгүйд хүрчээ. Ашигт малтмал олборлолттой холбоотойгоор хөрсний эвдрэл ихсэх хандлагатай болов.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Газрын нөөцөд экологи-эдийн засгийн үнэлгээ хийж, газрын ашиглалт, хамгаалал, мэдээллийн үйл ажиллагааг сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн газар ашиглалтын хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Газар ашиглалтын төлөв байдал, үржил шимийг дээшлүүлэх, түүнчлэн стандартын холбогдолтой мэдээ, мэдээллийг иргэдэд хүргэх оновчтой тогтолцоог бий болгох;
- Газрын нөөцийн менежментыг сайжруулж, газар зохион байгуулалтын орчин үеийн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөр хангах;

Гарах үр дүн: Газар ашиглалтыг шинжлэх ухааны үндэстэй сайжруулж ашиглах нөхцөл бүрдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Бэлчээрийн талхагдалын хэмжээг 30 хувь, хөрсний эвдрэлд орсон талбайн хэмжээг 10 хувь бууруулж, бэлчээрийн зүй зохистой ашиглалтыг 50 хувь нэмэгдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Мал өсгөх, үүлдэр угсааг сайжруулах зорилтуудыг бэлчээрийн даац, ус, тэжээлийн хангамж зэрэгтэй уялдуулан оновчтой төлөвлөн зохицуулж, арга механизмыг боловсронгуй болгох;
- Бэлчээрийн менежментийг боловсронгуй болгох ажлыг шинжлэх ухааны үндэстэй зохион байгуулах;
- Тариалангийн эргэлтээс хасагдаж байгаа талбайн хөрсний эвдрэлийг зогсоох, олон наст ургамлын үр тарих, бэлчээрийг нөөцөд шилжүүлэх арга хэмжээ авах;
- Инженерийн хийцтэй уст цэгийг засварлах, шинээр гаргах ажлыг жил бүр хөтөлбөр төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлж бэлчээр, усжуулалтын түвшинг дээшлүүлэх;
- Үлийн цагаан оготны тархалтыг зогсоох, хор хөнөөлийг багасгах төрөл бүрийн дэвшилтэт арга хэлбэрүүдээс орон нутагт туршиж, сонгон нэвтрүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх;
- Тариалан эрхлэгчдэд газрыг өмчлүүлж, түрээслүүлэх зэргээр хөрсний эвдрэлийг бууруулах зохион байгуулалтын цогц арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх;
- Хөрсийг элэгдэл, эвдрэлээс хамгаалж, тариалангийн талбайг тойруулж ойн зурвас тарьж ургуулах;

- Ашигт малтмал олборлох тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн байгаль орчинд учруулсан сөрөг нөлөөллүүдийг арилгах арга хэмжээ авах;
- Ашигт малтмалын ордыг ашиглах аж ахуйн нэгжийн зураг, төсөл, техникийн бичиг баримтанд байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг эрх бүхий мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэж, ашиглах зөвшөөрөл олгох;
- Ашигт малтмал олборлогч аж ахуйн нэгжийн байгаль хамгаалах төлөвлөгөөт зардлын 50 хувийг сумын төсөвт шилжүүлдэг журам тогтоох;

Гарах үр дүн: Бэлчээрийн даац хэтрэлт болон тариалангийн хөрсний эвдрэлийг бууруулах болон газрыг оновчтой ашиглах хандлага давамгайлна.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Газар ашиглалтын оновчтой тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Газар ашиглалтын менежментийг сумдын түвшинд нэвтрүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
- Хөрс хамгаалах дэвшилтэт арга технологи нэвтрүүлж, байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүй бордоог хэрэглэх;
- Худаг ус гаргах ажлыг сайжруулах замаар бэлчээрийг усжуулж, бэлчээр ашиглалтад эдийн засгийн оновчтой хөшүүргүүдийг хэрэглэх;
- Тариалан эрхлэгчдэд газрыг өмчлүүлэх, түрээслүүлэх зэрэг аргаар тариалангийн хөрсний ашиглалтыг сайжруулж, эвдрэлийг зогсоох;
- Ашигт малтмал олборлолттой холбоотой хөрсний эвдрэлийг арилгах;
- Авто замын тогтсон сүлжээг бий болгон цардмал зам, сайжруулсан зам тавьж олон салаа замыг багасгах;
- Улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээг өргөтгөх;
- Тусгай хамгаалалттай газар нутагт байгалийн аялал жуулчлал хөгжүүлэх замаар хамгаалалтын ажиллагааны бие даасан тогтолцоог бүрдүүлж хөгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Бэлчээрийн даацын хэтрэлт, тариалангийн хөрсний эвдрэл багасч, газар ашиглалт сайжрана.

3.3. Усны нөөцийн ашиглалт, хамгаалал

Үндэслэл: Сүхбаатар аймаг нь ус зүйн мужлалаар ус багатай бүсэд багтах бөгөөд гадаргуугийн ус ховортой, тогтмол урсгалтай гол мөрөн байхгүй боловч 20 гаруй жижиг нуур, 200-гаад булаг шанд, гол горхи байдаг. Талбулаг, Арн нуур, Рашаант, Эрээн толгой, Далай булаг, Гашуун, Цавчир, Өвдөг, Модонгийн худаг, Цагаан булаг зэрэг олон рашаан байдаг.

Аймгийн хүн ам, мал сүргийн усан хангамж хүрэлцэхгүй олон сумын төв ундны болон ахуйн хэрэглээний усаар гачигдаж, иргэдийн эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Мөн бэлчээрийн мал усаар гачигдсаны улмаас тарга хүчээ алдаж ашиг шим буурах, хорогдох шалтгаан болж байна. Хэдийгээр усны бохирдол харьцангуй бага байгаа боловч нөөц нь багасаж байна. Иймд усны шинэ нөөц илрүүлэх, оновчтой ашиглах шаардлагатай байна. Цаашид бэлчээрийг усжуулах, усалгаатай газар тариалан эрхлэх, зарим төв суурин газрын ундны усны чанарыг сайжруулах зэрэг олон чухал асуудлыг шийдэх хэрэгтэй байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн усны нөөцийг оновчтой ашиглаж, хамгаалалыг нь сайжруулна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Эрдэнэцагаан сумын Уртын цагаан овоо, Хангай, Ганцын тал, Цайдам, Бяруутын баян цагаан, Хөөврийн гол, Дарьганга сумын Асгатын уул, Бага бургас, Мухар гашуун, Нам ухаа, Эрээн толгой, Асгат сумын Авдарант, Яргайт, Бөөрийн төв, Хиаз, Сүхбаатар сумын Наран саран, Чигчийт зэрэг бэлчээрийн даац сайтай нутгуудад уст цэгийн хайгуул хийж худаг гаргаж усжуулах;
- Усны хангамжийн нарийвчилсан судалгааг Дарьганга Онгон, Наран, Түвшинширээ, Баяндэлгэр сумдад хийж ундны усны эх үүсвэрийн нөөцийг шинэчлэн тогтоож улмаар ашиглах арга хэмжээ авах;
- Инженерийн хийцтэй худгийг сэргээн засварлах болон шинээр байгуулах;
- Төв, суурингийн хүн амын болон үйлдвэрлэлийн усны хэрэглээний нормыг орон нутгийн онцлогт тохируулан шинэчлэн тогтоох;
- Төв суурин газрын ундны усны эх үүсвэрийг баталгаажуулах, ундны усыг иоджуулах, цэнгэгжүүлэх арга хэмжээ авах;
- Хүн амын ундны усыг зөөлрүүлэх, цэнгэгжүүлэх бага оврын тоног төхөөрөмжийг говийн сумдад нэвтрүүлж, эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн усны хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
- Хүний биед ашигтай, ховор элемент бүхий рашаан болон цэнгэг усыг савлаж, зах зээлд нийлүүлэх;
- Бэлчээрийг усжуулж, экологийн тэнцвэрт байдалд сөрөг нөлөөгүй услалтын системүүдийг газар тариаланд ашиглах;
- Бэлчээрийн даац сайтай нутгуудад уст цэгийн хайгуул хийж, усжуулах арга хэмжээ авах;

Гарах үр дүн: Аймгийн усны нөөцийг оновчтой ашиглах, хамгаалах боломж нөхцөл бүрдэн эрүүл ахуйн шаардлага хангасан усны хэрэглээг нэмэгдүүлнэ.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Усны эх үүсвэрийг бохирдлоос хамгаалж, аймгийн хэмжээнд усны зохистой хэрэглээг хангах арга хэмжээ авна.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Аймгийн усны нөөцийг оновчтой ашиглах, хамгаалах хяналтын бүтэц бий болгох;
- Усны эх үүсвэрийг бохирдох, хомсдохоос урьдчилан сэргийлэх, гол горхи, булаг шанд, рашааны эхийг тохижуулан усны нөөцийн нөхөн сэргээх чадварыг сайжруулах арга хэмжээ авах;
- Эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн усаар аймгийн төвийг бүрэн хангах;
- Аймгийн төвийн цэвэр усны шугам сүлжээг сольж, мөн гэр хорооллын айлуудын ундны усны хангамж, эрүүл ахуйн нөхцлийг сайжруулах;
- Гол, горхины гольдролыг эвдрэлээс хамгаалах арга хэмжээ авах;
- Уст цэг, гадаргуугийн усанд ариун цэвэр, эрүүл ахуйн бүс тогтоох, усны чанар, бохирдолтод тогтмол шинжилгээ хийх журамд шилжих;
- Аймгийн төвийн ус цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх төсөл боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Гарсан бохирыг эрүүл ахуй, байгаль орчинд халгүйгээр арилгах шинэ технологи нэвтрүүлэх;
- Аймгийн төвд ус ашиглалтыг бүрэн тоолууржуулах;
- Томоохон усан сан байгуулах, бороо, цасны усыг ашиглах төслүүдийг гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалттайгаар хэрэгжүүлэх;
- Хүний биед ашигтай ховор элемент бүхий рашаан усны эхийг хамгаалах, тохижуулах ажлыг хэрэгжүүлэх;

Гарах үр дүн: Усны нөөцийг шинэ эх үүсвэрүүдээр сэлбэн оновчтой ашиглах, хамгаалах системд шилжинэ.

3.5. Цөлжилт, гантай хийх тэмцэл

Үндэслэл: Сүхбаатар аймгийн газар нутгийн ихэнхи хэсэг нь байгалийн хуурай, хуурайвтар бүсэд оршдог бөгөөд бүсийн байгаль орчныг доройтуулж, байгалийн нөөц, түүний дотроос биологийн нөөцийг хомсдуулж байгаа хүчин зүйлийн нэг нь цөлжилт юм. Цаг уурын дулааралт, хур тундасны жигд биш тархалт, бэлчээрийн талхагдал, газар тариалан, хот суурин газрын хөрсний элэгдэл, гангийн давтамж зэргээс шалтгаалан цөлжилт эрчимжих хандлагатай болжээ. Иймд экологийн энэхүү эмзэг асуудлыг онцгой анхаарч, дотоод гадаадын хөрөнгийн эх үүсвэрийг төвлөрүүлэн цөлжилттэй хийх тэмцлийг шинэ шатанд гаргах шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Элсний нүүдлийг сааруулж, ургамлын нөмрөгийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг төлөвлөгөөтэй хэрэгжүүлж эхлэнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл

- Зүүн бүсийн хэмжээнд бусад аймгуудтайгаа хамтран цөлжилтийн шалтгаан, үр дагаврыг судлан тогтоож, түүнтэй тэмцэх хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Элсний нүүдлийг сааруулах, улмаар зогсоох зөв менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Элсний нүүдлийг зогсоох, говь, цөлийн урагмалжлыг нөхөн сэргээхэд ашиглаж болох ургамлуудыг (заг, жигд, хайлаас, харгана, бүйлс, хотир гэх мэт) туршин үзэж, тодорхой үе шаттайгаар сонгон тариалах;
- Хот суурин газрын орчим мал ихээр бөөгнөрч бэлчээр талхлагдахаас урьдчилан сэргийлэх газар зохион байгуулалт, ашиглалтын оновчтой бодлого явуулах;
- Малчдыг шахмал түлш болон бусад төрлийн түлшэр хангах арга хэмжээг зохион байгуулалттай хэрэгжүүлэх;
- Элсэн хөрс тогтоох талаар туршлагажсан орнуудын туршлагыг судалж нэвтрүүлэх;

Гарах үр дүн: Цөлжилтийн эрчийг сааруулах бааз суурь бий болно.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Цөлжилттэй хийх тэмцлийг эрчимжүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Газрын элэгдэл, эвдрэл, бэлчээрийн хомсдол, хөрсний үржил шимийн доройтол, элсний нүүдэл, хуурайшилт, цөлжилтийн явцын талаар мэдээллийн нэгдсэн сан байгуулах;
- “Ногоон хэрэм” хөтөлбөртэй уялдуулан говь, хээрийн бүсийн ногоон байгууламжийн талбайг нэмэгдүүлэн, ойн зурвас байгуулах;
- Аймгийн нийт сумдыг цөлжилт, элсний нүүдэл, гантай тэмцэх мэдээллийн нэгдсэн сүлжээнд хамруулах;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд элсний нүүдлийг сааруулж, цөлжилтөөс хамгаалах оновчтой тогтолцоо бүрдэнэ.

3.6. Биологийн төрөл зүйлийн хамгаалал

Үндэслэл: Өвс ургамлын хувьд хайлаас, дэлт, балгана, тавьланга, нохойн хошуу, монос, ямаан болон нанхиат, зээргэн ургахын хамт тал хээрийн хиаг, ерхөг, таана, хөмүүл, дэрс бударгана зохиолно. Эмийн ургамлаас чөдөр

өвс, чихэр өвс, зээргэн, халгай, таван салаа, тэхийн шээг зэрэг олон төрлийн ургамал ургадаг. Баяндэлгэр, Дарьганга сумын нутагт хунчий, туйплан, Эрдэнэцагаан сумын нутагт бонго, лантааз ургахын дээр анхилам үнэрт ургамлаас ганга өвс газар сайгүй тохиолдоно. Хайлс, гүйлс, бургас зэрэг модлог ба бутлаг ургамал бүхий байгалийн гоёомсог баянбүрд Дарьганга, Онгон, Баяндэлгэр, Наран, Эрдэнэцагаан, Сүхбаатар, Түмэнцогт сумын нутагт элбэг. Ан агнуурын ач холбогдол бүхий цагаан зээр, тарваганы нутагшилт нэлээд тархмал байдаг бөгөөд үнэг, чоно, хярс, өмхий хүрэн, мануул, дорго, туулай, шилүүс, илбэнх, хар сүүлт зэрэг ан амьтантай. Эрдэнэцагаан сумын Лхачинвандад, Аратын ууланд буга, зэрлэг гахай Түмэнцогтын Хар ямаатын ууланд бор гөрөөс, Бүрэнцогтын хаданд аргаль, янгир нутагшиж байна. Сүүлийн жилүүдэд энэ бүс нутгийн байгалийн баялгийг зүй бусаар ашиглах явдал ихэслээ. Нэн явангуяа дэлхийд ховордсон улаан номонд орсон амьтныг агнаж устгах явдал гарсаар байна. Иймд аймгийн биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах, зохистой ашиглах асуудал нэн чухал байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах, зохистой ашиглах эрх зүй, зохион байгуулалтын таатай орчин бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Экологи-эдийн засгийн үнэлгээ хийх үндсэн дээр аймгийн биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
- Байгаль орчны доройтол, ургамал амьтны хорогдолтой тэмцэх, нөхөн үржүүлэх, нутагшуулах ажлыг явуулахдаа үндэсний уламжлалт аргуудыг дэлхийн дэвшилтэт арга, технологитой хослуулах;
- Орон нутгийн байгаль хамгаалах төрийн бус байгууллагуудын чадавхийг дээшлүүлэх;
- Байгалийн унаган төрх, шим мандлын тэнцвэрт байдлыг хадгалах, биологийн төрөл зүйлийг хайрлан хамгаалах үзэл бодлыг хүүхэд, залуучуудад төлөвшүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх;
- Сум бүрийн газар ашиглалтын төлөвлөлтөд биологийн төрөл зүйлийн амьдрах орчныг хамгаалах асуудлыг тусгаж хэвшүүлэх;
- Нэн ховор, устах аюул нүүрлэж буй амьтан, ургамлыг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээ авах;
- Биологийн төрөл зүйлийг хамгааллахад эдийн засгийн хөшүүргүүдийг хэрэглэж хэвшүүлэх;
- Аймгийн амьтан, ургамал, ой, бичил биетний мэдээллийн санг бүрдүүлэх;
- Бургас, улиас, заган ойг хамгаалах нөхөн сэргээхажилд нутгийн иргэдийг өргөнөөр татан оролцуулах, гэрээгээр эзэмших, хамгаалах, нөхөн сэргээх ажилд дэмжлэг үзүүлэх;

Гарах үр дүн: Аймгийн биологийн төрөл зүйлийн хэвийн өсөлтийг хангах суурь нөхцөл бүрдэнэ.

Тэргүүлэх зорилт 2. Аймгийн биологийн зарим төрөл зүйлийг оновчтой ашиглаж, хамгаална.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Ховор ан амьтан үржиж төллөдөг, нүүдлийн болон суурин амьдардаг шувууд өндөглөдөг болон ургамал бүхий газар нутгийг нөөцлөн үлдээх арга хэмжээ авах;
- Ан амьтны нөөц ашигласнаас олсон орлогыг байгаль хамгаалагч, ашиглагч этгээд, мөн нутгийн иргэдэд зохистой зөв хуваарилдаг журам хэрэгжүүлэх;

- Цагаан зээрийн амьдарда, үржиж төллөдөг гол нутаг болох Баянтөхөмийн говь, Лаг нуур, Цагаан тэмээт, Лагийн хоолой зэрэг газруудыг улсын тусгай хамгаалалтанд авах;
- Алтан овоо, Шилийн богд, Зотол хан, Асгатын цагаан толгой, Байшинт, Мөнх хайрхан уул зэрэг газруудыг улсын тусгай хамгаалалтанд авах;
- Биологийн төрөл зүйлийн ач холбогдлын талаарх хүн амын мэдлэг, мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн сургалт сурталчилагааг өргөжүүлэх;
- Байгаль орчны албаны дэргэд байгаль орчны мэдээлэл сурталчилгааны төвийн мэдээлэл сургалт сурталчилгааны төвүүд болон төслүүдийг сургалт сурталчилгаанд өргөн ашиглах;
- Аймгийн ойн нөөцийг сум багийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд шинэчлэн тогтоож экологи, эдийн засгийн үнэлгээ хийлгэх, нөхөн сэргээх, ашиглах хамгаалах төлөвлөгөө гаргана хэрэгжүүлэх;
- Жил бүр нийтээр мод тарих өдрийг тогтоож хот суурин газрыг цэцэрлэгжүүлэх, гол усны эх, тариалангийн талбай, авто замын дагуу ойн зурвас байгуулах арга хэмжээ авах;
- Заган ойжуулалт хийх үр бэлтгэх, ойжуулсан талбайг хамгаалах ажлыг мэргэжлийн байгууллагын удирдлага, хяналтын дор гүйцэтгэх;
- Ойг нөхөн сэргээх түүний дагалт баялагийг бүрэн боловсруулан ашиглахад гадаад дотоодын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх;
- Хот суурин газрын орчмыг ойжуулах, цэцэрлэгжүүлэх ажлыг төлөвлөгөөтэй хэрэгжүүлэх арга хэмжээ авах;
- “Ногоон хэрэм” үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажилд олон нийтийг оролцуулж бүс нутгийн байгаль, цаг уурын нөхцөлд зохицон тарьц, суулгацын нөөцийг бий болгох;
- Ойжуулалт ногоон хэрмийн зурвас байгуулахад шаардлагатай тарьц, суулгацын нөөцийг бий болгох зорилгоор бүс нутгийн байгаль цаг уурт зохицсон тарималын төрлөөр мод үржүүлгийн талбай байгуулах;

Гарах үр дүн: Байгалийн баялгийг экологид нөлөөлөхгүйгээр зүй зохистой ашигладаг болно.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Аймгийн биологийн төрөл зүйлийн ашиглалт, хамгааллыг сайжруулж, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг өргөтгөнө.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн экосистемийн хөгжлийн горим, зүй тогтлыг танин мэдэх, байгалийн нөөц, баялгийг үнэлж тодорхойлох, зохистой ашиглах, хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээрх судалгааг өргөтгөж, мэдээллийн сан бүрдүүлэх;
- Байгаль орчны доройтол, биологийн төрөл зүйлийн хомсдлыг хязгаарлан зогсоох, байгалийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх ач холбогдол бүхий газар нутгийг УТХГН-ийн сүлжээнд хамруулах;
- Аймгийн байгалийн унаган төрх, үзэсгэлэнт тогтцуудыг түшиглэн байгалийн хүрээлэн байгуулах ажилтай нягт уялдуулах;
- Биологийн төрөл зүйлийн ач холбогдлын талаарх хүн амын мэдлэг, мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн сургалт, сурталчилгааг өргөтгөх;
- Дархан цаазат газар ба байгалийн цогцолбор газрын орчны бүсүүдэд байгаль орчинд халгүй аж төрөх альтернатив хөгжлийн төслүүдийг хэрэгжүүлж эхлэх;
- Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дахь ховор ан амьтан, ургамлын судалгаа гаргаж, хэвийн өсч үржих нөхцлийг бүрдүүлэх арга хэмжээг өргөтгөх;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээ бүрэлдэн, ашиглалт хамгаалал эрс сайжрана.

3.7. Байгалийн гамшгаас сэргийлэх, хохирлыг бууруулах талаар

Үндэслэл: Зуд, хүчтэй салхи, цасан болон шороон шуурга, мөндөр, хүйтэн бороо орох, үер, ган, хүн мал ургамал, амьтны гоц халдварт өвчин, ой хээрийн түймэр зэрэг байгалийн гэнэтийн үзэгдэл, гамшиг үе үе тохиолдож мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэл болон эдийн засаг, байгаль орчинд багагүй хохирол учруулсаар байна.

Байгалийн гамшигийг судлах, урьдчилан сэргийлэх, нэгэнт тохиолдсон гамшигтай тэмцэх, учирсан хохиролыг нь багасгах чиглэлээр олон улсын байгууллагуудаас дэмжлэг тусалцаа үзүүлж, удирдлага зохион байгуулалт, зохицуулалтын арга хэмжээ авдаг боловч гамшигийн хохирлын хэмжээ тууштай буурахгүй байна.

Нэгдүгээр үе шат (2007-2010 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг бууруулах, шуурхай арилгах оновчтой тогтолцоог бий болгоно.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд зарцуулах хөрөнгийг 2007 оны түвшингээс хувиар нэмэгдүүлэх;
- Цаг уур, уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль орчны төлөв байдал, байгалийн гамшигийн мэдээллийн төвийг байгуулан чадавхийг бэхжүүлэх;
- Аюулт үзэгдлийг урьдчилан тооцоолох, олон нийтэд мэдээлэх чиглэлээр аймаг, сумын түвшинд цаг уурын албадын чадавхийг дээшлүүлэхийн зэрэгцээ энэ чиглэлээр хашир туршлагатай малчдын зөвлөл байгуулж ажиллуулах;
- Ой, ургамлын хортон шавьжийн голомт, нүүдэл, хүн, мал амьтны гоц халдварт өвчний аюул гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, тэдгээртэй тэмцэх хор уршгийг арилгах, ургамал, хорио цээр, хүн, мал эмнэлгийн албаны чадавхийг дээшлүүлэх;
- Газар хөдлөлийн станцын хяналтын тоног төхөөрөмжийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн шинэчилж, хот, суурин бүрийг газар хөдлөлтийн хүчийг тооцон барилгажуулах;
- Мэргэжлийн хяналтын лабораторуудыг орчин үеийн техник хэрэгслэлээр бэхжүүлж, мэргэжилтнүүдэд оношлогоо шинжилгээний орчин үеийн мэдлэг эзэмшүүлэх;
- Хот, суурины шаардлагатай цэгүүдэд голын эргийн хамгаалалт барих;
- Байгалийн гамшиг тохиолдсон үед хохирлыг зохих хэмжээгээр нөхөх зорилгоор байгууллага, иргэдийг эд хөрөнгийн болон бусад, амь насны даатгалд хамруулах ажлыг сайжруулах;
- Байгаль цаг уурын гамшигийн аюулыг бууруулах, болзошгүй гамшиг ослын аюулаас урьдчилан сэргийлэх нөөц бололцоо техникийн хүчин чадлыг бий болгох;
- Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн гамшигийн менежментийг боловсронгуй болгох, ард иргэдийг аюулгүй амьдрах арга ухаанд сургаж дадлагажуулах, эрсдэл эмзэг байдлыг бууруулах;
- Аймгийн Онцгой байдлын хэлтэст мэдээлэл хүлээн авах станц суурилуулж, автомат дохиолол бүхий газруудтай шууд холбогддог болгох;
- Гамшигийг урьдчилан сэргийлэх, сэрэмжлүүлэх тогтолцоог бий болгох хиймэл дагуулын сүлжээтэй шууд холбогдох;

Гарах үр дүн: Аймгийн хэмжээнд байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг бууруулах, шуурхай арилгах чадавхи дээшилнэ.

Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):

Тэргүүлэх зорилт 1. Байгаль, цаг уурын онц аюултай үзэгдэгдлээс урьдчилан сэргийлэх оновчтой тогтолцоо бүрдүүлнэ.

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл:

- Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд зарцуулах хөрөнгийг 2007оны түвшингээс ... хувиар нэмэгдүүлэх;
- Гамшгаас сэргийлэх, хор хөнөөлийг бууруулах, гамшигтай тэмцэх талаарх менежментийг сайжруулах;
- Байгалийн гамшигтай тэмцэх өвс тэжээл, хүнс, эмнэлгийн анхны тусламжийн байнгын нөөцтэй болох;
- Байгалийн гамшигтай тэмцэх талаарх хүн амын мэдлэгийг байнга дээшлүүлэх зорилгоор жил бүр тусгай сургалт зохион байгуулах, эн тэрүүнд шаардлагатай багаж хэрэгслээр хангах ажлыг тогтмолжуулах;
- Байгалийн гамшиг тохиолдсон үед хохирлыг бүрэн нөхөх зорилгоор байгууллага, иргэдийг эд хөрөнгийн болон амь насны даатгалд бүрэн хамруулах;

Гарах үр дүн: Байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг бууруулах, шуурхай арилгах бүсийн хэмжээний оновчтой тогтолцоо бүрдсэн байна.

ДӨРӨВ. ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ НИЙТЛЭГ АРГА ХЭРЭГСЭЛ

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг оновчтой удирдлага, зохион байгуулалтаар хангах, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх дотоод, гадаад таатай орчныг бүрдүүлэх, хөрөнгө санхүүгийн шаардагдах эх үүсвэрийг олж, оновчтой ашиглах, олон нийтийн оролцоог өргөтгөх нь Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлэх үндсэн нөхцөл мөн.

4.1. Хөтөлбөрийн удирдлага, зохион байгуулалтын үндсэн чиглэл

- Бүсийн зөвлөл, аймгийн ИТХ, Засаг даргын тамгын газрын үйл ажиллагааг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр оновчтой уялдуулах;
- Засгийн газрын түвшинд яамд, агентлагуудын энэ талын хамтын ажиллагааг оновчтой уялдуулан зохицуулах;
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх талаар аймгийн Засаг даргын Тамгын газар, бүсийн зөвлөл, хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагууд, иргэдийн оролцоог хөхүүлэн дэмжих оновчтой арга хэрэгсэл, механизмыг бий болгох;
- Жил жилийн улсын төсөв, дунд хугацааны төлөвлөлтийн бусад баримт бичгүүд, төсвийн хүрээний мэдэгдэл, эдийн засаг, нийгмийн салбар бүрээр боловсруулан хэрэгжүүлэх хөтөлбөр, төслүүдийг аймгийн хөгжлийн энэхүү хөтөлбөрт дэвшүүлсэн зорилтууд, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаатай нягт уялдуулах;
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр харьцангуй богино хугацааны төрөлжсөн хөтөлбөр, төслүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэх;
- Дээд, дунд, доод шатны төлөвлөлтийн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр оновчтой уялдуулах;
- Хувийн хэвшил дэх төлөвлөлтийг энэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд чиглүүлэх зорилгоор эдийн засаг, эрх зүйн оновчтой механизм, хөшүүргүүдийг бий болгох;
- Статистикийн бүх түвшний үзүүлэлт, бүртгэл, мэдээллийг хөтөлбөрт дэвшүүлсэн тэргүүлэх зорилтууд, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд хяналт - шинжилгээ хийж, үнэлэлт дүгнэлт өгөхөд тохиромжтой байх чиглэлээр боловсронгуй болгох;
- Хөтөлбөрт дэвшүүлсэн тэргүүлэх зорилтууд, тэдгээрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэлүүдийг улс төрийн намууд сонгуулийн мөрийн хөтөлбөртөө тусган хэрэгжүүлж байх;
- Хөтөлбөрт дэвшүүлсэн тэргүүлэх зорилтуудын хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг тогтмол хийж, давуу талуудаа бататган, сул талуудаа саармагжуулан, алдаа дутагдлаа засч байх;

4.2. Эдийн засгийн өсөлтийг хангах үндсэн арга, хэрэгсэл

- Эдийн засгийн хөшүүргүүдийг хэрэглэн экспортын чиглэлтэй үйлдвэрлэлийг түлхүү дэмжих;
- Өндөр хөгжсөн болон түргэн хурдацтай хөгжиж байгаа орнуудын энэ талын туршлагыг бүтээлчээр хэрэглэх;
- Хүн ардынхаа оюуны чадавхид тулгуурлан хөгжих бодлогыг тууштай баримтлаж, боловсролын салбарт тэргүүлэх ач холбогдол өгч, өндөр

- хөгжилтэй орнуудад нарийн мэргэжлийн боловсон хүчин, инженер, техникийн ажилтан, мэргэжилтэй ажилчдыг бэлтгэх;
- Эдийн засгийн өсөлтийг өндөр технологид суурилсан уул уурхайн болон боловсруулах үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын эрчимтэй өсөлтөөр хангах чиглэл баримтлах;
- Экспортыг нэмэгдүүлэх салбар, үйлдвэрлэлийг хөрөнгө оруулалтаар дэмжих;
- Үйлдвэрлэл, үйлчилгээг татвар, гаалийн бодлогоор оновчтой дэмжих;
- Өндөр технологи нутагшуулахыг бүх талаар дэмжих;
- Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих;
- Дотоодын хуримтлалыг нэмэгдүүлж, оновчтой төвлөрүүлэн ашиглах механизмыг бий болгох;
- Санхүү, үнэт цаас, хөдөлмөрийн зах зээлийг хөгжүүлэх;
- Үйлдвэрлэл, технологийн парк, эдийн засгийн болон худалдааны чөлөөт бүсийг эдийн засгийн эрчимтэй өсөлтийг хангах арга хэрэгсэл болгох;

4.3. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх санхүүгийн эх үүсвэр

- Дотоодын банк, санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрэн ашиглах;
- Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг бүх талаар дэмжих;
- Дотоодын хөрөнгө оруулалтыг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд чиглүүлэн ашиглах оновчтой арга механизм, хөшүүргийг бий болгох;
- Үл хөдлөх хөрөнгийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах оновчтой механизм, хөшүүргийг бий болгох;
- Бага хүүтэй, урт хугацаатай зээлийн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
- Хувийн хэвшил, аймгийн оролцоотой хамтарсан төслүүдийг хэрэгжүүлэх;
- Гадаадын улс орон, олон улсын байгууллагаас хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор хөнгөлттэй зээл, буцалтгүй тусламж авах;
- Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах таатай орчин бүрдүүлж, хамтарсан үйлдвэрүүдийг байгуулан ажиллуулах;

4.4. Олон нийтийн оролцоо

- Шийдвэр гаргах бүх түвшинд иргэд олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлж, ил тод байдлыг хэвшүүлэн төрийн үйлчилгээг сайжруулах;
- Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага, иргэдийг өөрсөдтэй нь холбоотой аливаа асуудлыг шийдвэрлэхэд өргөнөөр оролцуулж тэдгээрийн эрх ашгийг тууштай хамгаалах;
- Аймгийн хүн амын 50 гаруй хувийг эзэлдэг эмэгтэйчүүдийн нийгмийн идэвхи, хөгжилд оролцох хүсэл эрмэлзлийг идэвхтэй дэмжих;
- Аймгийнхаа тулгамдсан асуудал, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн зорилтуудыг шийдвэрлэхэд залуучуудыг өргөн оролцуулах оновчтой хөшүүрэг бий болгох;
- Ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх асуудлаар бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргахад бизнес эрхлэгчдийг өргөнөөр оролцуулах нөхцлийг бүрдүүлэх;
- Төрийн бус байгууллагуудын гүйцэтгэж чадах олон чиг үүргийг тэдэнд шилжүүлэх замаар төрийн байгууллагуудын орон тоо, төсөв зардлыг бууруулах, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын түншлэл, хамтын ажиллагааг өргөтгөх зэрэг болно.
- Аймгийн боловсон хүчний цогц бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх;

- Үйлдвэрлэл дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ХАА-г эрчимжүүлэхэд шаардлагатай мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх тогтолцоог бий болгох;
- Төрөл бүрийн мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэхэд шаардлага бүхий багшлах боловсон хүчнийг сургаж бэлтгэн, нөөцийг бүрдүүлэх;
- Төрийн албан хаагчид, түүнчлэн төрийн бус байгууллага, бизнесийн байгууллагуудын боловсон хүчний чадавхийг дээшлүүлэх мэргэжил, мэргэшилийн хувьд сургаж бэлтгэх бичил хөтөлбөр боловсруулан, боловсон хүчний чадамжийн стандартыг бий болгож мөрдөх;
- Төрийн албан хаагчийн сургалтын хөтөлбөр боловсруулан мөрдөж ажиллах
- Төрийн албан хаагчийн мэдлэг, мэргэжлээ дээшлүүлэх, мэргэшихэд нь зориулж тухайн байгууллагаас нь үзүүлдэг санхүүгийн болон эд материалын дэмжлэгийн хүрээг өргөтгөх, нөөц боломжийг судлаж хэрэгжүүлэх;
- Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны чиг үүргийг тодорхой болгох, дотоод зохион байгуулалт, журмыг боловсронгуй болгох;
- Төрийн болон төрийн үйлчилгээний байгууллагын үйл ажиллагааг олон нийтэд ил тод, нээлттэй болгох;
- Аймаг, сум, байгууллагын түвшинд төрийн албан хаагчдын нийгмийн баталгааг хангах хөтөлбөр боловсруулж мөрдөх;
- Төрийн байгууллагуудын төсвийг хүрэлцээтэй болгох;
- Төрийн бус байгууллагын олон нийттэй харилцах давуу талыг түшиглэн нийгмийн сэтгэлгээ, эрэлт хэрэгцээг судалдаг, дүгнэлт шинжлэлгээ хийдэг чиг үүрэг бүхий бүтэц орон тоог бий болгох;
- Хууль тогтоомж сурталчлах, эрх зүйн сургалт явуулахад шаардагдах зардлыг нутгийн захиргааны байгууллагын жил бүрийн төсөв төлөвлөгөөнд тусгаж үр ашигтай зарцуулан сургалтын үр нөлөөг хянаж, мэдээлдэг тогтолцоог бий болгох;
- Төрийн байгууллагын үйлчилгээнд нэг цэгийн үйлчилгээ нэвтрүүлэх
- Нутгийн захиргааны болон төсөвт байгууллагуудыг мэдээллийн нэгдсэн цахим сүлжээтэй болгож, төрийн зарим гол үйлчилгээг электрон хэлбэрээр үзүүлдэг болох;
- Аймгийн эдийн засаг нийгмийн гол асуудлыг аймгийн ИТХ-аар хэлэлцэхийн өмнө ард иргэдийн дунд хэлэлцүүлэг, санал асуулга явуулж, тэдний санал бодлыг өргөн тусгаж хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд тэдний оролцоог нэмэгдүүлэх;
- Бүх шатны иргэдийн хурлын үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцох боломж нөхцлийг хангах;

ХАВСРАЛТ 1. ХӨТӨЛБӨРИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний зорилго нь хөтөлбөрт дэвшүүлсэн зорилтуудын хэрэгжилт, гарч буй үр дүнд үнэлгээ өгч, хүндрэл, бэрхшээл, тасалдлыг арилгаж, хэрэгжих таатай нөхцөлийг бүрдүүлэхэд оршино. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг хөтөлбөрийн бүлэг, дэд бүлэг бүрт багтсан тэргүүлэх зорилтуудын хүрээнд тусгасан үзүүлэлтүүдийг үндэслэн хийнэ.

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн эхний үе шатны хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг 2011 онд, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн дүнг 2016 онд тус тус гаргана.

Хөтөлбөрийн бүлгийн нэр	Хяналт шинжилгээ хийж, үнэлгээ өгөх үзүүлэлтүүдийн нэр, тэдгээрийг хэмжих нэгж	I үе шатны үзүүлэлт (2007-2010 он)	II үе шатны үзүүлэлт (2011-2015 он)
0	1	2	3
НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖИЛ	Аймгийн ДНБ-ний жилийн дундаж өсөлт, /%/	16.0	10.0
	Аймгийн ДНБ-д аж үйлдвэрийн салбарын эзлэх хувийн жин (үе шатны эцэст), / %/	53.0	55.3
	Аж үйлдвэрийн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, / %/	56.0	12.0
	Боловсруулах аж үйлдвэрийн ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, / %/	7.4	6.8
	Аймгийн уул уурхайн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, /дахин, %/	18.4дахин	7.5
	Аймгийн эрчим хүчний салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, /дахин/	3.5	7.3
	Аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, / %/	7.6	7.4
	Аймгийн газар тариалангийн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт, / %/	8.0	7.3
	Аймгийн мал аж ахуйн салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт / %/	7.6	8.1
	Аймгийн үйлчилгээний салбарын ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт / %/	8.6	8.1
ХОЁР. НИЙГМИЙН ХӨГЖИЛ	Аймгийн хүн амын жилийн дундаж өсөлт, /%/	1.5	2.0
	Хүний хөгжлийн индексийн дундаж үзүүлэлт, /индекс/	0.640	0.642
	Сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд хамрагдах хүүхдийн хувийн жин / %/	70.0	80.0
	Сургуулийн насны хүүхдийн хамран сургалт, / %/	95.0	99.0
	Эхийн эндэгдлийн бууралт, / %/	15.0	20.0
	Нялхсын эндэгдлийн бууралт, / %/	15.0	20.0
	Хүн амын дундаж наслалт, / %/	65	66
	Ажилгүйдлийн түвшин, / %/	2.0	0.5
Амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой ерхийн тоо	30	30	
ГУРАВ. БАЙГАЛИЙН НӨӨЦИЙН АШИГЛАЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХАМГААЛАЛ	1-р Аймгийн цэцэрлэгжүүлэх талбайн хэмжээ (2007 оны түвшингээс), %	20	40
	Элсний нүүдлээс хамгаалах зорилгоор байгуулсан ойн зурвасын талбайн өсөлт, (2007 оны түвшингээс) /%/	20.0	50.0
	Бэлчээрийн талхагдлын бууралт, (2007 оны түвшингээс) /%/	10.0	15.0

Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр (2007-2015 он)

	Хөрсний эвдрэлийн бууралт, (2007 оны түвшингээс) /%/	10.0	20.0
	Усны бохирдлын бууралт, (2007 оны түвшингээс) /%/	20.0	25.0
	Хот суурин газрын агаарын бохирдлын бууралт (2007 оны түвшингээс) /%/	40.0	60.0
	Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд зарцуулах хөрөнгийн өсөлт, (2007 оны түвшингээс) /%/	25.0	50.0

**ХАВСРАЛТ 2. ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ
ТӨЛӨВЛӨГӨӨ (2007-2010 ОН)**

Хөтөлбөрийн бүлэг, хэрэгжүүлэх арга хэмжээний нэр	Хугацаа	Санхүүгийн эх үүсвэр олох чиглэл	Хөрөнгө оруулалтын тойм тооцоо /тэрбум төг/	Хариуцан гүйцэтгэх байгууллага
0	1	2	3	4
НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖИЛ				
1.1. Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, салбарын зохистой бүтцийг бий болгох бодлого				
.....
.....
.....
ХОЁР. НИЙГМИЙН ХӨГЖИЛ				
.....
.....
.....
ГУРАВ. БАЙГАЛИЙН НӨӨЦИЙН АШИГЛАЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХАМГААЛАЛ				
.....
.....
.....
.....
НИЙТ				

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Нэг. Монгол Улсын хөгжлийн холбогдолтой зарим тулгуур баримт бичгүүд

1. Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ, 1992.
2. Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. УИХ-ын 56 дугаар тогтоол. “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүл. УБ, 1994. №9.
3. Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. УБ, 1994.
4. Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал. УИХ-ын 26-р тогтоол, УБ, 1996.05.03.
5. Монгол Улсын төрөөс хүн амын талаар баримтлах бодлогын үндсэн чиглэл. УБ, 2004.
6. Монгол улсын XXI зууны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр. УБ, 1999.
7. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал. “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүл, 2001. №28(215).
8. “Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги (2010 он хүртэл)”, Бүс нутгийн удирдлага, төлөвлөлт ном. УБ, 2003. хууд 51-120.
9. “Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай” Монгол Улсын хууль. Бүс нутгийн удирдлага, төлөвлөлт ном. УБ, 2003. хууд 39-49.
10. “Бүсийн тулгуур төв хотыг тогтоох тухай” УИХ-ын тогтоол. Бүс нутгийн удирдлага, төлөвлөлт ном. УБ, 2003. хууд 38.
11. “Үйлдвэрлэл, технологийн парк байгуулж, хөгжүүлэх үндсэн чиглэл”, УИХ-ын 54 дүгээр тогтоол. УБ, 2003.
12. Монгол Улсын мэдээлэл, холбооны технологийн хөгжлийн 2010 он хүртэлх үзэл баримтлал. УБ, 1999.
13. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн дунд хугацааны (1999-2002) хөгжлийн стратеги. УБ, 1999.
14. Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр. “Өнөөдөр” сонин, 2000.09.09.
15. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийг 2002 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл, 2003-2005 оны хөгжлийн хандлага. УБ, 2001.
16. Монгол Улсын Засгийн газрын “Хүний аюулгүй байдлыг хангах сайн засаглал хөтөлбөр”-ийн бодлого баримт бичиг. УБ, 2001.
17. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал (төсөл). УБ, 2002.
18. Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, ядуурлыг бууруулах стратегийн баримт бичиг. УБ, 2003.
19. Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтын илтгэл. УБ, 2003.
20. Монгол Улсын Үндэсний хөгжлийн хөтөлбөрийн төсөл. УБ, 2003.
21. Хөдөөгийн хөгжлийн талаар төрөөс баримтлах бодлого (төсөл), УБ, 2003.
22. Монгол улсын засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр. Монгол Улсын Их Хурлын 2004 оны 24 дүгээр тогтоолын хавсралт.
23. “Зүүн бүсийн тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр”, Улаанбаатар, 2004.
24. Баруун бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр /2005 он/
25. Хангайн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр /2005 он/
26. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр /2005 он/
27. Зүүн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр /2005 он/
28. Улаанбаатарын бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр /2006 он/
29. “Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”-ын төсөл. Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн.

Хоёр. Төрөлжсөн зарим хөтөлбөр

30. Монголын биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах үндэсний хөтөлбөр. УБ, 1996.
31. Монголын залуучуудын үндэсний хөтөлбөр. УБ, 1998.
32. Экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр. УБ, 1998.
33. Эрдэс баялаг хөтөлбөр. УБ, 1998.
34. Хүн амын эрүүл мэндийн боловсрол үндэсний хөтөлбөр. УБ, 1998.
35. Нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2001.
36. Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал, хоол тэжээл үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2001.
37. Хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн нөхцлийг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2001.
38. Өрхийн амьжиргааны чадавхийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2001.
39. Хүн амын бие бялдрыг чийрэгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
40. Халдварт өвчинтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
41. Жендэрийн тэгш байдлыг хангах үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
42. Хүүхдийн хөгжил, хамгааллыг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
43. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
44. Орон сууц үндэсний хөтөлбөр. УБ, 2002.
45. Нийгмийн хамгааллын салбарын стратгийн баримт бичиг /2003 он/
46. Монголын боловсролыг хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө /2005 он/
47. Эрүүл мэндийн салбарын мастер төлөвлөгөө /2005 он/
48. Тээврийн салбарын стратеги төлөвлөгөө /2005 он/
49. Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр /2005 он/

Гурав. Хөгжлийн бодлоготой холбогдох зарим хэвлэгдсэн материал

50. Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл-2000. ҮСГ. УБ, 2001.
51. Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл-2001. ҮСГ. УБ, 2002.
52. Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл-2002. ҮСГ. УБ, 2003.
53. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлын тухай танилцуулга. ҮСГ. УБ, 2002.
54. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн байдлын тухай танилцуулга. ҮСГ. УБ, 2003.
55. Монгол Улсын хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний микро түвшний судалгаа 2000. ҮСГ. УБ, 2001.
56. Монгол Улсын хүн амын хэтийн тооцоо. ҮСГ. УБ, 2002.
57. Монгол Улсын хүн ам хорьдугаар зуунд. ҮСГ. УБ, 2003.
58. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийг 2002 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл, 2003-2005 оны хөгжлийн хандлага. УБ, 2001.
59. Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны мэдээлэл (2002 оны 5 дугаар сарын 1-ний байдлаар). УБ, 2002.
60. Монголын хөгжлийн стратеги (онол, практикийн хандлагууд). Цуврал I-Ү. Монголын хөгжлийн судлалыг дэмжих төв. УБ, 1998-1999.
61. Монгол дахь ядуурлыг бууруулах стратеги. “Тэгш байдал, ядуурлыг бууруулах асуудлыг хөгжлийн стратегид тусгах нь” сэдэвт илтгэл. НҮБХХ, УБ, 2001.
62. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжил, хот байгуулалтын асуудал. УБ, 2001.
63. Тогтвортой хөгжил: Дэлхийн баримт бичгүүд. УБ, 2002.
64. Монгол орны хөгжлийн чиг хандлага, улс төрийн намуудын байр суурь. Улс төрийн намуудын ярилцлага, №1. УБ, 2002.
65. Монгол Улс ба гадаадын зээл тусламж. Улс төрийн намуудын ярилцлага, №2. УБ, 2002.
66. Монгол Улс дахь гадаадын хөрөнгө оруулалтын төлөв байдал, цаашдын хандлага. Улс төрийн намуудын ярилцлага, №3. УБ, 2002.

67. Монгол Улсын XXI зууны хөгжлийн язгуур шинж. УБ, 2002.
68. Эдийн засгийн салбарын хөгжил-2002. УБ, 2002.
69. Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа. 2002 (1). Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн. УБ, 2002.
70. Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа. 2003 (1). Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн. УБ, 2003.
71. Монголын хүний хөгжлийн илтгэл 2003. НҮБХХ. УБ, 2003.
72. Монгол орны байгаль орчин. УБ 1996.
73. Дорнод аймгийн статистикийн эмхтгэл, 2000-2003.
74. Хэнтий аймгийн статистикийн эмхтгэл, 2000-2003.
75. Сүхбаатар аймгийн статистикийн эмхтгэл, 2000-2003.
76. Guidelines for integrating women's concerns into development planning in Asia and The Pacific. Economic and Social Commission for Asia and The Pacific. United Nations, New York, 1991.
77. Training Module on Integrated Population and Development Planning. Philippine, 1993. Manila.
78. The East Asian Miracle. World bank. 1993.
79. Rudger Dornbuseh, Stanley Fischer Macro Economics. 1994.
80. Mark Blang Economic theory in retrospect. Cambridge. 1997.
81. World Bank "RMSM modules guideline's". 1998.
82. Development Economics, 2000.
83. "A New Strategy for the Environment" Policy Brief, OECD, Observer, July 2001.
84. World Bank Atlas-2001. World Bank.
85. World Economic and Financial Surveys "World economic outlook-May 2001". Fiscal Policy and Macroeconomic Stability- International Monetary Fund.
86. World Economic and Financial Surveys "World economic outlook-May 2001". The information Technology Revolution- International Monetary Fund.
87. UNDP Report Office on Human Development (March 2001), "UNDP Corporate Policy on NHDRs."
88. UNESCAP (2001), "Reducing Disparities: Balanced Development of Urban and Rural Areas and Regions Within The Countries of Asia and The Pacific."
89. The World Bank (2001), "Chapter 2: Rural-Urban and Regional Disparities."
90. World Development Indicators-2001. World Bank. 2002.
91. Fundamental issues affecting sustainability of the Mongolian Khangai. IISNC, Ulaanbaatar, 2002.

Дөрөв. Төр засгийн удирдлага, улс төрчид, эрдэмтэд судлаачдын туурвисан зарим бүтээл (монгол, англи хэл дээр)

92. Багабанди Н. Шинэ зуун. төрийн хэрэг иргэдээсээ, иргэний амьдрал төрөөсөө. УБ, 2002.
93. Багабанди Н. Шинэ зууны өмнөх бодлого, зорилт. УБ, 1998.
94. Багабанди Н. Шинэ зууны өмнөх бодомж, санамж. УБ, 1998.
95. Энхбаяр Н. Монгол улс хөгжих тусам тусгаар тогтнол нь баталгаажна. "Зууны мэдээ" сонин, 2001.07.16.
96. Энхбаяр Н. "Шинэ зуун-шинэ зорилт" МАХН-ын XXIII их хурал дээр тавьсан илтгэл. "Үнэн" сонин. 2001.03.01. №41.
97. Улаан Ч. "Монгол Улсын төсөв, санхүүгийн өнөөгийн байдал, цаашдын төлөв". УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны хуралдаан дээр тавьсан илтгэл. 2002.7-р сар.
98. Улаан Ч. Монгол улс ба гадаадын зээл, тусламж. Үнэн сонин. 2002.02.08.

99. Энхсайхан М., Адъяасүрэн Ц., Дагвадорж Д. “Тогтвортой хөгжил” сурах бичиг. УБ, 2003.
100. Дагвадорж Д., Цэдэндамба Л. Баруун бүсийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд, шийдвэрлэх зарим арга зам. “Бүс нутгийн хөгжил, мэдээллийн технологи 2002” сэдэвт онол, практикийн бага хурлын материалын эмхтгэл. УБ, 2002.
101. Дагвадорж Д. Тулхтай хөгжил - Монголын ирээдүй. УБ, 2002.
102. Дорж Т., Нацагдорж В., бусад. Хөгжлийн эдийн засаг. УБ, 2000.
103. Доржнамжаа Д., Будням С., Хаумдас А. Эрдэс-түүхий эдийн нөөц баялаг, чадамж тогтвортой хөгжилд нөлөөлөх үндэс мөн. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2002, №1.
104. Жаргалсайхан Ж. Макро эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн Засгийн газрын бодлого, үйл ажиллагаа. “Монгол улс XXI Зууны тогтвортой хөгжлийн төлөө” сэдэвт онол, практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. УБ, 2002.
105. Лувсандорж П., бусад. Монголын эдийн засаг: Шилжилтийн эдийн засгийн гарын авлага. Улаанбаатар, Манчестер. 1999.
106. Нямзагд С. Үндэсний эдийн засгийн стратегийн удирдлага. I-II боть, УБ, 2001.
107. Насанжаргал Д. Хөдөө аж ахуйн салбарын тогтвортой хөгжлийн асуудлууд, цаашдын хандлага. “Монгол улс XXI зууны тогтвортой хөгжлийн төлөө” сэдэвт онол, практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. УБ, 2002.
108. Очирбат П., бусад. Тогтвортой хөгжлийн боловсрол. УБ, 2004.
109. Очирбат П. Үнэт эрдэс баялгийн цогцолборын хөгжлийн стратеги ба экологи. УБ, 2000.
110. Очирбат П. Эрдэс баялгийн цогцолборын хөгжлийн стратеги ба экологи. УБ, 1998.
111. Очирбат П. Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал. “Ардын эрх” сонин. 1996.02.14.
112. Ринчинбазар Р. Монгол Улсын бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөлт, удирдлагын асуудлууд. УБ, 2004.
113. Хаумдас А. Монгол орны уул уурхай, металлургийн салбарын хөгжлийн өнөөгийн байдал ба түүний ирээдүй. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2002, №1.
114. Цэдэндамба Л. Тэрбиш Д. Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого ба засаг захиргаа-нутаг дэвсгэрийн хуваарийн шинэчлэлийн асуудлууд. Монгол Улсын ардчилсан хөгжил ба Үндсэн хууль, УБ, 2005. Хуудас 145-158.
115. Цэдэндамба Л. Бүс нутгуудын хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулах аргазүйн нийтлэг хандлага. “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн тулгамдсан асуудлууд, шийдвэрлэх зарим арга зам (Баруун бүсийн жишээн дээр)” сэдэвт онол, практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. УБ, 2004.
116. Цэдэндамба Л, Жаргалсайхан Ж, Бадарч Д, Баярхүү Ц. Оюу-Толгойн зэс, алт, мөнгөний холимог ордыг ашигласнаар Монгол Улсын болон бүс нутаг, орон нутгийн эдийн засгийн хөгжилд гарах өөрчлөлт, шууд болон шууд бус нөлөөллийн үнэлгээ (Эрдэм шинжилгээний ажлын тайлан). УБ, 2004.
117. Цэдэндамба Л., Ринчинбазар Р. Монгол Улсын Үндэсний хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулах аргазүй, аргачлал. УБ, 2003.
118. Цэдэндамба Л., бусад. Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүдийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд, шийдвэрлэх зарим арга зам. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2003, №1. УБ, 2003.

119. Цэдэндамба Л., бусад. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал ба бүс нутгийн хөгжил. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2003, №1. УБ, 2003.
120. Цэдэндамба Л., Ринчинбазар Р. Бүс нутгууд дахь ядуурлын асуудлууд. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2003, №1. УБ, 2003.
121. Цэдэндамба Л., Гансэлэм Д. Эдийн засгийн бүсүүдийн мал аж ахуйн гаралтай түүхий эд бэлтгэлийн чадавхи (потенциаль)-ийн үнэлгээ. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2003, №1. УБ, 2003.
122. Цэдэндамба Л., Гансэлэм Д. Эдийн засгийн бүсүүдийн үйлдвэрлэлийн дэд бүтэц (төрөл бүрийн зам, эрчим хүч, харилцаа холбоо)-ийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, үнэлгээ. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2003, №1. УБ, 2003.
123. Цэдэндамба Л., бусад. “Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүдийн төв (хот, суурин газар)-ийн хөгжлийг төрөөс дэмжих онолын үндэслэл, арга зам” сэдэвт шинжлэх ухаан, технологийн төслийн хүрээнд явуулсан судалгаа шинжилгээний ажлын урьдчилсан тайлан. Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн. УБ, 2003 он.
124. Цэдэндамба Л., Ринчинбазар Р. Ядуурлыг бууруулах стратегид Монгол улсын бүс нутгуудын ядуурлын асуудлуудыг оновчтой тусгах шаардлага, зарим арга зам. Дэлхийн банкнаас “Ядуурлыг бууруулах стратегийн баримт бичиг” боловсруулж байгаа орнуудад зориулан зохион байгуулсан видео хуралд тавьсан илтгэл. УБ, 2002.
125. Цэдэндамба Л., Нямцэрэн Л. Монгол Улсын бүс нутгуудын тогтвортой хөгжлийн асуудлууд, шийдвэрлэх зарим арга зам. “Монгол Улс XXI зууны тогтвортой хөгжлийн төлөө” сэдэвт онол, практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. УБ, 2002.
126. Цэдэндамба Л., Ринчинбазар Р., Гансэлэм Д. Эдийн засгийн бүсүүдийн хөгжлийн тулгуур төвүүдийг илрүүлэн тогтоох арга зүйн асуудалд. “Монгол Улсын хөгжлийн судалгаа” сэтгүүл, 2002, №1.
127. Цэдэндамба Л, Хайсамбуу Д, Намжилмаа С. Монгол улсад бүс нутгийн хот суурин газруудын ангилал, зэрэглэл боловсруулах арга зүйн асуудалд. БАК-ийн эрдэм шинжилгээний бичиг. 2001/1. х 175-187.
128. Цэдэндамба.Л., бусад. Монгол Улсын Өрнөд бүс. УБ, 1999.
129. Цэдэндамба Л. Бүсчилсэн хөгжлийн онол, практикийн асуудлууд. Монгол Улсын Өрнөд бүс ном. УБ 1999. х.8-72.
130. Цэдэндамба Л. Бүсчилэн хөгжүүлж амжилт олсон орнууд бий, тэднээс сурцгаая даа. Өнөөдөр сонин. 1999.05.03. № 101 (65)
131. Чадраа Б., Цэдэндамба Л. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн шинжлэх ухааны үндэслэл, товхимол. УБ, 2001.
132. Чинзориг С. Монгол Улсын Засгийн газраас хүн амын ядуурлыг бууруулах талаар хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ, цаашдын зорилт. “Монгол Улс XXI зууны тогтвортой хөгжлийн төлөө” сэдэвт онол, практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. Улаанбаатар, 2002.
133. Allen G. Noble., Frank J.Costa., and others. Regional Development and Planning for the 21st century. UK, 2000.
134. Benjamin Higgins., Donald J.Savoie. Regional development theories and their application. USA, 1995.
135. Cadman Atta, Mills Ray Nallar Analytical approaches to stabilization and adjustment programs. World bank. 1995.
136. Dennis A.Rondinelli. Applied methods of regional analysis: The spatial dimensions of development policy. USA, 1985.

137. Daniel Felsenstein., Ronald McQuaid., and others. Public investment and regional economic development. UK, 2001.
138. Handbook of Development Economics, volume 1. Elsever, 2002.
139. Harvey Armstrong and Jim Taylor. Regional economics and policy, third edition. Oxford University press, 2001.
140. Maurice Schiff., L.Alan Winters. Regional integration and development. Washington, 2003.
141. Ruder Dornbuseh, Stanley Fischer Macro Economics. 1994.
142. Philip McCann. Urban and Regional Economics. Oxford University press, 2001.
143. Somsak Tambunlertchai S.P Gupta., Development Planning in Asia. Asian and Pacific Development Center. 1993.
144. Shelia Page. Regions and development politics, security and economics. London, 2000.
145. Seventh Malaysia plan 1996-2000. Prime ministers department. Kuala Lumpur, 1996.
146. Tsedendamba L., Mongolian Regional Development Indicators and Indexes. Latest economic development issues in the Northeast Asia and Mongolia. UB, 2004.
147. Tsedendamba.L, Pressing issues of Mongolia's regional development, http://www.forum.mn/Features/Feature_articles/Social_and_Economic/Regional_Development/ Pressing issues of Mongolia's regional development/
148. Tsedendamba.L and other, Review of the regional development concept and the medium - term regional development strategy, <http://www.adb.org/MNRM/documents/Review-RDC.pdf>
149. Tsedendamba.L, Indicators and Indexes for Aimags and Regions, www.adb.org/MNRM/documents/Conference-Proceedings.pdf
150. The Second Five-Year Economic Development plan 1967-1971. Government of Republic of Korea. Seoul, 1996.
151. The seventh national economic and social development plan (1992-1996). National economic and social development board office of the prime minister. Bangkok, 1992.